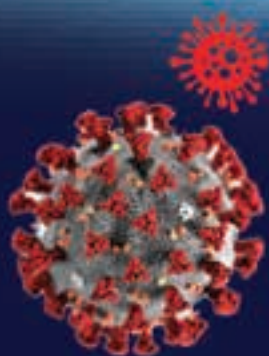

अर्थको अर्थ

विशेषांक

अर्थतन्त्रको पुनरुत्थान

VISIT NEPAL

VISIT NIBL

बचतको दुई गुणा तपाईंलाई वैकल्पिक उर्जा र विकास राष्ट्रलाई

GREEN
DOUBLE
FIXED
DEPOSIT

आपनो बचतलाई दुई गुणा बनाउनुहोस् ।

समय अवधि ७.५ वर्ष

न्यूनतम ब्यालेन्स रु. २०२०

बस सतामा जसमा लक्षको रकम वातावरण मैत्री योजनाहरूमा लगानी हुनेछ ।

*व्यक्तिको लागि मात्र ।

ECO-LOAN

विशेष दर १०.५% प्रति वर्ष
(एक वर्षको लागि)

 नेपाल इन्भेस्टमेन्ट बैंक लि.
NEPAL INVESTMENT BANK LTD.

EG Durbar Marg, P. O. Box 3412, Kathmandu, Nepal | info@nibl.com.np | www.nibl.com.np
Please visit our nearest branch for further details. (For branch list visit www.nibl.com.np)

नेपाल इन्भेस्टमेन्ट बैंक लि.

खुशी TOP-UP गरौं

www.globalimebank.com

www.facebook.com/Globalime

ग्लोबल TOP-UP मुद्दती खाता खोलनुहोस र आफ्नो अनुकुलता अनुसार रकम जम्मा गरी मुद्दतीको उच्चतम ब्याजको फाईदा उठाउनुहोस्...

ग्लोबल
TOP-UP
मुद्दती

विशेषताहरू:

- न्युनतम मौज्दात रु. १०,०००।-
- आकर्षक ब्याजदर
- ६ महिनादेखि ५ वर्षसम्म आफ्नो अनुकुलता अनुसारको समयावधि चयन गर्न सकिने
- जुनसुकै समयमा कुनै पनि माध्यमबाट (मोबाइल बैंकिङ्ग, इन्टरनेट बैंकिङ्ग लगायत) आफुले चाहेको रकम उक्त खातामा टपअप गर्न सकिने
- जम्मा भएको रकममध्ये ९०% सम्म ऋण सुविधा लिन सकिने ।

Global IME Bank

ग्लोबल आइएमई बैंक लि.

सबैका लागि बैंक

सूर्य नेपाल प्रा. लि.

मंगलदीप

पूजा अगरबत्ती

आर्थिक पुनरुत्थान

कोभिड-१९ को महामारी नियन्त्रणका लागि लिइएका बन्दाबन्दी लगायतका कदमले नेपाली अर्थतन्त्रमा बहुपक्षीय समस्या उत्पन्न भएको छ । खासगरी माग पक्षमा गिरावट, बेरोजगारी, पर्यटन तथा व्यापार र औद्योगिक उत्पादनमा ह्रास, विप्रेषणमा कमी जस्ता कारणले गत आर्थिक वर्ष २०७६/७७ अर्थतन्त्रका लागि सुखद रहन सकेन । कोभिड-१९ को महामारीकै अनिश्चितताबीच नेपालले आर्थिक वर्षको क्यालेण्डरको पाना पल्टाएको छ । चालू आर्थिक वर्ष २०७७/७८ धेरै हदसम्म अर्थतन्त्रको पुनरुत्थानमा केन्द्रित हुनेछ । सरकारको बजेट र हालै सार्वजनिक मौद्रिक नीतिले अर्थतन्त्रको पुनर्बहालीलाई मुख्य प्राथमिकतामा राखेका छन् । विद्यमान समयको मुख्य प्राथमिकता पनि मानव जीवन रक्षा र अर्थतन्त्रको पुनरुत्थान नै हुन् । बदलिँदो परिवेशमा विश्वव्यापी महामारीबाट जोर्गिँदै सजगता र स्वास्थ्य सम्बन्धी मापदण्ड अपनाएर सुरक्षित तवरमा आर्थिक गतिविधि विस्तार गर्नुपर्नेछ ।

विश्व अर्थतन्त्रमा देखापरेको अभूतपूर्व चुनौतीको सामना गर्न विश्वका महाशक्तिदेखि सबै राष्ट्रहरू जुटिरहेका छन् । कोभिड-१९ को महामारी साभ्ना चुनौती हो । यद्यपि यो महामारी नियन्त्रणका लागि कुनै चिकित्सकीय समाधान फेला पार्न सकिएको छैन । कोभिड-१९ का कारण नेपाली अर्थतन्त्रले भण्डै ४ खर्ब रूपैयाँको क्षति बेहोरिसकेको अनुमान छ भने यसबाट अनौपचारिक क्षेत्रमा भण्डै ४० लाख र औपचारिक क्षेत्रमा ६ लाखभन्दा बढी नेपालीहरू बेरोजगारी र अल्परोजगारीको सामना गरिरहेका छन् । यद्यपि हाम्रो देशमा भित्रने विप्रेषणमा चैत महिनामा गिरावट आए पनि वैशाख र जेठमा सुधारको क्रम देख्न सकिन्छ । यसले बाह्य क्षेत्र स्थायित्व र विदेशी मुद्रा सञ्चितीमा हामीलाई सुविधाजनक स्थितिमा राखेको छ ।

हृदयराज गौतम

सरकारले अर्थतन्त्रको पुनरुत्थानका लागि उद्यम, व्यवसायलाई करमा सहूलियत र मौद्रिक उपायबाट सुलभ कर्जा, विद्यमान कर्जाको साँवा ब्याज भुक्तानीमा असरको आकलन गरी ६ महिनादेखि १ वर्षसम्मको थप अवधि, कर्जाको लागत घटाउने र धेरैभन्दा धेरै लघु, घरेलु र साना, मझौला उद्यमलाई सहयोग पुऱ्याउनेगरी मौद्रिक नीति आएको छ । यसको कार्यान्वयनसँगै अर्थतन्त्र पुनरुत्थानको गतिले लय समाल्ने अपेक्षा गर्न सकिन्छ ।

कोभिड-१९ का कारण बढ्दो बेरोजगारी र मानिसको आयमा धक्का पुगेकाले सबैभन्दा पहिले आपूर्ति श्रृंखला पुनःस्थापित गर्न र उत्पादन बढाउन पनि माग नै सृजना हुनुपर्ने अवस्था छ । हाम्रो कुल गार्हस्थ्य उत्पादनमा ८१ प्रतिशत उपभोगको अंश छ । त्यसकारण अर्थतन्त्रलाई पुरानै अवस्थामा फर्काउन उपभोग सबैभन्दा महत्वपूर्ण पक्ष हो । अर्थतन्त्र पुनरुत्थानका लागि छिटो पुनर्बहाली हुन सक्ने क्षेत्रहरूलाई पहिलो प्राथमिकतामा राख्नुपर्छ र क्रमशः ठूलो असर बेहोरेका पर्यटन, हवाई उड्डयन लगायत सबै क्षेत्रलाई तङ्ग्राएर सामान्य अवस्था आउने समयसम्म व्यवसायका लागि तयार बनाएर राख्नुपर्छ ।

आईबीएन मिडिया एण्ड रिसर्च प्रा.लि.ले आफ्नो वार्षिक प्रकाशनलाई यसपटक अर्थतन्त्र पुनरुत्थान केन्द्रित विशेष सामग्रीको रूपमा प्रस्तुत गरेको छ ।

हृदयराज गौतम
सम्पादक

विषयसूची

लयमा फकदै अर्थतन्त्र

► डा. युवराज खतिवडा
अर्थमन्त्री

७

अर्थतन्त्रको पुनरुत्थान

► डा. रामशरण महत
पूर्व अर्थमन्त्री

११

अर्थतन्त्र पुनःस्थापना
केन्द्रित मौद्रिक नीति

► महाप्रसाद अधिकारी
गभर्नर, नेपाल राष्ट्र बैंक

१७

बीमाक्षेत्र विकास र
अर्थतन्त्रको सुदृढीकरण

► विरञ्जीवी चापागाईं
अध्यक्ष, बीमा समिति

२१

पूँजीबजार विकास
र पूँजी परिचालन

► गीष्मराज ढुंगाना
अध्यक्ष, नेपाल धितोपत्र बोर्ड

२३

लगानी प्रोत्साहन गर्ने
विधि र व्यवहार

► मतानी राणा
अध्यक्ष
नेपाल उद्योग वाणिज्य महासंघ

२५

अर्थतन्त्र पुनरुत्थानका
लागि लगानी प्रोत्साहन

► सतीशकुमार मोर
अध्यक्ष
नेपाल उद्योग परिसंघ

२८

पारदर्शी अर्थतन्त्रको पूर्वाधार :
सम्पत्ति अभिलेखीकरण

► कमलेश कुमार अग्रवाल
उपाध्यक्ष
नेपाल चेम्बर अफ कमर्श

३१

वैदेशिक लगानीको
क्षेत्रमा सुधार

► केशव आचार्य
अर्थशास्त्री

३३

कोभिड-१९ र
वित्तीय क्षेत्र

► डा. गुणाकर भट्ट
कार्यकारी निर्देशक
नेपाल राष्ट्र बैंक

३७

वित्तीय सुदृढीकरण,
समावेशीकरण र पहुँच

► डा. नीलम ढुंगाना तिमिसना
कार्यकारी निर्देशक
नेपाल राष्ट्र बैंक

४१

नेपाली अर्थतन्त्रको
ऐतिहासिक विकासक्रम

► नरबहादुर थापा
अर्थशास्त्री

४७

उद्यमशीलता विकासमा
वित्तीय क्षेत्र

► समता पन्त
नि.ना. कार्यकारी अधिकृत
नेपाल बैंक लि.

५१

पर्यटनबाट समृद्धि

► वसन्त मिश्र
कार्यकारी अध्यक्ष
टेम्पल टाइगर ग्रुप अफ कम्पनिज

५३

कोभिड-१९ नियन्त्रणमा
यसरी काम गरौं

► किशोर महर्जन
अध्यक्ष, स्टार हस्पिटल

५७

नेपालको कृषि
विकास र रणनीति

► यमुना घले
कृषि तथा खाद्य सुरक्षा विज्ञ

६१

रेमिट्यान्समा निर्भरता
न्यूनीकरण

► सुमन पोखरेल
अध्यक्ष
नेपाल विप्रेषण संघ

६५

पूँजीबजारमा स्थायित्व

► भरत सिंह थापा
उप-प्राध्यापक
वित्तशास्त्र त्रि.वि.

६७

महिला उद्यमशीलता
अवसर र आवश्यकता

► शारदा रिजाल
निवर्तमान अध्यक्ष
महिला उद्यमी महासंघ, नेपाल

६८

डिजिटल नेपाल
कार्यान्वयन

► संगीता पहाडी
निर्देशक, नेपाल टेलिकम

७१

गरिवी निवारणमा
लघुवित्त

► जगत बहादुर पोखरेल
अध्यक्ष
लघुवित्त संघ, नेपाल

७३

अर्थतन्त्रमा
सहकारीको योगदान

► के.बी. उप्रेती
अध्यक्ष
राष्ट्रिय सहकारी बैंक लिमिटेड

७५

व्यावसायिक जनशक्ति विकास
र हाम्रो शिक्षा प्रणाली

► कुसुम शाक्य
प्रमुख
अर्थशास्त्र विभाग (त्रि. वि.)

७७

आईविएन मिडिया एण्ड
रिसर्चद्वारा उत्पादित टेलिभिजन
कार्यक्रम **अर्थको अर्थ** प्रसारणको
२७औं वार्षिकोत्सवका अवसरमा
प्रकाशित विशेषांक

सम्पादक/प्रकाशक
हृदयराज गौतम

सह-सम्पादक
शंकर पण्डित

भाषा-सम्पादक
रामकुमार लामिछाने

व्यवस्थापन
शर्मिला श्रेष्ठ
रमेश के.सी.
दिवाकर जि.सी.
बासुदेव न्यौपाने

साज-सज्जा
नारायण प्रसाद ओली

प्रकाशन मिति :
२०७७ साउन ०९

**आईविएन
मिडिया एण्ड रिसर्च प्रा.लि.**

कमलपोखरी, काठमाडौं
फोन नं. : ०१-४४४२०३२
इमेल : ibnartha25@gmail.com
वेबसाइट : www.arthakoartha.com

मुद्रण :
विटी सप्लायर्स एण्ड प्रिन्टीङ प्रेस प्रा.लि.
बुद्धनगर, काठमाडौं
फोन : ०१-४७८७४५७

“सुरक्षित भविष्यको लागि
निवृत्तभरण र सञ्चय कोष”

**कर्मचारी सञ्चय कोषबाट सञ्चयकर्ताहरूलाई
आ.ब.२०७७/७८ मा उपलब्ध सेवाहरू :**

- (क) सञ्चय कोष र निवृत्तभरण कोष रकममा ब्याज प्रदान : २०७७ श्रावण १ गते देखि ७ प्रतिशत ।
- (ख) मुनाफा प्रदान : आ.व. २०७६/७७ मा आ.व. २०७५/७६ को खुद मुनाफाबाट आ.व. २०७५/७६ को शुरु सञ्चय कोष मौज्जातमा १.१५ प्रतिशत ।
- (ग) सापटी सुविधाहरू :
- विशेष सापटी : कोषकट्टी खातामा जम्मा भएको रकमको ८० प्रतिशत सम्म (ब्याजदर ८.२५ प्रतिशत) ।
 - घर सापटी : घर निर्माण गर्न वा घर खरिद गर्न घर जग्गाको धितोमा अधिकतम १५ वर्षको तलब वा बढीमा रु.१ करोड सम्म । (घर सापटीमा लिने ब्याजदर रु.४० लाख सम्म ८.५० प्रतिशत र रु.४० लाख भन्दा माथिमा ८.७५ प्रतिशत ब्याजदर कायम गरिएको छ ।)
 - शैक्षिक ऋण : घर जग्गाको धितोमा सञ्चयकर्ता वा निजको श्रीमान्/श्रीमती/छोरा/छोरीको उच्च शिक्षा अध्ययन गर्न स्वदेशका लागि अधिकतम रु.१० लाख, विदेशका लागि अधिकतम रु.२० लाख सम्म र एम.बी.बी.एस./एम.डी.को लागि रु.२५ लाख सम्म (ब्याजदर ८.५० प्रतिशत) ।
 - सञ्चयकर्ता सरल चक्रकर्जा : घर जग्गाको धितोमा काठमाण्डौ उपत्यकाभित्र न्यूनतम रु.५ लाख र अधिकतम रु.३० लाख (ब्याजदर ८ प्रतिशत) ।
 - घर मर्मत सापटी : घर मर्मत गर्न घर जग्गाको धितोमा अधिकतम ५ वर्षको तलब वा रु.२५ लाख सम्म (ब्याजदर ८.५० प्रतिशत) ।
- (घ) सामाजिक सुरक्षा सुविधाहरू :
- दुर्घटना क्षतिपूर्ति योजना : सेवाकालमा सञ्चयकर्ताको दुर्घटनामा परी मृत्यु भएमा वा पूर्ण अंगभंग भएमा रु.२ लाख ।
 - काजकिरिया अनुदान योजना : सेवाकालमा सञ्चयकर्ताको मृत्यु भएमा रु.४० हजार ।
 - सञ्चयकर्ता स्वास्थ्योपचार योजना : सञ्चयकर्ता अस्पताल भर्ना भई उपचार गरेको साधारण रोगमा रु. १ लाख सम्म र घातक रोगमा रु. १० लाख सम्मको औषधोपचार खर्चको सोधभर्ना कोषबाट हुनेछ ।
 - सुत्केरी तथा शिशु स्याहार सुविधा : प्रति प्रसुति रु.७ हजार ५ सयका दरले बढीमा दुई पटक गरी रु.१५ हजार ।

कर्मचारी सञ्चय कोष

पुल्चोक, ललितपुर

फोन नं. ०१ - ५०१०१६५, ५०१०१६६, ५०१०१७८

Website : www.epfnepal.com.np

सरल प्रकृया, छिटो निर्णय

बिना कुनै गन्धकट रु १० करोड सम्म तुरुन्त कर्जा निर्णय गरिने

SWIFT
LOAN TRANSFER
FROM ANOTHER BANK

HASSLE FREE **LOAN**
PROCESSING

विस्तृत जानकारीको लागि **SME** type
गरी ३३९९३ मा SMS पठाउनुहोस्, हामी फोन
मार्फत हजरहरुलाई सम्पर्क गर्नेछौं ।

सम्झदिको लागि सिमिल बैंक

Head Office/ Main Branch
Civil Trade Center, Sundhara,
Kathmandu, P.O. Box: 9799,
Tel: 4251087, 4251015, Fax: 4251036

सिमिल बैंक लिमिटेड
CIVIL BANK LTD.

लयमा फर्कदै अर्थतन्त्र

डा. युवराज खतिवडा
अर्थमन्त्री

चालू आर्थिक वर्षमा सस्तो कर्जा, करमा सहूलियत जस्ता विभिन्न छूट र सहूलियतको उपयोग गरी व्यावसायिक लाभ उठाउन निजी उद्यम व्यवसायका लागि उपयुक्त अवसर पनि हो ।

दिगो र उच्च आर्थिक वृद्धिको मार्गमा अघि बढ्दै गर्दा नेपाली अर्थतन्त्रले अकल्पनीय चुनौतीको सामना गर्नुपर्थ्यो । नोभेल कोरोना भाइरसको संक्रमण विश्वव्यापी भएर यसले आज सम्पूर्ण विश्वलाई साभ्ना चुनौती थपिदिएको छ । कोभिड-१९ नियन्त्रण विश्वको चुनौती भएकाले यो हामी सबैको साभ्ना चुनौती हो ।

कोभिड-१९ को असर शुरू भएपछि यसको नियन्त्रणका लागि गैर-चिकित्सकीय उपाय अवलम्बन गर्नुपर्ने र खासगरी लकडाउनका कारण हाम्रा आर्थिक गतिविधिहरू केही समय ठप्प रहे । तर उद्यम व्यवसायमा परेको असर न्यून होस् भनेर सरकारले गत आर्थिक वर्षमा र चालू आर्थिक वर्षमा पनि लक्ष्य नै घटाएर राजस्वमा सम्भौता गरेको छ । नेपाल राष्ट्र बैंकले ऋणीहरूलाई ब्याजको पूँजीकरणसहित ऋणको साँवा ब्याज भुक्तानीको अवधि बढाइदिएको छ । जुन गएको वर्ष चैतदेखि नै निरन्तर छ । कोभिड-१९ पछि वा नयाँ परिस्थितिमा अर्थतन्त्रलाई पुनरुत्थान गर्न तयार राख्नुपर्छ भन्ने नै हाम्रा मूल मन्त्र हुन् । त्यही अनुसार आर्थिक वर्ष २०७७/७८ को बजेट र मौद्रिक नीति केन्द्रित छन् ।

चालू आर्थिक वर्षको बजेटले स्वास्थ्य सुरक्षाका साथै जनताको जीवनरक्षा र आर्थिक जीवनको रक्षालाई प्राथमिकता दिएको छ । स्वास्थ्य सुरक्षा अपनाउँदै अर्थतन्त्रलाई क्रमशः चलायमान बनाउने हाम्रो प्रयास अघि बढिसकेको छ । यससँगै अहिले हाम्रो अर्थतन्त्रले क्रमशः लय पक्रिसकेको छ । पर्यटन र अन्तर्राष्ट्रिय आवागमनका क्षेत्रमा समस्या कायम रहे पनि अन्य क्षेत्र गतिशील

हुने क्रममा छन् । हामीले कोभिड-१९ रोकथाम र उपचारका लागि पूर्व सावधानीस्वरूप बन्दाबन्दी लागू नगरेको भए संक्रमणको स्थिति भयावह भइसक्ने थियो । त्यस्तो स्थिति भएको भए अहिले अर्थतन्त्र भन् तल जान्थ्यो । गत वैशाखमा एक चौथाइमा सीमित हाम्रो आयात अहिले सामान्य अवस्थाको तुलनामा ८० प्रतिशत नाघिसकेको छ । राजस्व संकलनमा पनि उल्लेख्य सुधार भएको छ । वैदेशिक रोजगारीमा गएर धेरै जना फर्केर आउँछन् र यहाँ बेरोजगारी वृद्धि भई अराजक स्थिति पैदा हुन्छ भनिएको थियो र तर अहिले त्यस्तो सन्त्रास छैन ।

महामारीबाट जनताको जीवन रक्षा गर्नु, भोकमरीबाट बचाउनु वा पेशागत सुरक्षाका लागि कदम चाल्नु यी दुवै आफैमा बाकिने खालका विषय भए पनि हामीले सम्हालेर सजगता साथ आर्थिक गतिविधि बढाउनुको विकल्प छैन ।

कोभिड-१९ ले अर्थतन्त्रमा ठूलो क्षति गरेको छ । त्यो क्षति र जोखिमलाई सबैले बाँडेर लिएर भनेर अतिप्रभावित भएकाहरूले उठाउनुपर्ने बोझ कम हुन्छ भनेर नै हामीले बैंक/वित्तीय संस्था, सेवा प्रदायक सबैले त्यो बोझ बाँड्ने नीति लिएका हौं । यो सबैको बोझ हल्का गर्ने प्रयास हो ।

धेरैले विप्रेषणले भरथेग गरेको अर्थतन्त्र संकटग्रस्त हुने हो कि भन्ने पनि चिन्ता थियो । किनकि विप्रेषण उल्लेख्य घट्टन थाल्यो भने विदेशी मुद्रा सञ्चिति, बैकिङ क्षेत्रको तरलतामा चाप परेर स्थायित्वमा समस्या पर्छ । अब त्यो चिन्ता पनि रहेन । चैतमा

उल्लेख्य र वैशाखमा केही घटेको भए पनि जेठ महिनाको विप्रेषण आप्रवाहले हाम्रो चिन्ता हटाएको छ। बैंक तथा वित्तीय संस्थामा तरलता बढाएर कर्जाको आपूर्ति बढाई व्यवसायलाई पुनरुत्थान गर्नुपर्छ भन्ने हाम्रो पुनरुत्थानको रणनीतिलाई विप्रेषणले साथ दिएको छ।

हाम्रो अर्थतन्त्र सन्तुलनमा छ। आर्थिक वर्ष २०७६/७७ मा हाम्रो शोधनान्तर बचत डेढ खर्ब माथि छ। अघिल्लो आर्थिक वर्षमा कुल विप्रेषण आप्रवाह सामान्य घटे पनि हाम्रो भुक्तानी/पछ्यौट दायित्व पनि कम भएकाले हाम्रो विदेशी मुद्रा सञ्चित उल्लेख्य रहेको छ। गत आर्थिक वर्षको शुरुवातदेखि नै आयात घट्दै जाँदा चालू खाता घाटा र व्यापार घाटा पनि कम हुँदै गयो। चालू खाता घाटा कुल गार्हस्थ्य उत्पादन (जीडीपी)को ८ प्रतिशत नाघ्यो भने स्थायित्वका लागि जोखिमपूर्ण हुन्छ भन्ने मान्यता पनि छ। अहिले हामी सुविधाजनक स्थितिमा छौं। आवागमन कम र उपभोगमा समेत कमी आएकोले मूल्य वृद्धि पनि वाञ्छित सीमाभित्रै छ। गत आर्थिक वर्षमा आयात घटेकाले हाम्रो राजस्व संकलन पनि घटेको हो। तर हामीले बजेटमा संशोधित अनुमान अनुसारकै ८ खर्ब ४९ अर्ब राजस्व संकलन गर्न पनि सफल भयौं।

यतिबेलाको हाम्रो मुख्य चुनौती भनेको रोजगारी बचाउनु, आपूर्ति श्रृंखला नियमित गरी उत्पादन र उत्पादित वस्तुको माग सृजना गर्नु हो। बढ्दो बेरोजगारी हाम्रा लागि चुनौती हो र त्यसलाई सम्बोधन गर्न बजेटले रोजगारी सृजनाका विशेष कार्यक्रमहरू ल्याएको छ।

सार्वजनिक खर्च र खासगरी पूँजीगत खर्चमा कोभिड-१९ का कारण गतवर्ष ठूलो शिथिलता देखियो। पहिलो र दोस्रो चौमासिकमा जुन गतिमा पूँजीगत खर्च गर्नुपर्थ्यो, त्यो नभएकै हो। हाम्रा आयोजनाहरूमा काम गर्ने मजदूरहरू घरघरमा गएकाले बन्दाबन्दीमा तत्काल फर्कन गाह्रो हुँदा सेवा पुनः सञ्चालन हुन सहज नभएको हो। निर्माण सामग्रीको उपलब्धता सहज नभएर पनि कतिपय ठाउँमा काम रोकिने अवस्था रह्यो। मुख्य रूपमा हाम्रो पूँजीगत बजेट खर्च हुने भनेको आर्थिक वर्षको अन्तिम चौमासिक हो। बजेटको प्रक्षेपणभन्दा कम भए पनि शुरुवाती अनुमानको आधा खर्च गर्न सक्नु पनि अहिलेको स्थितिमा सकारात्मक हो। खरीद ऐनका प्रक्रिया, निर्माण व्यवसायीका माग आदि कारण पूँजीगत खर्च छिटो हुन नसकेको हो। चालू आर्थिक वर्षमा गतवर्षको खर्चमा रहेको शिथिलता पूर्ति गर्नेगरी हामीले विनियोजित विकास बजेट सम्पूर्ण रूपमा परिचालन गर्नेगरी काम गर्नुपर्छ।

यसबीचमा दातृ निकायको सहयोग उत्साहजनक देखिएको छ। हामी धमाधम सम्भौताको चरणमा छौं। अहिलेको अवस्था भूकम्पमा जस्तो हताश मनस्थिति रहेको स्थिति होइन। हाम्रा भौतिक पूर्वाधारका संरचनामा कुनै क्षति छैन। पर्यटन क्षेत्र लयमा आउन केही समय लाग्छ। हामीले सन् २०२० को शुरुआतमा चीनमा कोरोना भाइरस देखिएपछि नै बाह्य पर्यटनमा चुनौती देखेका थियौं। त्यसपछि अन्तर्राष्ट्रिय आवागमन पनि प्रभावित भयो। अब हामीले राम्रो तयारी गरेर पर्यटनलाई पुनर्जीवन दिनुपर्छ। हाललाई आन्तरिक पर्यटनलाई जोड दिने कुरा बजेटमा गरिएका छन्। अहिले हामीले पर्यटन क्षेत्रलाई बचाएर राख्न सबै किसिमका अवयवहरू प्रयोग गरेका छौं। यसका लागि बजेटमार्फत चालू पूँजी कोषमा ५० अर्ब रुपैयाँ राखेका छौं। व्यवसायीलाई तलब भत्ताका विषयमा समस्या नै पत्थो भने पनि सो कोषको रकम प्रयोग गर्न सकिन्छ। पर्यटन तथा अन्य व्यवसाय क्षेत्रमा सोही कोषको पैसा जान्छ। सो कोषमा सरकाले पनि पैसा हाल्छ, अरूले पनि राख्छन्। राष्ट्र बैंकले गर्ने पुनर्कर्जा कोषमा आफ्नै कोषको ठूलो ब्याजदर हुँदैन। त्यसो हुनाले ठूलो व्ययभार पर्दैन। केन्द्रीय बैंकको नोक्सानी हुँदैन। सहूलियतपूर्ण कर्जा कार्यक्रममा दिने भनेका छौं, त्यसमा ठूलो रकम खर्च हुन सक्छ। हामीले ब्याज र बीमाको प्रिमियममा मात्रै ९७ अर्ब रुपैयाँ राखेका छौं। राहतभित्र त्यो व्यवस्था पनि छ। दायित्व जति सरकारले बेहोर्छ। राष्ट्र बैंकले पनि आफ्नै कोष व्यवस्थापनबाट गर्ने

यतिबेलाको हाम्रो मुख्य चुनौती भनेको रोजगारी बचाउनु, आपूर्ति श्रृंखला नियमित गरी उत्पादन र उत्पादित वस्तुको माग सृजना गर्नु हो। बढ्दो बेरोजगारी हाम्रा लागि चुनौती हो र त्यसलाई सम्बोधन गर्न बजेटले रोजगारी सृजनाका विशेष कार्यक्रमहरू ल्याएको छ।

कोरोना भाइरस
महामारीका कारण
हामीले ठूलो धक्का
बेहोर्नुप्यो । यो
अकल्पनीय अवस्थाका
बाबजुद यससँग जुम्दै
हामी छिटोभन्दा छिटो
अर्थतन्त्र पुनरुत्थान गर्नेतर्फ
अग्रसर छौं ।

कुरामा सरकारले दायित्व बेहोर्नु पर्दैन ।

त्यस्तै, कृषिक्षेत्र र लघु तथा साना, मझौला उद्यम (एसएमईज) लाई बजेटले र मौद्रिक नीति दुवैले उच्च प्राथमिकता दिएका छन् । यी क्षेत्रहरू चाँडो पुनःस्थापित हुन सक्छन् भने अर्कोतर्फ यसको लाभ समावेशी र देशव्यापी छ । केही वर्षअघि कृषि र ऊर्जामा गरी कुल कर्जा लगानीको १० प्रतिशत लगानी गर्न बैंकहरूलाई मार्गदर्शन गरिएको थियो । अब त्यो क्रमशः २०८० सालसम्ममा १५ प्रतिशत पुग्दै छ । त्यसले तृणमूल तहसम्म उद्यमशीलता विकास र अवसरको लाभ दिनेछ । अर्कोतर्फ, बन्दाबन्दीको मारमा परेका हाम्रा साना, मझौला उद्यम व्यवसायलाई कर्जा उपलब्ध गराउने सवालमा मौद्रिक नीतिले धेरै सहज र उदार व्यवस्था गरेको छ । यसको प्रभाव छिट्टै देखिन शुरू हुन्छ । वास्तवमा साना मझौला उद्यम, व्यवसाय हाम्रो अर्थतन्त्रका मेरुदण्ड हुन् । मुलुकलाई उत्पादनमुखी, उत्थानशील र देशभित्र रहेका सम्भावनाको उपयोगका लागि पनि यस्ता उद्यम, व्यवसायको महत्वपूर्ण भूमिका हुन्छ ।

अन्त्यमा, कोरोना भाइरस महामारीका कारण हामीले ठूलो धक्का बेहोर्नुप्यो । यो अकल्पनीय अवस्थाका बाबजुद यससँग जुम्दै हामी छिटोभन्दा छिटो अर्थतन्त्र पुनरुत्थान गर्नेतर्फ अग्रसर छौं । अहिलेकै स्थितिमा क्रमशः विश्वभरि नै कोरोना भाइरसको संक्रमणको अवस्थामा 'कर्भ' देखिन शुरू भयो भने हामी छिट्टै अर्थात् चालू आर्थिक वर्षमै लक्षित आर्थिक वृद्धिदर हासिल गर्दै अर्थतन्त्रलाई अंग्रेजी अक्षर 'भी' आकारमा अर्थात् गत आर्थिक वर्षमा सीधा ओरालो लागेको आर्थिक वृद्धिदरलाई पुनः सीधा उकालो उकालो लगाउन सक्छौं । चालू आर्थिक वर्षमा सस्तो कर्जा, करमा सहूलियत जस्ता विभिन्न छुट र सहूलियतको उपयोग गरी व्यावसायिक लाभ उठाउन निजी उद्यम व्यवसायका लागि उपयुक्त अवसर पनि हो ।

(अर्थमन्त्री डा. खतिवडासँगको कुराकानीमा आधारित)

www.machbank.com

हाम्रो
माछापुच्छ्रे बैंक
जहिले छ हाम्रो साथ...

Machhapuchchhre Bank Limited
माछापुच्छ्रे बैंक लिमिटेड

बचत, उन्नयन एवं विकास

"बालबच्चाको प्रगतिपथको चाहना,
पुरा गर्ने आइएमई बाल बीमा योजना"

1st Floor, Hathway Complex, Lainchaur, Kathmandu

Contact No. : +977-01-4024071

Toll Free No.: 1660-0168-888

Email Address : info@imelifeinsurance.com

Website : www.imelifeinsurance.com

अर्थतन्त्रको पुनरुत्थान

डा. रामशरण महत
पूर्व अर्थमन्त्री

सरकारले समयमा तथ्यांक अद्यावधिक नगरिदिँदा विश्व बैंकले निम्न मध्यमवर्गीय आय भएको मुलुकका रूपमा नेपाललाई समावेश गरेको छ ।

असीम अनुकूलताका माझ वर्तमान सरकारले सन् २०१८ मा सार्वजनिक गरेको १३ खर्ब १५ अर्ब रुपैयाँको बजेटको वास्तविक खर्च ११ खर्ब १० अर्ब मात्र हुन सक्यो । चालू बजेटको १५ खर्ब ३३ अर्ब रुपैयाँबाट १० खर्ब ७३ अर्ब खर्च हुने सरकारको संशोधित अनुमान छ । नियमित रूपमै अस्वाभाविक आकारका बजेट तर्जुमा गरिनुमा राज्यको आफ्नो क्षमताबारे अविश्वसनीय आशावादिता देखाइनुमात्र होइन, यसको जानाजान लक्ष्य स्वार्थ समूह-प्रेरित कनिका छराइ र चर्चा बटुल्ने काम मात्र हो ।

कोरोना भाइरस महामारी (कोभिड-१९) को प्रतिकार्यमा सरकार निकै कमजोर देखिएको छ । मानवीय जीवन रक्षाका सवालमा गुणस्तरीय स्वास्थ्य सामग्री, सरसफाइ सम्बन्धी सचेतना, क्वारेन्टिन र अस्पताल तथा एकल कक्षहरूको निर्माणमा कमीकमजोरी मात्र होइन, तीव्र लापरवाही र जवाफदेहिताको सम्पूर्ण अभाव देखिन्छ । त्यस्तै, अर्थतन्त्रको पुनःस्थापना, आर्थिक गतिविधि सञ्चालनमा सरकार असफल र दैनिक ज्यालादारीका साथै रोजगारबाट वञ्चित भइरहेका लाखौं नागरिकको सवालमा संवेदनहीन देखिन्छ ।

अहिलेसम्म सरकारले कुल जनसंख्यामध्ये १ प्रतिशतको पनि पोलिमरेज चेन रियाक्सन (पीसीआर) विधिबाट परीक्षण हुन सकेको छैन । सम्भावित संक्रमितलाई पहिल्याएर परीक्षण गर्ने, समुदायमा कोरोना संक्रमण भए/नभएको आकस्मिक नमूना संकलन (न्याण्डम स्याम्प्लिङ) का माध्यमबाट परीक्षण गर्ने काम सघन ढंगले हुनुपर्नेमा क्वारेन्टिनमा रहेकाहरूकै समेत रिपोर्ट समयमा नआउने, क्वारेन्टिनको अव्यवस्थाका कारण संक्रमण फैलने जोखिम देखियो । संकलन गरिएका नमूनाहरू परीक्षणको

पर्खाइमा खात लागेर रहने सुस्त परीक्षणको गतिले जटिल अवस्थाको संकेत गर्छ । यसलाई सच्याउन आवश्यक छ ।

कोभिड-१९ को महामारीका कारण उत्पन्न मानवीय क्षति अन्य मुलुकका तुलनामा नेपालमा कमै देखिएको छ तापनि यसले खासगरी आर्थिक क्षेत्रमा पार्ने दुष्परिणाम गम्भीर हुन पुगेको छ । संक्रमणको जोखिमबाट सतर्कता अपनाउँदै नेपालमा पनि १०० दिन लामो लकडाउन र त्यसयता सुरक्षाका मानक, अत्यावश्यक सेवाहरूमा व्यक्तिगत सुरक्षा उपकरणको प्रयोग र अन्यले सामाजिक दूरीका मानकहरू पालना गर्दै विश्व स्वास्थ्य संगठनले दिएको निर्देशनलाई समेत ख्याल गरी आर्थिक गतिविधिहरू आंशिक खुला भएका छन् ।

लकडाउनका कारण शहर, बजार, हवाई सेवा लगायत विभिन्न यातायात सेवा, होटल, रेष्टुराँ, उद्योग, बन्द व्यापार, विभिन्न तहका शिक्षण संस्था, ट्राभल, टुर, ट्रेकिङ, माउण्टेनियरिङ, भौतिक निर्माण लगायत अधिकांश व्यवसायका कार्यालय, कार्यशाला एवं परियोजनाहरूको आर्थिक सामाजिक गतिविधिहरू रोकिएपछि बेरोजगारी र गरिबी चुलिनु पुगेको छ ।

संगठित क्षेत्रका श्रमिक एवं कर्मचारीहरूमा मासिक पारिश्रमिक रोकिएको वा घटेको छ भने अनौपचारिक क्षेत्रका ६० प्रतिशत श्रमिकहरूको रोजगारी लकडाउनको अवस्थामा अन्त्य भएको छ। दैनिक ज्यालाको आय आर्जनमा जीवन निर्वाह गर्ने श्रमिकहरू अत्यधिक पीडामा परेका छन्। खाडी र मलेशिया लगायत मुलुकहरूको अर्थतन्त्र पनि कोरोना महामारीबाट प्रभावित हुँदा त्यहाँ कार्यरत नेपाली आप्रवासीहरू बेरोजगार भएकाले लाखौं नेपालीहरू स्वदेश फर्कन प्रयासरत छन्। छिमेकी भारतमा श्रम गर्न गएकाहरू फर्किरहेका छन्। आन्तरिक र बाह्य रोजगारीमा अवसर गुमाएकाहरूको संख्या ह्वात्तै बढेको छ। तर त्यसलाई सम्बोधन गर्न सरकारले कुनै पनि कार्यक्रम ल्याएको छैन।

कोरोना महामारीको गम्भीर दुष्परिणाम विदेशी मुद्राको आर्जनमा पनि परेको छ। नेपाली अर्थतन्त्रमा विदेशी मुद्राको प्रमुख स्रोत विदेशमा काम गर्ने आप्रवासीबाट आउने विप्रेषण हो, जुन कुल गार्हस्थ्य उत्पादनको करिब २५ प्रतिशत बराबर हुन्छ।

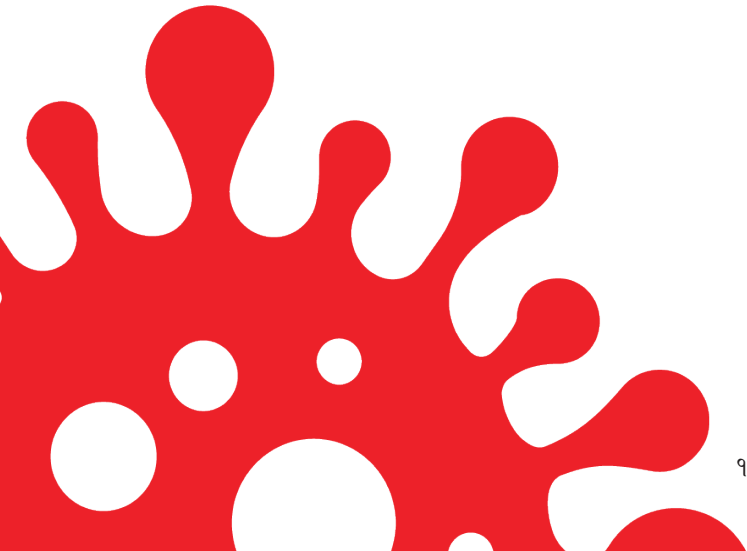

यसरी कोरोना भाइरस संक्रमण र लकडाउनको कारण निम्न आय भएका श्रमिक, सीमान्तकृत एवं असहाय वर्ग गरिवीको अत्यधिक मारमा परेका छन्। बेरोजगारी र लकडाउनले गर्दा पारिवारिक तनाव र महिला हिंसा बढेको साथै विद्यार्थी र बालबालिकामा अध्ययन गर्न विद्यालय जान नपाएकोले मनोवैज्ञानिक असर पनि परेको छ।

देशभरको लकडाउनले राष्ट्रिय अर्थतन्त्रमा योगदान पुऱ्याउने कृषि व्यवसाय, उद्योग, थोक तथा खुद्रा व्यापार, शिक्षा, यातायात, पर्यटन, भौतिक निर्माण तथा ऊर्जा लगायतका क्षेत्रका गतिविधिहरूमा गम्भीर रूपले शिथिलता आउँदा आर्थिक वर्षको अन्त्यमा कतिपय क्षेत्रको वृद्धिदर ऋणात्मक हुने अवस्था सृजना भएको छ। आर्थिक वर्ष २०७६/७७ मा देशको आर्थिक वृद्धिदर ८.५ प्रतिशत सरकारी लक्ष्यको तुलनामा विश्व बैंकको अनुमानमा १.५ र २.८ प्रतिशतको बीचमा रहनेछ। तथ्यांक विभागको प्रक्षेपण अनुसार जेठदेखि पूर्ववत् आर्थिक क्रियाकलाप बहाली हुँदा आर्थिक वृद्धिदर २.३ प्रतिशत रहने अनुमान थियो। महामारीका कारण होटल-रेष्टुरा, यातायात, सञ्चार, उद्योग एवं निर्माण क्षेत्रका वृद्धिदर भने नकारात्मक रहनेछ।

कोरोना महामारीको गम्भीर दुष्परिणाम विदेशी मुद्राको आर्जनमा पनि परेको छ। नेपाली अर्थतन्त्रमा विदेशी मुद्राको प्रमुख स्रोत विदेशमा काम गर्ने आप्रवासीबाट आउने विप्रेषण हो, जुन कुल गार्हस्थ्य उत्पादनको करिब २५ प्रतिशत बराबर हुन्छ। विदेशी मुद्रा आर्जनको प्रमुख स्रोत रेमिट्यान्स घट्दा भुक्तानी सन्तुलनको चालू खातामा आगामी दिनमा गम्भीर रूपले असर पार्नुका साथै विप्रेषण आयस्रोतमा भर पर्ने नेपालका करिब एक तिहाइभन्दा बढी घरपरिवारमध्ये निम्न आय भएका वर्गको जीवन निर्वाहमा प्रतिकूल असर पर्नेछ। पर्यटन क्षेत्रबाट आर्जन हुने विदेशी मुद्रा पनि यस वर्ष करिब ६० प्रतिशतले घट्ने अनुमान छ। यो अत्यन्त विडम्बनापूर्ण अवस्था हो। २० लाख पर्यटक भित्र्याउने लक्ष्य राखी विदेशी मुद्रा आर्जन बढाउनुको साथै राष्ट्रिय अर्थतन्त्रमा यस क्षेत्रको योगदान वृद्धि गर्ने लक्ष्य राखेर घोषणा गरिएको 'नेपाल भ्रमण वर्ष सन् २०२०' को शुरूदेखि नै कोरोना संक्रमणका कारण बाह्य एवं आन्तरिक हवाई सेवा लगायतका पर्यटक सुविधाहरू रोकनुपर्ने बाध्यकारी स्थिति सृजना भएको छ। यसको फलस्वरूप पर्यटन क्षेत्रका उच्चस्तरीय होटल, रेष्टुरा लगायत पर्यटनसँग सम्बन्धित अधिकांश व्यवसाय बन्द भएको अवस्था छ।

राष्ट्रिय अर्थतन्त्रका विभिन्न पक्षमा हाल परेका नकारात्मक असरका कारण सन् २०२१ मा नेपालले अल्पविकसित मुलुकको तहबाट विकासोन्मुख तहमा स्तरोन्नति हुने र सन्

महामारीबाट उत्पन्न गम्भीर दुष्परिणामसँग जुध्नको साथै देशको आर्थिक समुन्नतिका लागि सरकारले केही सार्थक हस्तक्षेपहरू गर्नुपर्ने आवश्यकता छ ।

२०३० मा मध्यम आयस्तरको श्रेणीमा पुग्ने राष्ट्रिय लक्ष्यहरू पूरा हुने सम्भावना अनिश्चित हुन पुगेको छ । यद्यपि सरकारले समयमा तथ्यांक अद्यावधिक नगरिदिँदा विश्व बैंकले निम्न मध्यमवर्गीय आय भएको मुलुकका रूपमा नेपाललाई समावेश गरेको छ । तथ्यांक अद्यावधिक नहुँदा नेपाल निम्न मध्यमवर्गीय मुलुकको तहमा पुगेको भए पनि वास्तविकता भने फरक छ । विकासोन्मुख मुलुकको स्तरमा पुग्न संयुक्त राष्ट्रसंघद्वारा तोकिएको ३ मापदण्डमध्ये दुई मापदण्ड पूरा गर्नुपर्नेमा नेपालले प्रतिव्यक्ति आय सम्बन्धी मापदण्ड बाहेकका २ मापदण्ड २०१८ मा नै पूरा गरेको थियो । तर अल्पविकसित मुलुकको हैसियतमा अन्तर्राष्ट्रिय जगत्बाट प्राप्त हुने कतिपय अन्तर्राष्ट्रिय व्यापार, वाणिज्य लगायतका सुविधाहरू गुम्ने भएकोले नेपालले विकासोन्मुख मुलुकको उपाधि लिन अस्वीकार गर्‍यो । सन् २०२१ मा प्रतिव्यक्ति आय १२३० डलर पुऱ्याएर तेस्रो शर्त समेत पूरा गरी माथिल्लो स्तरमा पुग्ने लक्ष्य राखिएको छ । कोरोना महामारीबाट प्रभावित अर्थतन्त्रले सन् २०२१ भित्र सो लक्ष्य पूरा गर्ने सम्भावना यथार्थमा चुनौतीपूर्ण छ । यद्यपि, समयमा तथ्यांक अद्यावधिक नगरेर यसलाई सम्भाव्य देखाउने काम भएको छ ।

महामारीबाट उत्पन्न गम्भीर दुष्परिणामसँग जुध्नको साथै देशको आर्थिक समुन्नतिका लागि सरकारले केही सार्थक हस्तक्षेपहरू गर्नुपर्ने आवश्यकता छ । निजीक्षेत्रलाई सुरक्षा मापदण्ड अपनाएर भीडभाड नगरी नयाँ परिस्थितिलाई आत्मसात् गरी व्यवसाय गर्न दिनुपर्छ भने हुवानीकर्ता लगायत धेरै ठाउँमा भ्रमण गर्नुपर्ने, बाह्य सम्पर्क बढी हुने काममा संलग्नलाई व्यक्तिगत सुरक्षा उपकरण (पीपीई) को व्यवस्था गरी काममा लगाउनुपर्छ । मुख्यतः महामारीको यो जटिलताबाट अर्थतन्त्रको पुनरुत्थानका लागि वित्तीय र मौद्रिक उपायबाट महत्वपूर्ण कदम चाल्नुपर्छ ।

सार्वजनिक वित्तमा सुधार र पुनःसंरचना

कोरोना महामारीले सार्वजनिक वित्तलाई मुख्यरूपमा निम्न तीन तरिकाबाट प्रभाव पार्ने देखिन्छ : (१) आर्थिक वृद्धिमा हुने गिरावट, विप्रेषण आप्रवाहमा कमी, सुस्त पर्यटन र व्यापार, द्विपक्षीय सहायतामा कटौतीका कारण राजस्व र अनुदानमा हुने संकुचन (२) स्वास्थ्य, सामाजिक सुरक्षा, कृषि जस्ता क्षेत्रमा खर्चको पुनः प्राथमिकीकरण र (३) घाटा बजेटबाट सृजित हुने ऋणग्रस्तता र मुद्रास्फीति जस्ता बाह्य नकारात्मक असरहरू ।

कोभिड-१९ पश्चात् राजस्व र खर्चबीचको खाडल बढिरहेको छ । तर संकटको पूर्वाभास र सरकारको अक्षमता छोटो अवधिमै उद्घाटित भइसकेको थियो । लकडाउनले अर्थतन्त्रलाई घायल पारे पनि समग्र आर्थिक शैथिल्यका लागि सरकारले कोभिड-१९ लाई दोष दिएर उम्कने आधार छैन । आर्थिक वृद्धिको प्रक्षेपण ८.५ प्रतिशतबाट घटेर करिब ६ प्रतिशत कोभिड-१९ फैलनुअघि नै भइसकेको थियो, जुन अहिले १ प्रतिशत वा सोभन्दा कम हुने सम्भावना देखिएको छ । ६ महिनाको अन्त्यसम्ममा पूँजीगत खर्च केवल १५ प्रतिशत र

६ महिनाको अन्त्यसम्ममा पूँजीगत खर्च केवल १५ प्रतिशत र राजस्व संकलन ४० प्रतिशत मात्र भएकोले कुल खर्चको लक्ष्यलाई १० प्रतिशतले घटाई १३ खर्ब ८६ अर्बमा सीमित गरिएको थियो ।

राजस्व संकलन ४० प्रतिशत मात्र भएकोले कुल खर्चको लक्ष्यलाई १० प्रतिशतले घटाई १३ खर्ब ८६ अर्बमा सीमित गरिएको थियो । मन्त्रालयगत खर्च समीक्षामा समेत ठूलो मात्रामा बजेट विनियोजन भएका क्षेत्रहरूमा माथि उल्लेख गरिए अनुसार न्यून-खर्च भएको छ । अतः अंकगणितका आधारमा आफूलाई बलियो भन्दै आएको सरकारले ३० महिनामा पनि सार्वजनिक वित्तीय अभ्यासमा कुनै सुधार गर्न सकेको छैन ।

दोस्रो, सरकारको काल्पनिक र अवास्तविक बजेट तर्जुमा गर्ने शैलीमा सुधार भएन । विगत ५ वर्षमा अर्थतन्त्रको आकारको अनुपातमा संघीय बजेटको रकम १३ प्रतिशत विन्दुले वृद्धि भएको छ । तथापि कमजोर योजना र कार्यान्वयनको कारणले वास्तविक बजेट खर्च सन् २०१९ मा ८५ प्रतिशतभन्दा कम र पूँजीगत खर्च जम्मा ७७ प्रतिशत भयो । असीम अनुकूलताका माझ वर्तमान सरकारले सन् २०१८ मा सार्वजनिक गरेको १३ खर्ब १५ अर्ब रुपैयाँको बजेटको वास्तविक खर्च ११ खर्ब १० अर्ब मात्र हुन सक्त्यो । चालू बजेटको १५ खर्ब ३३ अर्ब रुपैयाँबाट १० खर्ब ७३ अर्ब रुपैयाँ खर्च हुने सरकारको संशोधित अनुमान छ । नियमित रूपमै अस्वाभाविक आकारका बजेट तर्जुमा गरिनुमा राज्यको आफ्नो क्षमताबारे अविश्वसनीय आशावादिता देखाइनुमात्र होइन, यसको जानाजान लक्ष्य स्वार्थ समूह-प्रेरित कनिका छराइ र चर्चा बटुल्ने काम मात्र हो । यस्तो शैलीबाट जनउत्तरदायित्व कमजोर हुने र भ्रष्टाचार मौलाउने गरेको छ । उदाहरणका लागि महामारीका दौरान भूमिसम्बन्धी समस्या समाधान (सुकुमबासी) आयोग बनाउँदा कतिपय सत्तासीन नेता र कार्यकर्ताले राज्य स्रोतको दोहन गरेर नै गुजारा चलाउँछन् भन्ने आम धारणालाई बल मिलेको छ । राजनीतिक नियुक्ति सहितका अत्यन्त सुविधा सम्पन्न ५०० पद सृजना गरी देशका अन्य प्रशासनिक निकायमार्फत नै गर्न सकिने कामका लागि वार्षिक अबैँ खर्च हुने गरी यस्ता संयन्त्र निर्माण गरिएको छ । विगत अढाई वर्षमा बजेट पद्धति र कार्यान्वयन प्रणालीमा सुधार ल्याउन नसक्दा एउटा ऐतिहासिक अवसर गुम्दै छ ।

तेस्रो, सार्वजनिक खर्चको पुनःसंरचना गरी मितव्ययिताको निर्मम अभ्यास गर्नुपर्ने बाध्यात्मक अवसर आएको छ । यद्यपि आर्थिक वर्ष २०७७/७८ को बजेटमा सरकारले विद्यमान सत्यलाई अंगीकार गर्न सकेको देखिएन । वर्तमान नेपालमा सार्वजनिक क्षेत्रको पूँजीगत खर्च न्यून हुनुका साथै अप्रभावकारी छ । सीमान्त पूँजी प्रतिफल अनुपात अन्य मुलुकहरूको तुलनामा बढी छ । यस अवस्थामा प्रशासनिक एवं उपभोगमुखी अनुत्पादक एवं फजुल खर्चतर्फ उन्मुख सार्वजनिक खर्च घटाई प्राथमिक क्षेत्रका उत्पादनशील एवं पूँजीगत खर्च वृद्धि गरी दक्षताका साथ उपयोग गर्नु आवश्यक छ ।

मौद्रिक उपायबाट प्रोत्साहन

कोभिड-१९ का कारण उद्यम, व्यवसायले ठूलो क्षति बेहोर्नुपरेको छ । उद्यम, व्यवसायहरूमा नगद प्रवाहको अभाव भएको छ । माग पक्षमा धक्का र आपूर्ति शृंखला टुट्दा साना मझौला व्यवसाय (एसएमइज्)हरू ठूलो मारमा परेका छन् । यो अवस्थामा नेपाल राष्ट्र बैंकले मौद्रिक नीतिमार्फत ऋणीहरूको समस्या समाधानमा उचित ध्यान पुऱ्याउनुपर्ने देखिन्छ । खासगरी कर्जाको पुनःसंरचना, पुनर्तालिकीकरणका माध्यमबाट ऋणीहरूलाई राहत पुऱ्याउनुपर्नेछ । अर्कोतर्फ, सहूलियतपूर्ण कर्जा र पुनर्कर्जा सुविधा अत्यावश्यक परेका व्यवसायीहरूले योग्य भए सहजै प्राप्त गर्न सक्ने वातावरण निर्माण गर्नुपर्छ । सहूलियत कर्जा तथा ब्याजको पूँजीकरणसहित ऋण तिर्ने भाखा एक वर्ष र अति प्रभावितलाई दुई वर्षसम्म बढाउन सकिन्छ । यसरी सुविधा दिँदा वित्तीय क्षेत्रमा पर्न सक्ने सम्भावित दबावलाई समेत मध्यनजर गरी वास्तविक प्रभावितलाई मात्र सुविधा दिनुपर्छ । साथै, व्यवसायहरू पुनः सञ्चालन गर्न कर्मचारी लगायत सञ्चालन खर्च चलाउन पूँजी आवश्यक पर्ने हुँदा सहूलियत दरमा अल्पकालीन कार्यशील पूँजी (वर्किङ क्यापिटल) को आवश्यकतालाई राष्ट्र बैंकले यथोचित सम्बोधन गरी अर्थतन्त्रको पुनरुत्थानमा अहं भूमिका निर्वाह गर्न सक्छ ।

(डा. महत्सँगको कुराकानीमा आधारित)

छिटो, छरितो र भरपर्दो माध्यम
आइएमई बाटै पैसा पठाऔं

Fast, Reliable And Secure Remittance

Toll Free
16600 151515

+977 1 4430600
+977 1 4425800

info@imeremit.com.np
facebook.com/imeremit

ime
गरी

www.imeremit.com.np

कुमारी बैंकमा खाता २६ लाखसम्मको फाइदा

ArrowAd KBL/020

*सतहल लागू हुनेछन् ।

कुमारी
परिवार सुरक्षा
बचत खाता

सुरु गरौं परिवारको सुरक्षाको संस्कार

Insurance Partner: Ajod Insurance Ltd

परिवारलाई आकस्मिक दुर्घटना
बीमा तथा पूर्ण शारीरिक
अशक्तता समावेश

दम्पतीलाई
घातक रोगहरुका
लागि बीमा

परिवारलाई औषधी
उपचार बीमा

कुमारी बैंक लिमिटेड
KUMARI BANK LIMITED
सबैका लागि, सधैंका लागि

Corporate Office:
Phone: 01-4443075-79
Marketing Department: 9851190186
Email Id: marketing@kumaribank.com

अर्थतन्त्र पुनःस्थापना केन्द्रित मौद्रिक नीति

महाप्रसाद अधिकारी
गभर्नर, नेपाल राष्ट्र बैंक

सबै ऋणीहरूलाई ६ महिना, मध्यम प्रभावितलाई ९ महिना र अति प्रभावितलाई १ वर्ष भुक्तानी अवधि सार्ने सुविधा मौद्रिक नीतिले दिएको छ ।

नेपाल राष्ट्र बैंकले चालू आर्थिक वर्ष २०७७/७८ को मौद्रिक नीति भर्खरै प्रस्तुत गरेको छ । मौद्रिक नीतिले खासगरी कोभिड-१९ पछि अर्थतन्त्रमा उत्पन्न शिथिलतालाई सम्बोधन गर्न राहतको व्यवस्था गरेको छ । यस्तो राहत खासगरी कर्जाको पुनःसंरचना, पुनर्तालिकीकरणबाट प्राप्त हुनेछ । सबै ऋणीहरूलाई ६ महिना, मध्यम प्रभावितलाई ९ महिना र अति प्रभावितलाई १ वर्ष भुक्तानी अवधि सार्ने सुविधा मौद्रिक नीतिले दिएको छ । त्यसका अतिरिक्त अतिप्रभावित र निर्माणाधीन परियोजनाहरूका लागि थप १ वर्षको ग्रेस अवधि प्रदान गर्न सकिने व्यवस्था छ । यसका अतिरिक्त कोभिड-१९ महामारी सृजित प्रभाव र महामारी नियन्त्रणका लागि गरिएको लकडाउनका कारण नगद प्रवाहको समस्या भएका व्यवसायलाई २० प्रतिशतसम्म चालू पूँजी दिने व्यवस्था गरेको छ ।

कोभिड-१९ प्रभावित व्यवसायलाई यसरी राहत प्रदान गर्दै गर्दा वित्तीय क्षेत्रको स्थायित्वलाई ध्यानमा राख्नु केन्द्रीय बैंकको मुख्य धर्म हो । वास्तवमा संकटको समयमा ऋणीलाई राहत प्रदान गर्नु वित्तीय प्रणालीप्रति उनीहरूको आशा भरोसा जोगाइराख्नु पनि हो । यस अर्थमा ऋणीहरूको विश्वास र बैंक तथा वित्तीय संस्थाको तर्फबाट ग्राहक/ऋणीलाई संरक्षण गर्ने एउटा अवसर पनि हो । वित्तीय प्रणालीप्रति आम ग्राहक/ऋणीहरूको विश्वास जगाउन सक्नु मुलुकको वित्तीय प्रणालीका लागि ठूलो सम्पत्ति हो । यसरी कर्जाको पुनःसंरचना र पुनर्तालिकीकरण सुविधा मूलतः वित्तीय स्वास्थ्यलाई दृष्टिगत गर्दै बैंक तथा वित्तीय संस्थाको स्थायित्वमा

कुनै असर नपर्नेगरी प्रदान गरेका छौं ।

स्रोतको उपलब्धता र ब्याजदरको स्थायित्व

अर्कोतर्फ, सहूलियत कर्जा कार्यक्रम र पुनर्कर्जा कोषको रकम परिचालन गरी उच्चम व्यवसायलाई छिटो पुनरुत्थान गर्ने मौद्रिक नीतिको उद्देश्य रहेको छ । पुनर्कर्जा कोषको आकार अहिले उपलब्ध ३८ अर्ब रुपैयाँमा ५ गुणाले बढाइएको छ । बढीभन्दा बढी उच्चम/व्यवसायले पुनर्कर्जा कोषबाट रकम प्राप्त गर्न सक्नु भन्ने हाम्रो उद्देश्य हो । स्रोतको उपलब्धता विस्तार गर्न कर्जा-स्रोत अनुपात (सीसीडी)लाई ८० प्रतिशतबाट ८५ प्रतिशत पुऱ्याइएको छ, जसले गर्दा बैंकहरूसँग कर्जा लगानीका लागि थप १८० अर्ब रुपैयाँको तरलता उपलब्ध हुने नेपाल राष्ट्र बैंकको विश्वास छ । स्रोत परिचालनका लागि विदेशी लगानी ल्याउँदा विनिमयदरको उतारचढाव सम्बन्धी जोखिम बेहोर्न हेजिङको व्यवस्था प्रभावकारी कार्यान्वयन गरिनेछ भने बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूलाई बाह्य मुलुकबाट व्यावसायिक ऋण (एक्स्टर्नल कमर्शियल बरोइङ) सम्बन्धी व्यवस्था यसअघि नै भइसकेको छ । यो सुविधा अन्तर्गत केही बैंकहरूले बाह्य ऋण ल्याएर परिचालन गरिरहेका छन् ।

सहूलियत ऋणको सहज उपलब्धताले बजारको पनि ब्याजदर पनि घट्नेछ । मौद्रिक नीतिले बैंकहरूले लिने सेवा शुल्कको समेत सीमा तोकेर ऋणीहरूसँग अतिरिक्त शुल्क लिन नपाउने व्यवस्था गरेको छ । सरकारले स्थापना गरेको ५० अर्ब रुपैयाँको सहूलियतपूर्ण कर्जा कोषबाट र पुनर्कर्जा सुविधाबाट उपलब्ध हुने कर्जाको ब्याजदर ५ प्रतिशत हुनेछ । वास्तवमा आर्थिक वर्ष

२०७७/७८ मा उद्यम/व्यवसाय गर्नेहरूलाई सस्तो लागतमा स्रोत उपलब्ध भएकाले उच्च नाफा हासिल गर्न उपयुक्त समय हुनेछ। व्यावसायिक क्षेत्रले यस अवसरलाई उपयोग गर्ने र सरकारले बजेट कार्यान्वयनलाई तीव्रता दिएको अवस्थामा सरकारद्वारा निर्धारित ७ प्रतिशत आर्थिक वृद्धिदर सहजै हासिल हुन सक्छ।

चालू आर्थिक वर्षमा सरकारले सवा २ सय अर्ब रुपैयाँ आन्तरिक ऋण उठाउने घोषणा गरेको छ। निजीक्षेत्रमा कर्जाको माग बढ्ने र सरकारले पनि ऋण उठाउने कारणले 'क्राउडिड आउट इफेक्ट' नहोस् भन्नका लागि बैंक तथा वित्तीय संस्थाले राख्नुपर्ने अनिवार्य नगद मौज्जात (सीआरआर) १ प्रतिशत बिन्दुले घटाई ३ प्रतिशत कायम गरिएको छ।

पुनर्कर्जा सुविधाको पहुँच विस्तार र वाणिज्य बैंकहरूले लघु, साना र मझौला उद्यममा परिचालन गरेको १ करोड रुपैयाँभन्दा मुनिको कर्जा २०८१ को असार मसान्तसम्ममा १५ प्रतिशत पुऱ्याउनुपर्ने व्यवस्था गरिएको छ। यसले एक त कर्जाको विस्तार अर्थात् वित्तीय पहुँचको प्रगाढता सुनिश्चित गर्छ भने सँगसँगै अर्थतन्त्रलाई औपचारिक बनाउँदै लैजानेछ। कोभिड-१९ पछिको परिस्थितिमा अर्थतन्त्रलाई पुनरुत्थान गर्न र आवश्यक दिशानिर्देश गर्न मध्यकालीन सोचबाट निर्देशित रहेको छ।

स्रोतको उपलब्धतासँगै ब्याजदरको स्थायित्वका लागि दीर्घकालीन रूपमा ब्याजदरको स्थायित्वसहित स्रोत परिचालन गर्न मौद्रिक नीतिले दीर्घकालीन रिपोको व्यवस्था गरेको छ। बैंकहरूलाई लगानी बढाउन कर्जा चाहियो भने राष्ट्र बैंकले दीर्घकालीन रिपो दिन्छ। ऊर्जा र कृषिमा बचतपत्र मार्फत स्रोत परिचालन गर्ने व्यवस्था पनि ब्याजदरको स्थायित्वसहित दीर्घकालीन स्रोत परिचालनको अन्तर्निहित उद्देश्यबाट निर्देशित छ। अब कृषि या ऊर्जाका क्षेत्रमा तोकिएको कर्जा लगानी पुऱ्याउन बैंकहरूले आफैले लगानी गर्नुपर्दैन। विशिष्टीकृत क्षमता भएका बैंकले जारी गरेको बचतपत्र खरीद गरी नियामकीय लगानी आवश्यकता पूरा गर्न सकिनेछ। यसैका लागि कृषि विकास बैंकलाई कृषिमा लगानीका लागि नेतृत्वकर्ता बैंकको रूपमा अधि सारिएको हो। उदाहरणका लागि, सबै बैंकले आफैले परियोजना खोजेर कृषिमा लगानी गर्ने विशेषज्ञता नहुन सक्छ। त्यस्तो अवस्थामा उक्त बैंकले कृषि विकास बैंकले जारी गर्ने बचतपत्र खरीद गर्न सक्छ। कृषि विकास बैंकसँग खरीद गरेको बचतपत्रलाई उक्त बैंकले कृषिमा गरेको लगानीको रूपमा गणना गरिनेछ। तर कृषि विकास बैंकले बचतपत्र बेचेर संकलन गरेको स्रोतलाई कृषिमा यथोचित लगानी गरेर उक्त आवश्यकता पुऱ्याउनुपर्छ। यसरी हामीले २०८० सालको अन्त्यसम्म कृषिमा १५ प्रतिशत लगानी पुऱ्याउनुपर्ने व्यवस्था गरेका छौं।

प्राथमिकता प्राप्त क्षेत्रमा ४० प्रतिशत कर्जा

पछिल्लो दशकमा विप्रेषण आप्रवाह सुदृढ भई हाम्रो मुलुकमा उपभोगमुखी आयात बढाएर राजस्व प्राप्तितर्फ केन्द्रित भयो। आयातित उपभोग बढाउने र त्यसबाट सरकारले राजस्व प्राप्त गर्ने एकखालको दुश्चक्रमा जकडिन पुग्दा मुलुकमा उत्पादनको वातावरणमा अभै ह्रास आएको अनुभव गर्न सकिन्छ। यसलाई सच्याउँदै नेपाल राष्ट्र बैंकले करिब १ दशक अघिदेखि नै उत्पादनमूलक क्षेत्रमा बैंकको कर्जा लगानी निर्देशित गर्न शुरू गरेको हो। शुरुवातमा एकैपटक ठूलो परिमाणमा बैंक तथा वित्तीय संस्थाको लगानी तोकिएका प्राथमिकता प्राप्त क्षेत्रमा निर्देशित गर्न सहज पनि थिएन। अब विस्तारै हामीले मुलुकमा उत्पादन विकास, निर्यात र पर्याप्त उत्पादन बढाउँदै स्वाधीन, मजबूत र उत्थानशील अर्थतन्त्र विकास गर्नुपर्ने हुन्छ। यो महत्वपूर्ण पक्षलाई दृष्टिगत गर्दै मौद्रिक नीति २०७७/७८ ले ४ वर्षभित्र प्राथमिकता प्राप्त क्षेत्रमा बैंकको कर्जा पोर्टफोलियोमध्ये विद्यमान २५ प्रतिशतबाट ४० प्रतिशत पुऱ्याउनुपर्ने प्रावधान ल्याएको छ। कृषिमा २०८० सालसम्म १५ प्रतिशत कर्जा लगानी पुऱ्याउनुपर्छ भने ऊर्जा र लघु तथा साना, मझौला उद्यममा क्रमशः १० र १५ प्रतिशत लगानी गर्नुपर्ने बाध्यकारी व्यवस्था गरिएको छ। यसले मुलुकभित्र उत्पादन विकास र रोजगारी सृजना मार्फत दिगो आर्थिक विकासका लागि

अब कृषि या ऊर्जाका क्षेत्रमा तोकिएको कर्जा लगानी पुऱ्याउन बैंकहरूले आफैले लगानी गर्नुपर्दैन। विशिष्टीकृत क्षमता भएका बैंकले जारी गरेको बचतपत्र खरीद गरी नियामकीय लगानी आवश्यकता पूरा गर्न सकिनेछ।

ठूलो लाभ सृजना गर्नेछ। आयातमा आधारित उपभोगमुखी प्रणालीमा मुद्रास्फीति समेत आयात हुने परिवेशमा हामी आफ्नो उत्पादन विकासमार्फत यस अवस्थालाई सच्याउन सक्छौं। यसले माग पक्षमात्र होइन, आपूर्ति पक्षबाट सृजना हुने मूल्यवृद्धि नियन्त्रण हाम्रै मुलुकको वशमा हुन्छ।

पुनर्कर्जमा पहुँच र पारदर्शिता

राष्ट्र बैंकले घोषणा गरेको पुनर्कर्जा सुविधामा पहुँच र पारदर्शिताका सम्बन्धमा अहिले सरोकारवालाहरूको निकै ठूलो चासो रहेको छ। वास्तवमा पुनर्कर्जा सुविधा पारदर्शी होस् र धेरै ऋणीहरूले यो सुविधाको उपयोग गर्न सकून् भनेर कार्यविधि तयार गरी सबै सरोकारवालाको परामर्श लिइएको छ। अब पुनर्कर्जाको प्रतिऋणी सीमा ५ करोड रुपैयाँ हुनेछ। यसरी धेरैभन्दा धेरै ऋणी र ऋण लिन आकांक्षीमाभू पुनर्कर्जा सुविधा पुऱ्याउने राष्ट्र बैंकको सोच रहेको छ। राष्ट्र बैंकले तोकेको योग्यता पुगेका ऋणीलाई बैंकहरूले नै पुनर्कर्जा सुविधा उपलब्ध गराउने र राष्ट्र बैंकले बैंकहरूलाई शोधभर्ना दिने विधिको प्रभावकारिताका सम्बन्धमा पनि हामी छलफलरत छौं। कर्जाको उपलब्धता छिटो हुने अन्य विकल्पहरू पनि हुन सक्छन्। पुनर्कर्जाको प्रक्रिया सरल, पारदर्शी र सहज हुनुका साथै ऋणीले छिट्टै प्राप्त गर्न सक्ने हुनेछ।

निक्षेपकर्ताको पक्षमा

मौद्रिक नीति २०७७/७८ ले निक्षेपकर्ताको हितलाई संरक्षण गरेको छ। निक्षेपको ब्याजदर धेरै घट्ने अवस्था नआओस् भन्नका लागि कर्जा लगानी विस्तार गर्न बैंक तथा वित्तीय संस्थालाई बाध्य बनाएका छौं। यदि उनीहरूले कर्जा विस्तार नगरी अधिक तरलताका कारण राष्ट्र बैंकमा पैसा राख्न ल्याउँछन् भने उनीहरूले प्राप्त गर्ने ब्याजदरलाई सीमान्त १ प्रतिशतमा भारेका छौं। त्यस्तै, निक्षेपकर्ताको संरक्षणकै लागि बैंक तथा वित्तीय संस्थाले वितरणयोग्य नाफाको ३० प्रतिशतसम्म मात्र बाँड्न पाउने र प्रतिशेयर नगद लाभांश असार मसान्तमा निक्षेपकर्तालाई दिएको औसत ब्याजदरभन्दा माथि हुन हुँदैन भनेर अप्रत्यक्ष किसिमले निक्षेपकर्ताको हितलाई ध्यान दिएका छौं।

समग्रमा नेपाल राष्ट्र बैंकले सबै पक्षका लागि न्यायोचित, उद्यम व्यवसाय गरिरहेका र गर्न चाहनेहरूका लागि अनुकूल, बैंक तथा वित्तीय संस्थाको दीर्घकालीन हितलाई समेत ध्यानमा राख्दै कोभिड-१९ को संकटबाट थलिएको अर्थतन्त्रलाई पुनरुत्थानमार्फत सरकारलाई सहयोग गर्नेगरी चालू आर्थिक वर्षको मौद्रिक नीति जारी गरेको छ। मौद्रिक नीति एउटा जीवन्त दस्तावेज भएकाले कार्यान्वयनका क्रममा देखिएका चुनौती, पृष्ठपोषण तथा सहजीकरण वा नियमनका आवश्यकतालाई समेत दृष्टिगत गर्दै यसको त्रैमासिक समीक्षाका क्रममा अत्यावश्यक सामञ्जस्यसहित प्रभावकारी कार्यान्वयनमा नेपाल राष्ट्र बैंकको ध्यान केन्द्रित हुनेछ।

(गभर्नर अधिकारीसँगको कुराकानीमा आधारित)

वास्तवमा पुनर्कर्जा सुविधा पारदर्शी होस् र धेरै ऋणीहरूले यो सुविधाको उपयोग गर्न सकून् भनेर कार्यविधि तयार गरी सबै सरोकारवालाको परामर्श लिइएको छ।

हबेक कदमको महयात्री...

सुरक्षित घर, सन्तुष्ट मन
शुभ साइतको सुखवात गरौं-
अजोड इन्स्योरेन्स सँग

भुकम्प होस् वा आगलागी
बाढी पहिरो होस् वा प्राकृतिक विपत्ति
अजोड इन्स्योरेन्स हो हर सुरक्षाका लागि

 AJOD
INSURANCE LTD.

CTC Mall (7th Floor) Sunbhora, Kathmandu, Tel: 4233743, 4243072, 4243303
Fax: 977-01-4244013, www.ajodinsurance.com, info@ajodinsurance.com

Toll Free No: 16600186496

बीमाक्षेत्र विकास र अर्थतन्त्रको सुदृढीकरण

चिरञ्जीवी चापागाई
अध्यक्ष, बीमा समिति

बैंकिङ क्षेत्रको बचत भोलि आफूलाई आवश्यक पर्दा तुरुन्तै निकालेर खर्च गर्न सकिन्छ । तर बीमाक्षेत्रको बचत अनिवार्य बचत जस्तै हो ।

विकसित मुलुकमा बीमा सबैको जीवनमा अभिन्न अंग बनेको छ । अर्थतन्त्रको महत्वपूर्ण खम्बाको रूपमा बीमालाई हेर्ने गरिन्छ । नेपालमा बीमाको इतिहास धेरै पुरानो छैन । तर पनि बीमा व्यवसाय क्रमशः विस्तारको क्रममा छ । आगामी दिनमा यसले द्रुततर गति लिनेमा कुनै सन्देह छैन । मानव समाजमा विपत्ति वा जोखिमका पर्याप्त सम्भावना छन्/रहन्छन् । व्यक्तिगत जीवन, रोजगारी, व्यावसायिक कारोबार सबै क्षेत्रमा जोखिम व्याप्त छ । अनिश्चित जोखिम हस्तान्तरण गरी क्षतिपूर्ति प्राप्त गर्ने माध्यम बीमा हो । बीमा जोखिम हस्तान्तरण गर्ने माध्यम मात्र नभई एक किसिमको बचत पनि हो ।

जुनसुकै व्यवसाय वा सम्पत्तिमा जोखिम हुन्छ । त्यो जोखिम हस्तान्तरण गरी व्यक्ति निश्चिन्त हुन चाहन्छ । त्यो वातावरणको निर्माण बीमाले गर्छ । अर्कोतर्फ जीवन बीमाले बचत परिचालन पनि गर्छ । जस्तो, कुनै व्यक्तिले १५ वर्षको पोलिसी खरीद गर्‍यो उसले परिपक्वता अवधिपछि बीमांक रकम वा त्यस अवधिबीचको बोनस दुवै प्राप्त गर्छ । क्षति भएमा बीचैमा सबै रकम पाइन्छ । जीवन बीमा बचतसँगै लगानीको अवसर हो । तर निर्जीवन बीमाचाहिँ शुद्ध जोखिम हस्तान्तरणको विधि हो । यसले व्यक्तिमा व्यावसायिकताको विकास गर्छ । न्यूनतम खर्चमा आफ्नो सम्पत्ति, आम्दानी, पर्ने दायित्व एवं कामदारको यथोचित अधिकतम सुरक्षाको व्यवस्था गर्नु नै वास्तविक जोखिम व्यवस्थापन हो । यही आवश्यकताले बीमाक्षेत्रको विकास भएको छ ।

बीमाले अर्थतन्त्रमा दुईवटा महत्वपूर्ण योगदान गर्छ । एउटा

प्रत्यक्ष योगदान । उदाहरणका लागि एउटा उद्योग छ, उद्योगमा आगलागी भयो भने भोलि व्यवसाय बन्द हुन सक्छ । बैंकले दिएको कर्जा नउठेर खराब कर्जाको अनुपात बढ्न सक्छ । त्यसको बीमा गरेको रहेछ भने बीमाले जोखिम बहन गरिदिन्छ । त्यसबाट व्यवसाय पनि बन्छ र बैंकको लगानी पनि सुरक्षित हुन्छ । यसले प्रत्यक्ष रूपमा उद्योग, व्यवसाय, बैंक लगायत सबै क्षेत्रको जोखिम धारणा गरेर व्यावसायिक वातावरणलाई सहज बनाउँछ । अर्को जीवन बीमाले जोखिम पनि बहन गर्छ र बचत पनि गर्छ । गाउँगाउँमा छरिएको बचतलाई बीमा शुल्क (प्रिमियम) मार्फत संकलन गरेर संगठित क्षेत्रमा लगानी गर्छ । जस्तो यस वर्ष जीवन बीमा क्षेत्रले मुलुकका ७५३ ओटै स्थानीय तहबाट बीमा अभिकर्ता मार्फत करिब ९० अर्ब रुपैयाँ प्रिमियम संकलन गरेर संगठित क्षेत्रमा ल्याएका छन् । यसले बैंक तथा वित्तीय क्षेत्रमा निक्षेपको रूपमा र धितोपत्र बजारमा लगानी भएको छ । गार्हस्थ्य बचत परिचालनका लागि यो क्षेत्र महत्वपूर्ण छ ।

बैंकिङ क्षेत्रको बचत र बीमाक्षेत्रको बचतमा केही फरक छ । बैंकिङ क्षेत्रको बचत भोलि आफूलाई आवश्यक पर्दा तुरुन्तै निकालेर खर्च गर्न सकिन्छ । तर बीमाक्षेत्रको बचत अनिवार्य बचत जस्तै हो । अरू सबै बचत सकिएपछि रकमको अभाव भयो भने पोलिसी राखेर कर्जा लिन सकिन्छ । अन्तिममा अनिवार्य बचतको काम यसले गर्छ ।

अर्थतन्त्रलाई निरन्तर चलायमान बनाउने काम बीमा व्यवसायबाट हुन्छ । यो क्षेत्रको विकास, विस्तार, नियमन एवं

बीमितको हकहितको पक्षमा अगाडि बढेर नेपाली बीमा बजारलाई अन्तर्राष्ट्रिय बजारसम्म पुऱ्याइएको छ । हालसम्म नेपालको कुल जनसंख्याको २२ प्रतिशतमा मात्र बीमाको पहुँच पुगेको छ । पहुँच विस्तारलाई अझ व्यापकता दिन बीमा समितिले २-३ वटा काम गरिरहेको छ । बीमाबारे जनचेतना अभिवृद्धि गर्ने विगतदेखिकै कार्यक्रम अनुरूप सबै स्थानीय तहसँग सहकार्य गरेर कार्यक्रम सञ्चालन गरिरहेका छौं । अर्को, बीमा कम्पनीहरूको शाखा कार्यालय नपुगेका ग्रामीण भेगहरूमा गएर घुम्ती बीमा मार्फत बीमामा जोड्ने काम गरेका छौं । यसमा जीवन बीमासँगै कृषि तथा पशुपन्छी र लघु बीमातर्फ जोड दिँदै सचेतना अभिवृद्धि गरेका छौं । आर्थिक वर्ष २०७७/७८ मा २८ प्रतिशत (वैदेशिक रोजगारीमा गएका बाहेक) नागरिकलाई बीमामा आबद्ध गर्ने लक्ष्य छ । वैदेशिक रोजगारीमा गएका समेत गरी ३० प्रतिशतको लक्ष्य छ । अहिले १९ जीवन, २० निर्जीवन र १ पुनर्बीमा गरी ४० वटा कम्पनीले आफ्नो सेवा दिइरहेका छन् ।

त्यस्तै, बीमा क्षेत्रमा १० हजार व्यक्तिले प्रत्यक्ष रोजगारी पाएका छन् भने ५ लाखभन्दा बढी अभिकर्ताले काम गरिरहेका छन् । यो क्षेत्रमा आवश्यक दक्ष जनशक्तिको अभाव कम गर्न समितिले कम्पनीहरूसँगको सहकार्यमा इन्स्योरेन्स इन्स्टिच्युट नेपाल स्थापना गरी तालीम सञ्चालन गरिरहेको छ । बीमा शिक्षालाई विद्यालय र विश्वविद्यालय तहमा समावेश गराउने कार्यमा पनि हामी जुटिरका छौं । यसका अलावा गतवर्ष नै लगानी निर्देशिका जारी गरी कम्पनीहरूको लगानीलाई विविधीकरण गराएका छौं । यो क्षेत्रमा अन्तर्राष्ट्रिय स्तरको लेखा प्रणालीको विकास पनि भइसकेको छ । अर्को कम्पनीहरूको नेटवर्थ, पूँजीगत अवस्था पनि सामान्य थियो । निर्जीवन बीमा कम्पनीको चुक्तापूँजी २५ करोड र जीवन बीमा कम्पनीको ५० करोड रूपैयाँ थियो । थोरै पूँजी भएपछि आम्दानी राम्रै हुने भएकाले सेवा प्रदायकबीच प्रतिस्पर्धाको वातावरण नै भएन । त्यसका लागि हामीले दुईवटा

काम गर्‍यो । १० वर्षदेखिको रोकिएको नयाँ कम्पनीको इजाजत वितरण गर्‍यो भने पूँजी वृद्धि पनि गर्‍यो । कम्पनीहरूको सुशासनका लागि नियमित अनुगमन, निरीक्षण र सुपरिवेक्षण हाम्रो प्रमुख दायित्व हो । यो काम नियमित भइरहेको छ । अब छिट्टै नयाँ ऐन पनि आउँदै छ ।

मानव जीवनमा आइपने जोखिमको मात्रा र किसिम परिवर्तन हुँदै आएको स्थितिमा मानव जीवन र सम्पत्तिको आर्थिक सुरक्षा गर्ने माध्यमको रूपमा रहेको बीमा व्यवसायलाई समयानुकूल परिवर्तन गर्दै जानुपर्ने आवश्यकता छ । विश्वलाई त्रसित बनाएको कोरोना महामारीका कारण मानव अस्तित्वमा नै संकट उत्पन्न हुनुका साथै विश्व अर्थतन्त्र नै संकुचन हुने स्थिति सृजना भएको छ । यो अवस्थामा जोखिमको रक्षावरण गरी आर्थिक सबलीकरण गर्ने कार्यमा बीमाक्षेत्रले अझ बढी कार्य गर्नुपर्ने देखिन्छ । बीमाको महत्व र आवश्यकता समाजका न्यून आय भएका र विपन्न वर्गका मानिसमा अझ बढी हुने विषयलाई मध्यनजर गर्दै समितिको विशेष पहलमा कोरोना बीमालेख समेत जारी गर्न सफल भयौं । विभिन्न नीतिगत तथा कानूनी सुधारका कारण यो वर्ष नेपाली बीमा बजारको विकास र आधुनिकीरणका लागि महत्वपूर्ण वर्षको रूपमा रहन गएको छ ।

अहिले बीमालाई सबै क्षेत्रले सहर्ष स्वीकार गरेको पाइन्छ । कुल गार्हस्थ्य उत्पादन (जीडीपी) मा योगदानको हिसाबले हेर्दा करीब २-३ वर्ष अगाडि एक प्रतिशत मात्र योगदान रहेकोमा आर्थिक वर्ष २०७५/७६ मा २.६ प्रतिशत रहेको थियो । आर्थिक वर्ष २०७६/७७ को अन्तसम्ममा त्यो बढेर ३.४६ प्रतिशत पुग्ने अनुमान छ । बीमाक्षेत्र क्रमशः व्यवस्थित बन्दै गएको छ । बीमाको पहुँच पनि क्रमशः बढ्दै गएको छ । सबै हिसाबले बीमाक्षेत्रको वातावरण सौहार्दपूर्ण छ । यही प्रकृतिको विकासलाई निरन्तरता दिने हो भने बीमाको क्षेत्रमा मुलुकले छिट्टै निकै ठूलो फड्को मार्नेछ । त्यसकारण बीमाक्षेत्रको भविष्य उज्वल छ ।

**IME GENERAL
INSURANCE**

पूँजीबजार विकास र पूँजी परिचालन

मीष्मराज दुंगाना
अध्यक्ष, नेपाल धितोपत्र बोर्ड

पूँजी परिचालन प्रक्रियालाई प्रभावकारी बनाउन बोर्डले पूँजीबजारका संयन्त्रहरूलाई निष्पक्ष, पारदर्शी एवं विश्वसनीय बनाउने, प्रणालीगत जोखिमहरूको न्यूनीकरण गर्ने र लगानीकर्ताको हकहितको संरक्षण गर्ने कार्यलाई प्राथमिकता दिँदै आएको छ ।

पृष्ठभूमि

नेपालको वित्तीय प्रणालीमा पूँजीबजार महत्वपूर्ण र संवेदनशील संयन्त्रको रूपमा रहेको छ । हालसम्म यस बजारबाट ५ खर्ब रुपैयाँभन्दा बढी पूँजी परिचालन भएको अवस्था छ भने दोस्रो बजारमा एकै दिनमा करिब ५ अर्ब रुपैयाँ मूल्य बराबरको धितोपत्र कारोबार भएको छ । धितोपत्र बजारको वजार पूँजीकरण करिब १६ खर्ब रुपैयाँ रहेको छ । प्राथमिक बजारको पहुँच देशभरका ७७ वटै जिल्लामा पुगेको छ । दोस्रो बजारको सेवा पनि विस्तार हुँदै गएको छ । पूँजीबजारको संरचना हेर्ने हो भने २२६ वटा संस्थाले इजाजतपत्र प्राप्त गरी विभिन्न प्रकारका धितोपत्र सम्बन्धी सेवाहरू प्रदान गर्दै आएका छन्, जसमा बजार सञ्चालन गर्ने ब्रोकरहरू, मर्चेन्ट बैकिङ, आस्वा (एप्लिकेसन सपोर्टेड बाइ ब्लकड एमाउन्ट) सेवाहरू लगायत छन् । हाल दोस्रो बजारमा २१५ वटा सूचीकृत संगठित कम्पनीहरूको कारोबार भइरहेको छ ।

नेपालमा बैकिङ बजार र पूँजीबजारको गतिविधि एकै समय शुरुवात भए पनि पूँजीबजारको संस्थागत विकास भने ढिलो शुरुवात भएको देखिन्छ । यद्यपि हाम्रो धितोपत्र बोर्ड २८ वर्षमा प्रवेश गरेको छ । अन्तर्राष्ट्रिय पूँजीबजारको परिदृश्य हेर्ने हो भने नेपालको पूँजीबजार सुधार, विकास तथा विस्तारका हिसाबले प्रशस्त ठाउँ र सम्भावना भएको क्षेत्र हो । तर, पछिल्लो समय विश्वव्यापी महामारीको रूपमा फैलिएको नोभेल कोरोना भाइरसको प्रकोप नेपालमा पनि प्रवेश गरेसँगै अर्थतन्त्रका सबै क्षेत्र प्रभावित भएका छन् । हाम्रो पूँजीबजार पनि यसबाट अछुतो रहन सकेन । कोरोना भाइरस महाव्याधि (कोभिड-१९) को संक्रमण

बढ्दै गएपछि नेपाल सरकारले लकडाउन गरेसँगै हामीले पनि दोस्रो बजारलाई बन्द गर्नुपर्ने । सामान्य अवस्था भएको र त्यो समयमा हामीले दोस्रो बजार खोल्नुपर्ने । हामीले दुई दिन मात्र बजार के खोलेका थियौं, बजारको प्रवृत्ति पनि राम्रो देखिएन । सरकारले पनि लकडाउनलाई अझ कडा बनाउँदै लगेपछि बजारमा लगानीकर्ताको पहुँच नहुने जस्तो अवस्था भयो र त्यसलाई हामीले बन्द गरिदियौं । अब बजारलाई स्थायित्व दिन हामीले के-के गर्नुपर्छ भन्ने कुरा छलफल गरेर अगाडि बढेका छौं ।

पूँजी निर्माण र पूँजी परिचालनमा पूँजीबजारको भूमिका

देशको आर्थिक विकासका लागि पूँजी निर्माण पहिलो आवश्यकता हो । पूँजी निर्माण र पूँजी परिचालनमा पूँजीबजारको ठूलो भूमिका हुन्छ । बजारमा दीर्घकालीन पूँजी परिचालन गर्ने महत्वपूर्ण ठाउँ पूँजीबजार हो । यसका लागि यो क्षेत्र मात्र एक त्यस्तो संयन्त्र हो, जसले राष्ट्रिय पूँजी निर्माण र सर्वसाधारणको व्यापक प्रवर्द्धन हुने गर्दछ । पूँजीबजारले एकातर्फ सर्वसाधारणसँग रहेको बचत परिचालन हुन सक्ने संयन्त्र प्रदान गरेको हुन्छ । अर्कोतर्फ संगठित संस्थालाई छोटो समयमै न्यून लागत पूँजी संकलन गर्न सक्ने अवस्थाको निर्माण गरेको हुन्छ । पछिल्लो समय पूँजीबजारको दायरा केवल पूँजी परिचालनमा मात्र सीमित नभई वातावरण, समाज र सुशासनको प्रवर्द्धनमा समेत भूमिका देखिन थालेको छ ।

पूँजी परिचालन प्रक्रियालाई प्रभावकारी बनाउन बोर्डले पूँजीबजारका संयन्त्रहरूलाई निष्पक्ष, पारदर्शी एवम् विश्वसनीय बनाउने प्रणालीगत जोखिमहरूको न्यूनीकरण गर्ने र लगानीकर्ताको

हकहितको संरक्षण गर्ने कार्यलाई प्राथमिकता दिंदै आएको छ । पूँजीबजारको क्षेत्र र दायरा विस्तारमा बोर्ड निरन्तर लागि रहेको छ । खासगरी पूँजीको प्रभावकारी परिचालनका लागि धितोपत्र निष्कासन प्रक्रियालाई सरल, प्रविधिमैत्री एवं मितव्ययी बनाउने, मूल्य निर्धारण सम्बन्धी विधि आधुनिक एवं विश्वसनीय बनाउने र बढीभन्दा बढी लगानीकर्ता सहभागी हुन पाउने वातावरण हुनुपर्दछ । यसका लागि बोर्ड कटिबद्ध भएर लागि रहेको छ ।

पूँजीबजारमा एनआरएनको लगानी

देशमा पूँजी भित्र्याउँदै धितोपत्रको तरलता अभिवृद्धि गर्न र पूँजीबजारमा विदेशी स्रोत र साधनको प्रयोग बढाउन आवश्यक छ । धितोपत्रको दोस्रो बजारमा गैर आवासीय नेपाली संघ (एनआरएन) लगायत विदेशी संस्थाहरूको लगानीको महत्वपूर्ण भूमिका रहने गर्दछ । नेपालको पूँजीबजारमा एनआरएनको लगानी भित्र्याउने चर्चा भएको धेरै समय भइसकेको छ । यो विषय नेपाल सरकार र नेपाल राष्ट्र बैंकसँग पनि जोडिएको विषय भएकाले यसका लागि सहकार्य तथा समन्वय गर्नुपर्ने आवश्यकता छ ।

पूँजीबजारमा सूचीकृत कम्पनी तथा लगानी उपकरणमा विविधता प्रवर्द्धन खासगरी रियल सेक्टरका कम्पनीहरूको सहभागिता, संस्थागत सुशासनको पक्षलाई सुदृढ बनाउन, धितोपत्र व्यवसायीहरूको व्यावसायिकता अभिवृद्धिसँगै वस्तु विनिमय बजारको प्रभावकारी नियमन गर्ने लगायतका चुनौतीहरू धितोपत्र बोर्ड सामु छन् ।

एनआरएन दुई किसिमका हुन्छन् । नेपाली नागरिकता भएका र विदेशमै नागरिकता प्राप्त गरेका नेपाली मूलका । नेपाली नागरिकता भएका एनआरएनहरूले धितोपत्र दोस्रो बजारमा लगानी गर्न सक्छन् । बोर्डको सन्दर्भमा एनआरएनहरूलाई मर्चेन्ट बैंकरले प्रवाह गर्ने पोर्टफोलियो व्यवस्थापन सेवामार्फत लगानी गर्न सक्ने नीतिगत व्यवस्था रहेको छ । हालै बोर्डले विशिष्टीकृत लगानी कोषमार्फत उनीहरूलाई लगानी गर्न कानूनी व्यवस्था गरिसकेको अवस्था छ । तर, जो चाहिँ नेपाली मूलका विदेशीहरू हुन्, तिनीहरूलाई चाहिँ अहिले शेयर बजारमा लगानी गर्ने व्यवस्था छैन । त्यसका लागि अहिले हामीले तत्कालै विसूचीकृत लगानीको मोडलबाट उनीहरूले लगानी गर्न सक्ने व्यवस्था गरेका छौं । त्यो व्यवस्था अनुसार उनीहरूले कोषबाट लगानी गर्न सक्छन् । त्यसमा आएका विभिन्न गुरुयोजनामा लगानी गरेर बजारमा सहभागिता जनाउन सक्छन् । उनीहरू प्रत्यक्ष शेयरको दोस्रो

बजारमा नै भाग लिएर काम गर्ने स्थिति चाहिँ किन छैन भने विदेशी विनिमय सम्बन्धी ऐन नियम बनाउने काम राष्ट्र बैंकको हो । त्यसमा यो व्यवस्था छैन ।

पूँजीबजारको दिगो विकासमा स्टक डिलरको भूमिका

स्टक डिलर सम्बन्धी नेपाल सरकारले आर्थिक वर्ष २०७७/७८ को बजेट कार्यक्रममा समावेश गरेको विषय हो । यसका लागि बोर्डले नागरिक लगानी कोषको अगुवाइमा प्रक्रिया अगाडि बढाउने सम्बन्धमा पत्राचार गरेको अवस्था छ । नेपालको पूँजीबजारको विकास गर्ने उद्देश्यले उक्त कोष स्थापना भएकोले पनि कोषलाई स्टक डिलरको भूमिका दिन खोजिएको हो । स्टक डिलरले बजारमा देखिने धितोपत्रको माग र आपूर्तिलाई सन्तुलनमा ल्याउने प्रयास गर्दछ, जसबाट बजार सन्तुलित बन्न जान्छ । कोषले स्टक डिलरका रूपमा बलियो पूँजी, प्रविधि, पूर्वाधार, दक्ष जनशक्तिमार्फत व्यावसायिक सेवा प्रदान गर्ने अपेक्षा गरिएको छ । यस्ता स्टक डिलरको संख्या आगामी दिनमा अभै विस्तार हुँदै जानुपर्छ ।

मुख्य चुनौती

पछिल्लो समय बजारको विकास उल्लेखनीय रहे तापनि बजार नियमन तथा सुपरिवेक्षण प्रणालीलाई अन्तर्राष्ट्रिय स्तरको बनाउनुपर्ने, बजार प्रविधिमैत्री बनाउनुपर्ने, यन्त्रीकरण गर्दै लैजानुपर्ने, पूँजी बजारमा सूचीकृत कम्पनी तथा लगानी उपकरणमा विविधता प्रवर्द्धन खासगरी रियल सेक्टरका कम्पनीहरूको सहभागिता, संस्थागत सुशासनको पक्षलाई सुदृढ बनाउन, धितोपत्र व्यवसायीको व्यावसायिकता अभिवृद्धिसँगै वस्तु विनिमय बजारको प्रभावकारी नियमन गर्ने लगायतका चुनौती धितोपत्र बोर्ड सामु रहेका छन् । ऋणपत्र बजार, ओटीसी (ओभर द काउन्टर) बजारलाई थप प्रभावकारी बनाउनुपर्ने आवश्यकता छ । यस्तै वित्तीय क्षेत्रका नियामक निकायहरूबीच हुने आपसी समन्वय तथा सहकार्यलाई पनि प्रभावकारी बनाउनुपर्ने आवश्यकता रहेको छ ।

पूँजीबजारको दिगो विकास

अहिले प्राथमिक बजारमा प्राथमिक शेयर निष्कासन (आईपीओ), बोनस शेयर, एफपीओमा प्राइसिङ गर्ने तौरतरिकालाई व्यवस्थित गर्नुपर्ने देखिएको छ । नेपालको पूँजीबजारमा व्यावसायिकता र क्षमताको कमी छ । संस्थागत सुशासनको पक्ष पनि कमजोर रहेको छ । यी अवस्थाहरूमा सुधार नगरेसम्म पूँजीबजारको दिगो विकास हुन कठिन छ । हाम्रा कारोबारलाई यन्त्रीकरण गर्दै इन्टरनेट र वेब बेसमार्फत अगाडि बढाउनुपर्छ । बोर्डको आफ्नै नियमन र सुपरिवेक्षण क्षमता बढाउनुपर्ने देखिन्छ । कानूनी आधारहरूको पनि सुदृढीकरण गर्नुपर्नेछ । पूँजी बजार विकासका लागि अत्यावश्यक कार्यहरू अगाडि बढाइसकेका छौं । धितोपत्र व्यवसायीहरूलाई व्यावसायिक, प्रतिस्पर्धी बनाउँदै क्षमता अभिवृद्धिका लागि उपयुक्त कार्यक्रमहरू ल्याउनुपर्ने देखिन्छ । बजारमा पूँजी उपकरणहरूको विकास र विस्तार गर्नुका साथै बजारको पहुँच पनि बढाउनुपर्ने अवस्था छ । धितोपत्र सम्बन्धी ऐन, २०६३ को संशोधन मस्यौदा संसद्मा प्रस्तुत भइसकेको छ ।

लगानी प्रोत्साहन गर्ने विधि र व्यवहार

भवानी राणा

अध्यक्ष, नेपाल उद्योग वाणिज्य महासंघ

विश्वको आर्थिक विकासको केन्द्र एशियाली महादेशमा केन्द्रित हुनु हाम्रा लागि सुन्दर अवसर हो। विश्वका दुई आर्थिक महाशक्तिहरू चीन र भारतको बीचको भौगोलिक अवस्थितिलाई हाम्रो आर्थिक विकासमा उपयोग गर्नुपर्छ।

विगत केही वर्ष अधिसम्म हाम्रो मुलुक राजनीतिक रूपमा अस्थिर संक्रमणकालीन अवस्थाबाट गुज्रियो। सरकारको स्थायित्व नहुँदा नीतिगत स्थायित्व पनि हुन्न भन्ने आम बुझाइले विकास र लगानीमा शिथिलताको अवस्था रह्यो। त्यो अवस्था समाप्त भएर यतिबेला मुलुकमा ५ वर्षसम्मका लागि म्यान्डेट पाएको स्थायित्व सहितको निर्वाचित सरकार छ। दुई नम्बर प्रदेशबाहेक प्रदेशमा पनि संघकै सत्तारूढ दलले सरकार बनाएका छन्। राजनीतिक अस्थिरताको अब कुनै गुञ्जायस छैन। यो पृष्ठभूमिमा हामी मुलुकमा लगानी आकर्षण र विकासको गति समातेर अर्को उचाइमा पुग्न सक्छौं।

सरकारको 'समृद्ध नेपाल, सुखी नेपाली'को सोच कार्यान्वयन गर्न निजीक्षेत्र प्रमुख सारथि हो। यो लक्ष्य प्राप्तिका लागि सरकार र निजीक्षेत्रले परिपूरकको भूमिका निर्वाह गर्दै आएको छ। विकास र समृद्धिको प्राप्तिका लागि मात्र सही अर्थमा नागरिकको अधिकार रक्षा र आम जनताले खोजेको परिवर्तनको अनुभूति गराउन सकिन्छ।

नेपाल उद्योग वाणिज्य महासंघले इतिहासदेखि नै सरकारसँग सहकार्य गर्दै आएको छ। अर्थतन्त्रको विकास, सशक्तीकरणका लागि आवश्यक सबै अवयवमा महासंघले सरकारलाई रायसुझाव दिँदै आएको छ। यतिबेला मुलुकमा अर्थतन्त्रका सबैजसो क्षेत्रमा नयाँ लगानी आवश्यक छ। विदेशी लगानीका लागि मूलतः लगानीको संरक्षण, प्रतिफल तथा सहज नाफा फिर्ता (रिप्याट्रेसन) अनिवार्य शर्त हुन्। यही मूल मन्त्रका आधारमा हामीले लगानी सम्बन्धी कानूनहरूलाई पुनरवलोकन गर्नुपर्छ। लगानी भित्रन

(इन्ट्री) र बाहिरिन (एक्जिट) सरल प्रक्रिया हुनुपर्छ।

कोरोना भाइरस महामारी (कोभिड-१९) का नेपाली अर्थतन्त्रमा गहिरो र दूरगामी प्रभाव परेको छ। उत्पादन, रोजगारी तथा मूल्य श्रृंखला (भ्यालू चेन)मा असर परेको छ। यसलाई पुनः पुरानै अवस्थामा फर्काउनु पनि निकै चुनौतीपूर्ण रहेको छ। हाम्रो अर्थतन्त्रको मेरुदण्ड भनेको विप्रेषण आय हो। विदेशमा काम गरिरहेको ठूलो श्रम शक्ति समेत बरोजगार हुने उच्च जोखिममा छ। वैदेशिक रोजगारीमा रहेकाहरू स्वदेश फर्किने क्रम समेत शुरू भएकाले आगामी दिनहरू अझै चुनौतीपूर्ण छन्।

यस्तो विषम परिस्थितिमा उद्योगधन्दा सञ्चालन र रोजगारी अभिवृद्धि कसरी गर्ने भन्ने गम्भीर संकटमा निजीक्षेत्र छ। यो अवस्थामा सरकार र निजीक्षेत्रको सहकार्य अझै सघन बनाउनुपर्ने छ। अर्थतन्त्रको पुनरुत्थानका लागि सरकारले अर्थतन्त्रलाई पुनर्जीवन दिनेगरी वित्तीय र मौद्रिक प्याकेज विश्वभर घोषणा भइरहेका छन्। खासगरी आर्थिक वर्ष २०७७-७८ को बजेट र मौद्रिक नीति प्रोत्साहन प्याकेजका आधारहरू हुन्। सरकारले करमा छूट र व्यवसायका लागि पर्याप्त सहूलियत कर्जाका साथै कतिपय प्रत्यक्ष मारमा परेका पर्यटन जस्ता व्यवसायलाई सस्तो दरमा कार्यशील पूँजी (वर्किङ क्यापिटल) समेत दिनुपर्छ। नगद प्रवाह सुकेका कतिपय व्यवसायलाई कर्मचारी बचाउने (रिटेन्सन) को समेत समस्या छ। यसमा सरकारले कर्मचारीको आंशिक लागत बेहोरिदिने प्रोत्साहन प्याकेज बजेटमार्फत ल्याएको भए राम्रो हुन्थ्यो। यद्यपि त्यो व्यवस्था बजेटमा समावेश हुन सकेन।

अहिलेको संकटमा सरकारले अबै खुला हृदयका साथ निजीक्षेत्रलाई प्रोत्साहन दिनुपर्छ, जसले गर्दा हाम्रो अर्थतन्त्र धेरै समय समस्यामा रुमलिन नपरोस् । विश्व अर्थतन्त्रमा एशिया अब आर्थिक विस्तारको केन्द्र हो । युरोपेली र अमेरिकी मुलुकहरू आर्थिक विकासको उच्चतम चरणमा पुगिसके । अब त्यहाँका अर्थतन्त्र उच्च गतिमा बढ्ने आधार छैन । अबको विकासको वेग भनेको एशियाले नै नेतृत्व गर्ने हो । उत्पादनमूलक उद्योगदेखि ठूला पूर्वाधारहरू एशियामै निर्माण भइरहेका छन् । यसरी विश्वको आर्थिक विकासको केन्द्र एशियाली महादेशमा केन्द्रित हुनु हाम्रा लागि सुन्दर अवसर हो । विश्वका दुई आर्थिक महाशक्तिहरू चीन र भारतको बीचको भौगोलिक अवस्थितिलाई हाम्रो आर्थिक विकासमा उपयोग गर्नुपर्छ । नेपालमा भएका लगानीको सम्भावनाबारे धेरै व्याख्या गरिरहन आवश्यक छैन । ऊर्जा, पर्यटन, औद्योगिक उत्पादन तथा अन्य पूर्वाधार विकास लगायत क्षेत्रमा लगानीको अपार सम्भावना छ । त्यसका लागि अब हामीलाई लगानी चाहिएको हो । यसमा लागि स्वदेशी लगानी मात्र पर्याप्त छैन ।

कोभिड-१९ पछि अर्थतन्त्रलाई 'भी' आकारमा पुनर्बहाली गर्ने सरकारको सोच छ । आर्थिक वर्ष २०७७-७८ मा ७ प्रतिशतको आर्थिक वृद्धिको लक्ष्य राखिएको छ । त्यो भनेको कोभिडको मारका कारण ठाडो ओरालो लागेको हाम्रो अर्थतन्त्रलाई त्यसैगरी ठाडो उकालो लगाउने हो । कोभिड-१९ पछि विश्वमा प्रत्यक्ष वैदेशिक लगानीमा कमी आउनेछ । उपलब्ध लगानी तान्का लागि धेरै प्रतिस्पर्धा हुनेछ । व्यापार र विकासका लागि संयुक्त राष्ट्रसंघीय सम्मेलन (अंकटाड)ले सन् २०२० मा प्रत्यक्ष वैदेशिक लगानी १५ सय ४० अर्ब डलरबाट घटेर १ हजार अर्ब डलरमा रहने प्रक्षेपण गरेको छ । त्यो भनेको उपलब्ध बाध्य लगानीमा अबै प्रतिस्पर्धा बढ्छ ।

त्यसकारण हामीले विदेशी लगानीकर्ताको ध्यान तान्न र उनीहरूलाई लगानी सुरक्षा र प्रतिफलको उच्च सम्भावना देखाउन लगानी सम्बन्धी कानूनहरूमा विहंगम समीक्षा गर्नुपर्छ ।

विदेशी लगानी आकर्षणका लागि उत्प्रेरक स्वदेशी लगानी हो । विदेशी लगानीकर्ताले पहिले त स्वदेशी लगानीको अवस्था पनि हेर्छन् । स्वदेशी लगानी फस्टाउँदै गयो भने त्यसले बाध्य लगानी प्रवर्द्धनमा टेवा दिन्छ । तर हामीकहाँ अबै पनि उद्योग, व्यवसाय सञ्चालनमा भेल्लुपर्ने सास्ती पूर्णरूपमा हटिसकेको छैन ।

लगानीका लागि हामीलाई कानूनी, प्रक्रियागत र व्यावहारिक समस्याहरू छन् । केही क्षेत्रमा कानूनी सरलीकरण भए पनि प्रक्रियागत र व्यावहारिक कठिनाइहरू कायमै छन् । केही क्षेत्रमा लगानी सरलीकरण गर्न खोजिए पनि व्यावहारिक रूपमा प्रभावकारी कार्यान्वयन नहुँदा राहतको महसुस गर्न सकिएको छैन ।

लगानी विस्तारका लागि सरकारले एकद्वार सेवा दिनुपर्छ । त्यो भनेको छिटो र कम प्रक्रियागत विधि हो । धेरै देशहरूले त्यो विधि अवलम्बन गरेका छन् । हामीकहाँ पनि लगानी स्वीकृत गर्ने दुई निकाय ६ अर्ब रुपैयाँसम्मको उद्योग विभाग र त्यसभन्दा माथिको लगानी बोर्डमा हालै एकल बिन्दु सेवाको अभ्यास सुरु गरिएको छ । लगानीकर्ताले लगानीका लागि आवेदन गरेपछि उसले एउटा बिन्दुमा वा एउटा निकायबाटै सबै सुविधा पाउनुपर्छ भन्ने मान्यता अनुसार धेरै देशले एकल बिन्दुबाट प्रभावकारी सेवा दिएका छन् । हाम्रो देशमा एकल बिन्दु सेवा प्रभावकारी हुन सकिरहेको छैन । सरकारी निकायबीच समन्वयको पुरानै समस्या टड्कारो देखिन्छ ।

हाम्रा कतिपय ऐन, कानूनहरू निकै पुरानो सन्दर्भमा बनाइएका थिए, तिनलाई सामयिक बनाइएको छैन । अनुपालना (कम्प्लायन्स)को लागत बढेर गइरहेको छ । हामीले लक्ष्य गरेको समृद्धि यात्रालाई सघाउन त्यही अनुसार लगानी सहजीकरणका कानूनहरू र तिनको कार्यान्वयन गर्दा प्रक्रियागत र व्यावहारिक सरलता हुनेगरी पारदर्शी र स्पष्ट कानूनहरू आउनुपर्छ । कतिपय द्विअर्थी र प्रक्रिया केन्द्रित कानूनी व्यवस्थाका कारण पनि लगानीको वातावरणमा असर परेको हो । विदेशी लगानीकर्तासँग गरिने व्यवहार पनि लगानी भित्र्याउने मामिलामा निकै संवेदनशील हुन्छ । एउटा कुनै लगानीकर्तालाई सरकारको नीति र कानूनले अप्ठ्यारो पऱ्यो भने त्यो सिंगो लगानीकर्ताको मुद्दा बन्न जान्छ ।

व्यापार र विकासका लागि संयुक्त राष्ट्रसंघीय सम्मेलन (अंकटाड)ले सन् २०२० मा प्रत्यक्ष वैदेशिक लगानी १५ सय ४० अर्ब डलरबाट घटेर १ हजार अर्ब डलरमा रहने प्रक्षेपण गरेको छ । त्यो भनेको उपलब्ध बाध्य लगानीमा अबै प्रतिस्पर्धा बढ्छ ।

हाम्रो अर्थतन्त्रमा विगतदेखि नै केही संरचनात्मक समस्याहरू रहे। त्यसलाई सच्याउन पनि हामीले लगानी बढाउनुपरेको हो। लगानीको प्रत्यक्ष सम्बन्ध भनेकै उत्पादन र रोजगारीसँग हुने हुँदा अहिले हाम्रो अर्थतन्त्रमा भोग्दै आएका कतिपय संरचनात्मक समस्याहरूलाई लगानी विस्तारले सच्याउँदै लैजानेछ।

हाम्रो अर्थतन्त्रका प्रमुख संरचनात्मक समस्याहरू भनेकै न्यून उत्पादकत्व, उच्च बेरोजगार र उच्च व्यापार घाटा हुन्। यी सबै लगानीसँग सम्बन्धित विषय हुन्। हाम्रो वार्षिक बजेटभन्दा पनि ठूलो व्यापार घाटा मुलुकका लागि चिन्ताको विषय हो। विप्रेषणको बढ्दो निर्भरतालाई विद्यमान कोभिड-१९ को संकटले ठूलो प्रश्न चिन्हले घेरिदिएको छ। वास्तवमा यसले हाम्रो अर्थतन्त्रको संकटलाई अझै नजिकबाट र राम्रोसँग बुझेर त्यसका लागि आवश्यक कदम चाल्न मौका दिएको छ भन्दा पनि हुन्छ।

हाम्रो अर्थतन्त्रलाई सशक्त र उत्थानशील बनाउन मुलुकमा पर्याप्त उत्पादन र रोजगारीका अवसर सृजना गर्नुपर्छ। हरेक ठाउँमा सुधारको क्रम निरन्तर हुन्छ। तर हामीलाई क्रमिक सुधारभन्दा पनि हाम्रा आवश्यकता पूर्ति गर्ने ठूलो सुधारको आवश्यकता परेको हो। कानून, प्रशासन (प्रक्रिया), आचरण (व्यवहार) यी तिनै ठाउँमा ठूलो सुधार नभई अब मुलुकमा लगानी र व्यवसायका लागि अनुकूल वातावरण बन्न सक्दैन।

सरकारले बढी राजस्व प्राप्त गर्न पहिले त निजीक्षेत्रले बढी आर्थिक क्रियाकलाप गर्न सक्ने, सम्पत्ति सृजना गर्न सक्ने वातावरण निर्माण गर्नुपर्छ। अर्थतन्त्रको उत्थानशीलताका लागि मुलुकभित्र उत्पादन र रोजगारीलाई केन्द्रित गर्नुपर्छ। उद्योग र धेरै जोखिम रहेका क्षेत्रमा सरकारले सोही अनुसार संरक्षण प्रदान गर्नुपर्छ। संरक्षण प्रदान गर्ने भनेको सधैं संरक्षण दिने र पूँजी लगानी गरिरहने भनिएको होइन। सरकारले संरक्षण प्रदान गर्ने अनेकौं तरिका छन्। केहीलाई स्वदेशी बजारमा संरक्षण दिए हुन्छ, केहीलाई सहूलियत ऋण, प्राविधिक सहयोग, कर सहूलियत या बीमा सुविधा जस्ता अनेकन् उपाय छन्। यस्ता सहयोगले हाम्रा उद्योग र उत्पादनलाई केही वर्षमै प्रतिस्पर्धी बन्न सहयोग गर्छ। अर्कोतर्फ, हाम्रा आफ्नै पनि तुलनात्मक र प्रतिस्पर्धी लाभ भएका क्षेत्रहरू छन्। त्यी क्षेत्रको विकास गरी हाम्रो उत्पादन र सेवालालाई विश्व बजारमा पुऱ्याउन सकिन्छ।

विश्वव्यापी रूपमा विकास समृद्धिका प्रतिबद्धताहरू पूरा गर्न पनि सरकारलाई निजीक्षेत्रको साथ चाहिन्छ। सन् २०३० सम्म दिगो विकास लक्ष्य हासिल गर्ने र मध्यम आय भएको मुलुकमा रूपान्तरण हुने नेपालको लक्ष्य हासिल गर्न पनि हामीले तीव्र आर्थिक विकास गर्नुपर्ने आवश्यकता छ। आज पनि नेपालीहरूको प्रतिव्यक्ति आय १ हजार अमेरिकी डलरको हाराहारीमा छ। विकासशील राष्ट्रमा रूपान्तरण हुने हाम्रो चाहनालाई हाम्रो आयले साथ दिइरहेको छैन। नेपालीहरूको आम्दानी बढाउन हामीले कोभिड-१९ पछि अर्थतन्त्रको पुनरुत्थानसँगै केही वर्ष दोहोरो अंकको आर्थिक वृद्धिदर हासिल गर्ने लक्ष्य निर्धारण गर्नुपर्छ। दिगो विकास लक्ष्य हासिल गर्न हरेक वर्ष २० खर्ब २५ अर्ब रुपैयाँ बजेट आवश्यक पर्ने आकलन गरिएको छ। त्यो स्रोतको खाडल पूर्ति गर्न हामीले लगानीका सबै विकल्पहरू हेर्नुपर्छ। आन्तरिक स्रोतका अतिरिक्त बाह्य पूँजी परिचालन हुने भनेको प्रत्यक्ष वैदेशिक लगानी (एफडीआई), विप्रेषण र वैदेशिक सहायता मार्फत हो। सबैभन्दा ठूलो पूँजीको स्रोत एफडीआई, त्यसपछि क्रमशः विप्रेषण र वैदेशिक सहायता हुन्। हामीले विप्रेषण र वैदेशिक सहायता उपयोग गरिरहेका छौं तर एफडीआई अत्यन्त कमजोर छ।

राष्ट्रिय योजना आयोगले तयार पारेको दीर्घकालीन सोच सहितको १५औं पञ्चवर्षीय योजनाले वि.सं. २१०० सम्ममा नेपाललाई समुन्नत राष्ट्र बनाउने सोच अधि सारेको छ। हामीले उक्त समृद्धि र समुन्नति गर्न निजी लगानीलाई विधि र व्यवहारबाट स्वागत गर्न तत्परता देखाउनुपर्छ। कोभिड-१९ पछि परिवर्तित सन्दर्भमा अर्थतन्त्रको पुनरुत्थान र दिगो आर्थिक विकासका लागि निजीक्षेत्रले दिएका सुझावलाई सरकारले अनुभूत गरी उद्योगी, व्यवसायीलाई उत्साहित बनाउनुपर्छ। लगानी विस्तारका लागि थप सहजीकरण गरिदिनुपर्छ। सरकार र निजी क्षेत्रबीच शंका र अविश्वास होइन, हार्दिकता र परिपूरक भूमिकाले मात्र लक्षित उपलब्धि हासिल गर्न सकिन्छ।

सन् २०३० सम्म
दिगो विकास लक्ष्य
हासिल गर्ने र मध्यम
आय भएको मुलुकमा
रूपान्तरण हुने
नेपालको लक्ष्य हासिल
गर्न पनि हामीले तीव्र
आर्थिक विकास गर्नुपर्ने
आवश्यकता छ।

सुनौलो बचतमा क्या काइदा उच्चतम ब्याज र फाइदै फाइदा !

अब सुनौलो बचतको एउटै CARD प्रयोग गरी नेपाल भर जुनसुकै बैंकका ATM बाट जति पटक पनि निःशुल्क रकम निकन सकिने

थप आकर्षणहरू

- ❖ भिसा डेबिट कार्ड तथा डलर कार्डमा ५०% छुट
- ❖ मोबाईल बैंकिङमा ५०% छुट
- ❖ निःशुल्क अनलाइन बैंकिङ तथा ABBS सुविधा
- ❖ सुनौलो बचतको पुरानो कार्डलाई नयाँमा परिवर्तन गर्दा शुल्क नलाग्ने

महालक्ष्मी विकास बैंक लि.
Mahalaxmi Bikas Bank Ltd.

(नेपाल राष्ट्र बैंकबाट "ब" वर्गको राष्ट्रियस्तरको इजाजत प्राप्त संस्था)

केन्द्रीय कार्यालय दरबार मार्ग, काठमाडौं, नेपाल
फोन नं.: ८२६८७९८/८२६८७२०, फ्याक्स: ८२६८३०८

अर्थतन्त्र पुनरुत्थानका लागि लगानी प्रोत्साहन

सतीशकुमार मोर
अध्यक्ष, नेपाल उद्योग परिसंघ

कुल गार्हस्थ्य उत्पादनको ८१ प्रतिशत उपभोग हुने हाम्रो अर्थतन्त्रमा उपभोग या माग घट्नुले उत्पादनदेखि लगानीसम्मलाई प्रभावित पार्छ ।

कोभिड-१९ को महामारीका कारण लगानी, व्यापार, उत्पादन र रोजगारीमा चौतर्फी असर परेको छ। यस्तो अवस्थामा मुलुकको अर्थतन्त्रको सुदृढीकरणका लागि लगानी आकर्षण, उत्पादन विकास, रोजगारी र उपभोग चाहिन्छ। अर्थतन्त्र एउटा चक्रमा चलेको हुन्छ। उत्पादन गरेर, त्यसलाई बजारमा पठाएर मात्र पनि हुँदैन। त्यसको उपभोग पनि हुनुपर्छ। उपभोग भएन भने उत्पादकले उत्पादन कटौती गर्नुपर्ने हुन्छ। उत्पादन कटौती गर्दा त्यसले रोजगारीलाई पनि असर पार्छ।

कुल गार्हस्थ्य उत्पादनको ८१ प्रतिशत उपभोग हुने हाम्रो अर्थतन्त्रमा उपभोग या माग घट्नुले उत्पादनदेखि लगानीसम्मलाई प्रभावित पार्छ। उत्पादन सञ्जाल या मूल्यश्रृंखलामा आबद्ध सबैथरीलाई प्रभावित पार्छ। उदाहरणका लागि होटल, रेष्टुरेन्ट बन्द रहँदा त्यहाँ फलफूल, तरकारी/खाद्यान्न आपूर्ति गर्नेदेखि हस्तकलाका उपहार सामग्री विक्री गर्नेलाई समेत असर पर्छ। ठूला उद्योग, सेवा प्रदायकसँग विभिन्न तहमा विभिन्न उत्पादक र आपूर्तिकर्ता संलग्न हुन्छन्। तिनीहरू सबल नभई ठूला उद्योगधन्दाको उच्चतम क्षमता उपयोग हुने अवस्था निर्माण हुँदैन। त्यसकारण सरकारले बजेटमार्फत साना मझौला व्यवसायलाई मूल्य अभिवृद्धि कर (भ्याट) मा सहूलियत दिएको छ भने मौद्रिक नीतिले पनि लघु, साना र मझौला उद्यमलाई प्राथमिकता दिएको छ।

अर्थतन्त्रलाई निर्देशित गर्ने वित्तीय नीति र मौद्रिक नीतिको प्राथमिकताको केन्द्रमा अर्थतन्त्रको द्रुत पुनरुत्थान समावेश छ। अर्थतन्त्रको द्रुत पुनरुत्थानलाई प्रोत्साहनसँग जोड्नुपर्छ। सहूलियत कर्जा, सस्तो ब्याजदरको कर्जा एउटा प्रोत्साहन हो।

यसले उद्यमी, व्यवसायी या लगानीकर्तालाई बढी काम गरेर बढी नाफा आर्जन गर्न प्रोत्साहन हुन्छ। सबैलाई उत्साहित बनाएर आर्थिक गतिविधि बढाउन सकियो भने हाम्रो आर्थिक पुनरुत्थानको छिटो हुन्छ। यस अर्थमा हामी आर्थिक वर्ष २०७७/७८ लाई सही अर्थमा आर्थिक पुनरुत्थानको वर्ष बनाउन सक्छौं। चालू आर्थिक वर्षमा अर्थतन्त्र पुनरुत्थान गर्ने सरकारको लक्ष्य हासिल गर्नका लागि हामीले आर्थिक गतिविधिलाई सहजीकरण गर्नुका साथै प्रोत्साहन (इन्सेन्टिभ) सँग जोड्नुपर्छ। प्रोत्साहनसँग जोड्ने दुवै प्रमुख नीतिहरू सार्वजनिक भइसकेका छन् र यसले आम मानिसमा आशाको सञ्चार गराएको छ। नेपालमा नीतिगत घोषणाहरू विगतमा पनि धेरै भएका छन्। नीतिगत घोषणाले जीवन प्राप्त गर्ने भनेको यसको कार्यान्वयनमा हो। घोषणाको मर्मअनुसार जति प्रभावकारी कार्यान्वयन हुन सक्छ, त्यसले मात्र प्रतिफल हासिल हुन्छ।

कोभिड-१९ ले नेपाली अर्थतन्त्रलाई समीक्षा गर्न र सशक्तीकरणतर्फ लैजान अवसर पनि दिएको छ। चीन र भारतजस्ता दुई ठूला र सशक्त आर्थिक शक्तिहरूको बीचमा रहेको नेपालले लगानी आकर्षित गर्न व्यवसायमैत्री वातावरण निर्माण गर्नुपर्छ। हामीकहाँ बाह्य र आन्तरिक लगानी भित्र्याउन हामीले आफूलाई प्रतिस्पर्धी लगानीको गन्तव्यका रूपमा विकास गर्नुपर्छ। सिमेन्ट उद्योगमा आज हामीले स्वदेशी, विदेशी लगानी भित्र्याएर आत्मनिर्भर मात्र होइन, निकासी गर्न सक्ने अवस्थामा पुगेका छौं।

यस्ता धेरै प्रतिस्पर्धी र तुलनात्मक लाभका क्षेत्रहरू छन्, जसलाई सरकारले विशेष सम्बोधन गर्नुपर्छ। उदाहरणका लागि

सिमेन्टमा हामीलाई तुलनात्मक लाभ छ। यसको मुख्य कच्चा पदार्थ चुनहुंगा हामीकहाँ नै उपलब्ध छ। सरकारले विद्युत् र बाटोको पूर्वाधार पुऱ्याइदिएपछि, यसले एउटा ठूलो रूपान्तरण ल्याएको छ। क्लिंकर प्लान्ट नभएका सिमेन्ट उद्योगहरूलाई पनि अब यहाँका उच्च क्षमता भएका क्लिंकर उत्पादन समेत रहेका उद्योगहरूले क्लिंकर आन्तरिक रूपमा नै आपूर्ति गर्न सक्छन्। सरकारले विद्युत् र बाटो बनाइदिने नीतिका कारण आज मुलुकमा यो उत्पादनमा यति ठूलो रूपान्तरण सम्भव भयो। आज हामी खुद आयातमा निर्भर रहेका यस्ता कतिपय क्षेत्रमा हाम्रो सम्भावना छन्। सरकारले सहजीकरणका यस्ता उपायलाई मनन गरेर अत्यावश्यक सहयोग प्रदान गर्दा त्यसले ठूलो रूपान्तरण ल्याउन सक्छ।

यसका अतिरिक्त सरकारले प्रक्रियागत सरलीकरण गरिदिन सक्छ। कानूनी भङ्कटहरू कम गर्ने र लगानीकर्ताका लागि एकद्वार सेवा कार्यान्वयनमा ल्याउन सक्छ। लगानी आकर्षित गर्न हामीकहाँ मुख्य गरी कानूनी जटिलता, कानून कार्यान्वयन निकायबाट खडा हुने लामो प्रक्रियागत चरणहरू र धेरै निकायसँग स्वीकृति लिनुपर्ने बाध्यता छ, भने व्यावहारिक रूपमा पनि लगानीकर्तालाई सहयोग गर्नुपर्छ, भन्ने आम मनोवृत्ति देखिँदैन, जसकारण एउटा लगानीकर्ताले पाइला-पाइलामा अवरोध बेहोर्नुपर्छ।

वैदेशिक लगानीका लागि पूर्वस्वीकृति लिने, कम्पनी दर्ता गर्ने, सञ्चालन अनुमति, अन्तिम स्वीकृति लगायत विभिन्न चरण पार गर्दा स्वदेशमा राम्रो पहुँच भएको साभेदारसँग आउने लगानीलाई समेत कम्तीमा पनि ३ महिना समय लाग्छ। विदेशी लगानीको पूर्व स्वीकृतिलाई तोकिएको क्षेत्रमा स्वचालित रूपमा स्वीकृति पाउने (एफडीआई रूट अटोमेशन) व्यवस्था गर्न सकिन्छ। बंगलादेश लगायत दक्षिण एशियाली मुलुकले नै यो अभ्यास प्रचलनमा ल्याइसकेका छन्। यसका अतिरिक्त हाम्रो समाजको मनोवृत्ति नै पनि लगानीमैत्री छैन। यसकारण स्थानीय स्तरमा समेत लगानीकर्ताले समस्या खेप्नुपर्छ। विदेशी लगानीकर्ताले उक्त देशको सेवा र शर्त मञ्जुर गरी लगानी भित्र्याइसकेपछि उसको लगानीलाई सबैले संरक्षण दिनुपर्छ। विदेशी लगानीकर्ताको संरक्षणका लागि सबै तहका सरकारले राष्ट्रिय कानूनलाई नै अनुसरण गर्नु राम्रो हुन्छ।

निर्यातकै सन्दर्भमा चर्चा गर्ने हो भने पनि निकासी गर्नभन्दा मुलुकभित्रै विभिन्न निकायसँग लिनुपर्ने स्वीकृति, पूरा गर्नुपर्ने प्रक्रिया धेरै छन्। यस्ता प्रक्रियाहरू छोट्याउन र सरलीकरण गर्न सकिन्छ, जसले गर्दा निर्यात छिटो र सहज हुन्छ। धेरै निकायहरू भन्दा पनि निर्यात सहजीकरण या लगानी सहजीकरणका लागि सम्बन्धित विभिन्न निकायका व्यक्तिहरू सम्मिलित छुट्टै संयन्त्र निर्माण गर्दा लगानीकर्ता या निर्यातकर्ताका लागि सहज हुन्छ। वास्तवमा लगानी बोर्डको परिकल्पना पनि सोही अनुसार भएको हो। सहजीकरणभन्दा पनि कहिलेकाहीं संस्थाहरूको सर्वोच्चताको खिचातानीको असर लगानीकर्ताले बेहोर्नुपरेका उदाहरण समेत छन्।

नियमन चुस्त र प्रक्रिया सरल हुन सकेन भने यसले उद्यम व्यवसायमा अनुपालना (कम्प्लायन्स) को लागत बढाउँछ। खासगरी अहिले सरकारले लघु, साना र मझौला उद्यम व्यवसाय उकास्न खोजिरहेको सन्दर्भमा यस्ता अनुपालना लागत न्यूनीकरण उनीहरूलाई प्रोत्साहन गर्ने महत्वपूर्ण उपाय हो। ठूला उद्यम व्यवसायले यस्ता विषय सम्हाल्ने संयन्त्र (इन्भेन्ट्री) विकास गरेका हुनाले उनीहरूलाई अनुपालनालाई लागतको रूपमा लिनुपर्दैन। तर लघु, साना र मझौला व्यवसायका लागि भने अनुपालनाको ठूलो लागत हुन्छ। यसबाट उनीहरूको जनशक्ति तथा आवश्यक सञ्चालन खर्चमा वृद्धि हुन जान्छ। लघु, साना र मझौला उद्यमलाई प्रोत्साहन गर्ने अर्को उपाय भनेको यस्तो अनुपालना, उनीहरूको सञ्चालन र मूल्यशृंखलामा रहेको प्रक्रियागत भङ्कटलाई कम गरिदिनु पनि हो। कोभिड-१९ को मारमा परेका व्यवसायलाई सरकारले यस्तो सरलीकरण प्रदान गर्ने हो भने उनीहरूलाई अझै काम गर्न प्रोत्साहित गर्न सकिन्छ। कोभिड-१९ का कारण अर्थतन्त्रले ठूलो क्षति बेहोरेको छ। त्यसको परिपूर्ति र अर्थतन्त्रको पुनरुत्थानको गति तीव्र बनाउने हो भने निजीक्षेत्रलाई प्रोत्साहन गर्न कुनै कसर बाँकी राख्नु हुँदैन। निजीक्षेत्रको उत्साहलाई काममा रूपान्तरण गर्न सकेको खण्डमा त्यसले छिटो परिणाम दिनेछ।

निर्यातकै सन्दर्भमा चर्चा गर्ने हो भने पनि निकासी गर्नभन्दा मुलुकभित्रै विभिन्न निकायसँग लिनुपर्ने स्वीकृति, पूरा गर्नुपर्ने प्रक्रिया धेरै छन्। यस्ता प्रक्रियाहरू छोट्याउन र सरलीकरण गर्न सकिन्छ, जसले गर्दा निर्यात छिटो र सहज हुन्छ।

पारदर्शी अर्थतन्त्रको पूर्वाधार : सम्पत्ति अभिलेखीकरण

कमलेश कुमार अग्रवाल
उपाध्यक्ष, नेपाल चेम्बर अफ कमर्स

केही राइस मिल, दाल एवं गहु पिस्ने आटा
मिलहरू स्थापना भइसकेका थिए ।

पृष्ठभूमि

नेपालमा व्यावसायिक आर्थिक गतिविधिको सञ्चालन लिच्छवीकालदेखि नै भएको देखिन्छ । त्यसबेला नेपाली व्यवसायीहरू भारत र तिब्बतका व्यवसायीहरूसँग कारोबार गर्ने गर्दथे । केही कृषिजन्य वस्तुहरू भारत पठाइन्थ्यो भने चीनतर्फ जडीबुटी खाद्यान्न लगायत निर्यात गरिन्थ्यो । देशमा उद्योगधन्दा नभएकाले उपभोग्य वस्तुहरू सुतीको कपडा लगायत अन्य सामग्री भारतबाट फिकाइन्थ्यो । केही राइस मिल, दाल एवं गहु पिस्ने आटा मिलहरू स्थापना भइसकेका थिए । जुटको उत्पादन राम्रो हुन थालेपछि करिब ८५ वर्ष अगाडि जुट उद्योग स्थापना हुन थाले । तत्कालीन समयमा स्थापना भएका व्यावसायिक फर्महरू आज पनि केही छन् र ती चौथो पुस्तामा हस्तान्तरण भएका उदाहरणहरू छन् ।

भारतबाट आयातित सामानमा तत्कालीन राज्य व्यवस्थाले भन्सार असुली गर्ने गर्थ्यो । वि.सं. २००७ सालमा प्रजातन्त्रको प्रादुर्भाव भएपछि देशमा आयकरबारे चर्चा परिचर्चा हुन थाल्यो । वि.सं. २००८ मा स्थापित पहिलो जनप्रतिनिधिमूलक सरकारले देशकै पहिलो बजेट प्रस्तुतिको क्रममा आयकर उठाउने अवधारणा प्रस्तुत गर्‍यो । वि.सं. २०११ मा आयकर उठाउने केही प्रयासहरू भए पनि राजनीतिक अस्थिरताले ती प्रयासहरू सफल हुन सकेनन् । नेपालको पहिलो बजेट वि.सं. २००८ (ई.सं. १९५१/५२) मा निम्न प्रकारले प्रस्तावित गरिएको थियो । स्रोतहरूमा भन्सारबाट ७३ लाख, भूमिकरबाट ९४ लाख, वन-जंगलबाट ३० लाख, रकम ठेक्का बन्दोवस्तबाट ९ लाख र विविध ९९ लाख गरेर ३ सय ५ लाखको स्रोत देखाइएको थियो । आयकरको शीर्षकमा शून्य रकम जनाइएको थियो । त्यसै प्रकारले ई.सं. १९५२/५३ मा भन्सारबाट १ सय लाख, भूमिकरबाट १ सय २३ लाख, वन-जंगलबाट ३२ लाख, रकम ठेक्का बन्दोवस्ताबाट १९ लाख र विविध १ सय २८ लाख रुपैयाँ गरी ४ सय १ लाखको राजस्वको स्रोत प्रस्तावित

गरिएको थियो । आयकरको व्यवस्था गरिए पनि अनुमानित आयमा शून्य आयकरको प्रावधान राखिएको थियो ।

नेपालको निर्वाचित सरकारले वि.सं. २०१६ (ई.सं. १९५९) मा आयकर ऐन (विजनेश प्रफिट एन्ड स्यालरिज ट्याक्स याक्ट) को कार्यान्वयन गरेको थियो । उक्त समयमा केही व्यावसायिक आय र पारिश्रमिक शीर्षकमा पनि आयकर उठाउन प्रारम्भ गरियो । त्यसपछि ३ वर्षको अनुभव गरिसकेपछि वि.सं. २०१९ मा विस्तारित आयकर ऐन प्रस्तावित गरियो र पछि त्यसलाई केही परिमार्जित तवरले वि.सं. २०३१ मा नयाँ आयकर ऐन लागू गरियो । पहिलो आयकर ऐन वि.सं. २०१६ देखि २०३१ सम्म निम्न आयमा कुनै पनि कर नलाग्ने व्यवस्था गरिएको थियो ।

१) कृषिमा आधारित आयमा

२) सम्पूर्ण निर्यातमा

३) उद्योग स्थापना गरेको लामो समयसम्म सम्पूर्ण आयकरमा छुट

४) कुनै पनि पूँजीगत आम्दानीमा आयकर पूर्णतः छुट

५) कुनै शेयर खरिदविक्री वा हक हस्तान्तरणमा कर नलाग्ने

वि.सं. २०३१ को आयकर ऐनले विगतमा रहेका आयकर सम्बन्धी व्यवस्थाहरूलाई परिमार्जन गर्दै आयकर दर्ता प्रमाणपत्रको व्यवस्था गरी छुट्टै दर्ता गर्ने प्रणालीको विकास भयो । यसको महत्वपूर्ण विशेषता भनेको आयातकर्ताले जतिसुकै आयात गरे पनि निश्चित प्रतिशत कर चुक्ता गरी सम्पूर्ण आयमा कर चुक्ता गरेको मानिने व्यवस्था थियो । उक्त समयमा आयात नियन्त्रित व्यवस्था अनुरूप थियो । निर्यातकर्ताले मात्र आयात इजाजत प्राप्त गर्दथ्यो । निर्यातकर्ताले उक्त आयात इजाजत पत्र बजारमा विक्री गर्न पाउँथ्यो । न्यून विजकीकरणको व्यवस्था प्रचलनमा थियो र उक्त बेला न्यून विजकीकरण कानून सम्मत थियो । १ लाखको आयात लाइसेन्समा धेरै ठूलो मात्रामा आयात गरिन्थ्यो । मूल्यांकन अनुसार भन्सार असुली गरिन्थ्यो । आयातित सामानमा निश्चित आयकर असुली गरिन्थ्यो । कर कार्यालयले असुलने आयभन्दा धेरै

आय व्यवसायीहरूको हुने गर्दथ्यो । वि.सं. २०३४/३५ ताका सरकारले सरकारले खुला आयात इजाजत प्रणाली लागू गर्‍यो । तर, त्यतिबेला विदेशी मुद्राको दुई प्रकारको दर कायम गरिएको थियो । आधिकारिक विदेशी मुद्राको हकमा १ अमेरिकी डलर बराबर १२ रुपैयाँ र आयात इजाजतपत्रका लागि १६ रुपैयाँ थियो । निर्यात गर्दा पनि १ अमेरिकी डलर बराबर १६ रुपैयाँले भुक्तानी पाइन्थ्यो र आयात गर्दा पनि १६ रुपैयाँले नै भुक्तानी दिनुपर्‍थ्यो । त्यो बेला पनि भन्सार मूल्यांकन न्यून विजकीकरणको अवस्थामै थियो । यसबाट आयात क्षेत्रको कारोबार धेरै बढेर गयो ।

माथिका विश्लेषणबाट के देखिन्छ भने नेपालमा सदियौंदेखि पुस्तैनी व्यापार व्यवसायमा संलग्न र आफूले गरेको व्यवसायलाई आफ्ना भावी पुस्ताहरूमा हस्तान्तरण समेत हुँदै आएको निजीक्षेत्रका व्यवसायीहरूले आर्जन गरेको लगानी सम्पत्ति आदिको स्रोतबारे उचित व्यवस्थापन वा अभिलेखन कहिल्यै गरिएन । साथै पुख्र्यौली सम्पत्तिको हकमा रहेका सम्पत्तिहरू जग्गा, सुनचाँदी तथा अन्य बहुमूल्य वस्तुहरू पनि अभिलेखीकरण गरिएको पाइँदैन । सदियौंदेखि वैधानिक ढंगले उद्योग, व्यापार, कृषि, पशुपालन जस्ता व्यवसाय गरी आय आर्जन गरेर बसेका व्यक्तिले प्रचलित कानून अनुसार आर्जन गरेको सम्पत्तिको न त कुनै सबुत प्रमाण राखेका छन् न त सरकारले कुनै प्रमाणित आधार उपलब्ध गराउने गरेको थियो । वि.सं. २०५२ मा मूल्य अभिवृद्धि कर ऐन लागू भयो । सो ऐन लागू भएपछि न्यून विजकीकरणबाट हुने पद्धतिमै परिमार्जन भयो र न्यून विजकीकरणबाट कारोबार मूल्यमा भन्सारबाट मालसामान छुट्न थाल्यो । वि.सं. २०५८ मा आयकर ऐन प्रारम्भ भयो । त्यसले पारदर्शी प्रकारको अर्थात् स्वयं व्यवसायिले नै आफ्नो आय निर्धारण तिर्नुपर्ने व्यवस्थाको शुरुवात भयो । नेपालमा लेखामा आधारित व्यवस्थित आयकर ऐन वि.सं. २०५८ देखि लागू भएको हो ।

वि.सं. २०६४ सालमा सम्पत्ति शुद्धीकरण ऐन लागू गरियो । तर सम्पत्ति शुद्धीकरण ऐन लागू हुँदा विश्व मान्यता अनुसार आतंककारी गतिविधि, मानव बेचबिखन, लागू औषध कारोबारी, हातहतियारको अवैध कारोबार, अपहरण जस्ता अवैध क्रियाकलापबाट आर्जन गरिएको सम्पत्तिलाई मात्र शुद्धीकरण लागू गर्नुपर्ने थियो । तर यसमा कर भुक्तानी भएको स्रोतलाई समेत समावेश गरियो । त्यस्तो अवस्थामा यो ऐन प्रारम्भ हुनु अगाडि सबैको सम्पत्तिको अभिलेखीकरण गरिनुपर्ने थियो । तर त्यो बेला राजनीतिक अस्थिरताले सम्भव भएन ।

यसरी लामो समयदेखि सरकारको ऐन, कानूनको परिधिभित्र रही आर्जन गरेको सम्पत्ति र उक्त ऐनबाट प्राप्त सुविधाका कारण आर्जित वैधानिक सम्पत्तिहरूलाई अभिलेखीकरणको अभावमा सम्पत्ति शुद्धीकरण ऐनले के, कसरी छानबिन गर्न सक्छ ? यो एउटा गम्भीर सोचनीय विषय रहेको छ । विगतमा वैधानिक तवरले प्राप्त गरेको आयमा कुनै स्रोत देखाउने अवस्था निजीक्षेत्रको रहँदैन । आयकर ऐन वि.सं. २०३१ र २०५८ ले कारोबारको खातापाता राख्ने अवधि बढीमा क्रमशः ६ वर्ष र ४ वर्षभन्दा बढी नभएकाले कारोबारको कुनै तथ्यांक उपलब्ध नहुने अवस्था छ । यसरी वि.सं. २०५८ को आयकर ऐन लागू हुनुभन्दा अगाडि वैधानिक रूपमा आर्जन गरेको आम्दानी, सम्पत्ति वा पुख्र्यौली सम्पत्तिको स्रोत नखुल्ने अवस्था रहेको छ । आज आएर सम्पत्ति शुद्धीकरण

ऐन, २०६४ को प्रावधानले सम्पूर्ण व्यावसायिक क्षेत्रलाई स्वदेशमै उद्योग, कलकारखाना स्थापना गर्न वैधानिक स्रोतको प्रमाण माग गर्न थालेको छ । यसले एकातर्फ राष्ट्रमा प्रचुर सम्भावना हुँदा हुँदै ऐनको असान्दर्भिक व्यवस्थाले लगानी गर्न सक्ने अवस्था रहँदैन भने लगानीको अभावमा राष्ट्रको आर्थिक गतिविधि पनि न्यून भएर जान्छ । अर्कोतर्फ यस्ता केही व्यक्तिहरूमाथि दबावमूलक कारवाही हुन थाल्यो भने त्यसले अर्थतन्त्रमा नै नकारात्मक असर पर्न जान्छ । यसले पूँजी र व्यवसायी पलायनको खतरा बढेर जान्छ ।

यसको एकमात्र समाधान देशमा द्रुत गतिले आर्थिक गतिविधिहरूको परिचालनका लागि शून्य दरमा एकपटक सबै व्यक्तिहरूको सम्पत्ति घोषणाको व्यवस्था अविलम्ब गरिनु पर्दछ । अन्यथा व्यवसायीहरू कुनै परियोजनामा लगानी, घरजग्गा खरिद, संस्थापक वा साधारण शेयर खरिद, बैंकहरूमा नगद जम्मा आदि गर्न सक्ने अवस्थामा रहँदैनन् । चालू आयमा पनि सरकारले अभै पनि आर्जन गरेको सम्पत्तिको आयमा स्रोत खुल्ने प्रमाणहरू सुरक्षित राख्न नागरिकहरूलाई सुसूचित गरेको पाइँदैन । आज बैंकमा फिक्स डिपोजिटमा राखिएको हुन्छ । बैंकले स्टेटमेन्टमा ब्याज उल्लेख गरिदिएको त हुन्छ । तर डिपोजिटसँग त्यो ब्याजमा प्राप्त गरेको आम्दानीको कुनै पनि प्रमाण देखिँदैन । त्यसै प्रकारले शेयर बजारमा यत्रो ठूलो कारोबार भएको छ । टीडीएस जहिले पनि कट्टा गरेको हुन्छ । तर, अभिलेखीकरणको हिसाबले कुनै कारोबार भएको देखिँदैन । यसले गर्दा अहिले पनि स्रोतको प्रमाणित आधारहरूमा समस्या सृजना भएको पाइन्छ । पुस्तैनी वा नयाँ जग्गा खरिद गरेर आउने मुनाफाको लाभ, विभिन्न कमिशन, बैठक भत्ता, लाभांश, बैंक ब्याज आम्दानी, बोनस शेयरको आम्दानी, कृषि आय, बहाल कर आदि प्राकृतिक व्यक्तिले आर्जन गरेको कानून सम्मत टीडीएस बुझाएको सम्पत्तिको स्रोत खुलेका प्रमाणहरू भविष्यमा आवश्यक पर्छ भनेर सुरक्षित राख्ने चेतना नागरिकमा छैन । यस्तो स्रोतको प्रमाणित कागजात उपलब्ध नगराएको अवस्थामा गम्भीर समस्या निम्त्याउन सक्छ । सरकारले कुनै निर्देशिका ल्याएर हरेक टीडीएस कट्टी गरेपछि आयआर्जन गरेको प्रामाणिक आधार नागरिकलाई दिने व्यवस्था लागू गर्न सकेको छैन । भोलि नागरिकसँग पनि प्रामाणिक आधार देखाउने कागजपत्र हुँदैन । प्रचलित नियम, कानूनको गतिविधिबाट आर्जित सम्पत्तिबारे स्पष्ट अवधारणा नल्याई उजुरीकै आधारमा व्यवसायी र सर्वसाधारणलाई दुःख दिन थालेकाले ऐनको गलत व्याख्या भएको आशंका गर्न थालिएको छ ।

अन्तमा विद्यमान आर्थिक संरचनाहरूमा आवश्यकता अनुसार परिमार्जन गरी एकपटक सबै नागरिकको सम्पत्ति अभिलेखीकरणको व्यवस्था गरिनुपर्छ । त्यो पारदर्शी अर्थतन्त्रको एउटा ठूलो पूर्वाधार हुनेछ । त्यस्तै, अहिले व्यक्तिगत प्यान नम्बरमा पनि स्पष्टता देखिँदैन । विगतमा जब प्यान नम्बर दिन थालियो व्यावसायिक प्यानलाई नै व्यक्तिगत प्यानको रूपमा प्रयोग गरिएको छ । पारदर्शी अर्थतन्त्रको विकासका लागि व्यावसायिक र व्यक्तिगत प्यान नम्बर छुट्याइनुपर्छ । व्यक्तिगत प्यानबाट हरेक व्यावसायिक, औद्योगिक वा कुनै स्थानको लगानीकर्तालाई एकीकृत रूपमा देखाएर व्यक्तिको मूल आय र सम्पत्ति कति छ भन्ने कुरा देखिनुपर्छ । तसर्थ प्यान वितरणको प्रक्रियालाई पनि परिमार्जन गर्नुपर्ने आवश्यकता देखिएको छ ।

वैदेशिक लगानीको क्षेत्रमा सुधार

केशव आचार्य
अर्थशास्त्री

मुलुकले जति जति विकास गर्दै जान्छ, जीडीपीमा औद्योगिक क्षेत्रको योगदान बढ्दै जाने र कृषिमा घट्दै जानुपर्ने हो। तर नेपालमा उद्योगको योगदान घट्दै गएर अहिले ५ प्रतिशतमा खुम्चिएको छ।

विगत वर्षका तुलनामा यस वर्ष नेपालमा वैदेशिक लगानी राम्रो देखिएको छ। गएका ३-४ वर्षको अवधिमा नेपालमा दुईपटक लगानी सम्मेलन भए। वैदेशिक लगानी सम्बन्धी धेरै ऐन, नियम, कानूनहरू पनि हेरफेर गरियो। विदेशी लगानी तथा प्रविधि हस्तान्तरण ऐन (जसलाई अहिले वैदेशिक लगानी ऐन नाम दिइएको छ)लाई व्यापक संशोधन गरिएको छ। त्यही बेला औद्योगिक व्यवसाय ऐन ल्याइयो। साथै विशेष आर्थिक क्षेत्र ऐन र कम्पनी ऐनमा पनि संशोधन गरियो।

यसरी सरकारले वैदेशिक लगानी आकर्षित गर्ने प्रयास गरेको देखिन्छ। लगानी बोर्डले धेरैजसो जलविद्युत्, उत्पादनमूलक उद्योगहरू लगायतमा आशयपत्र पनि जारी गरेको छ। यी सबै वैदेशिक लगानी भित्र्याउन सरकारको तयारीका विषय हुन्। विगत ३ वर्षको बीचमा आएको ठूलो वैदेशिक लगानी ९०० मेगावाट क्षमताको अरुण तेस्रो आयोजनाको लगानी हो। उक्त आयोजना निर्माणमा भारतीय निर्माण कम्पनी सतलज जलविद्युत् निगमसँग सम्झौता भएर निर्माण अघि बढेको छ।

भर्खरै मात्र चिनियाँहरूले नेपालमा विद्युतीय सवारीसाधन (कार, मिनीबस, माइक्रोबस लगायत) एसेम्बलको योजना ल्याएर कर आदि विषयमा सहूलियत मागेका छन्। यो एसेम्बलिंग प्लान्टका लागि सकारात्मक ढंगले कुरा अघि बढेको छ। वैदेशिक लगानीको क्षेत्रमा यो राम्रो सन्देश हो।

यति हुँदाहुँदै पनि वैदेशिक लगानीको क्षेत्रमा अपेक्षित सुधार भने हुन सकेको छैन अर्थात् पर्याप्त वैदेशिक लगानी

आकर्षित गर्न सकिएको छैन। २०७४ सालमा नवीन्द्रराज जोशी उद्योगमन्त्री हुँदा गरिएको अन्तर्राष्ट्रिय लगानी सम्मेलनमा १३-१४ अर्ब अमेरिकी डलर लगानीको आशय आएको थियो। यस्तै २०७५ चैतमा लगानी बोर्डले गरेको लगानी सम्मेलनमा ३०-३५ अर्ब अमेरिकी डलरको आशय व्यक्त गरिएको थियो। त्यसमा ५०० मेगावाटसम्मका सोलार २ नं प्रदेशमा बनाउने जस्ता धेरै महत्वाकांक्षी परियोजनाहरू समेत समावेश थिए, तर त्यो कार्यान्वयनमा आउन सकेन।

यसरी विदेशी लगानी आउन नसक्नुमा ३-४ वटा कमजोरी देखिन्छन्। लगानी सम्मेलन जति भव्य ढंगले गरिन्छ, त्यसमा लगानीको आशय, प्रतिबद्धता व्यक्त गरेका देश वा कम्पनीहरूलाई लगानी ल्याउन घच्च्याउने प्रयास, अनुगमन (फलोअप)को काम गरिँदैन। यसमा लगानी बोर्ड, उद्योग विभाग लगायत सम्बद्ध निकायले जुन ढंगले काम गर्नुपर्थ्यो, त्यो हुन सकेको देखिँदैन। वास्तवमा यही नै हाम्रो ठूलो त्रुटि रह्यो।

अर्को कारण, विश्व बैंकले हरेक वर्ष सार्वजनिक गर्ने 'डुइड बिजनेस' प्रतिवेदनमा नेपालको स्थान खस्कनु हो। रोजगारदाताले हरेक महिना कामदारको सामाजिक सुरक्षामा दिने योगदान बुझाउनुपर्ने विषयले हाम्रो लगानीको वातावरणमा असर पुऱ्याएको छ। सन् २०१९ मा नेपालमा लगानीको वातावरण अलिकति कमजोर देखिएको थियो। यद्यपि २०२० को प्रतिवेदनमा भने नेपालले आफूले गरेका सुधार राम्रोसँग विश्व बैंकलाई सम्प्रेषण गर्‍यो। खासगरी विद्युत्को नियमित आपूर्ति र भारत तथा तेस्रो

मुलुकसँगको व्यापारका लागि एकीकृत जाँचचौकी निर्माण र सञ्चालनले नेपाल व्यावसायिक वातावरण सम्बन्धी सूचकमा राम्रो व्यावसायिक वातावरण भएका देशको पहिलो ५० प्रतिशत राष्ट्रको सूचीभित्र पर्न सफल भयो। लगानी सम्बन्धी कानूनमा सुधार, विद्युत् आपूर्तिको नियमितता र एकीकृत जाँचचौकी सञ्चालनले नेपाल गतवर्षको वरियताभन्दा १६ स्थान माथि ९४ औं स्थानमा उक्लिएको हो।

हाम्रो मुलुकमा व्यावसायिक वातावरणको सम्बन्धमा विदेशीहरूले सधैं उठाउने विषय लचिलो श्रम नीति हो। श्रम नीतिको अप्ठ्याराले पनि विदेशी लगानी आकर्षित हुन सक्दैन। श्रमिक र लगानीकर्ताको बीचमा नेपालमा ५-७ वर्ष अधिसम्म समस्या थियो। तर पछिल्लो ३-४ वर्षयता त्यस्तो समस्या छैन। श्रम ऐनमा संशोधन भएको छ र यो रोजगारदाता तथा श्रमिक दुवैलाई न्यायोचित छ।

वैदेशिक लगानी आकर्षित गर्ने सम्बन्धमा केही सकारात्मक पाटाहरू हुँदाहुँदै पनि सुधार गर्नुपर्ने ठाउँ भने अझै धेरै छन्। उद्योग विभाग, उद्योग मन्त्रालय, अर्थ मन्त्रालयमा सचिव, सहसचिव, महानिर्देशक लगायत कर्मचारीको छिटो छिटो सरुवा हुने, वस्तुगत ऐन कानूनको मनोगत व्याख्या गर्ने, जति राम्रा नीति, ऐन कानून आए पनि त्यसको सही व्याख्या नहुने, त्यसप्रति गम्भीर नहुने जस्ता प्रवृत्ति कर्मचारीतन्त्रमा देखिन्छ, जसको सुधार नै भएन।

अर्कोतर्फ लगानीलाई सहजीकरण गर्न २०३९ सालदेखि नै एकद्वार प्रणाली कार्यान्वयन गर्ने भनियो। २०७६ को जेठमा उद्योग विभागले एकल बिन्दु सेवा केन्द्रको शुरुवात पनि गर्‍यो। तर यो अझै व्यवस्थित भइसकेको छैन। एकल बिन्दु सेवा केन्द्र भनेपछि उद्योग दर्ता, भन्सार तथा राजस्व, वातावरण, प्रशासन तथा कानून, पूर्वाधार (ऊर्जा तथा सञ्चारसमेत) जग्गा सहजीकरण, विदेशी विनिमय सहजीकरण, भिसा (प्रवेशाज्ञा) सहजीकरण, विदेशी लगानी तथा प्रविधि हस्तान्तरण लगायत इकाइका प्रतिनिधि हुनुपर्‍यो। विभिन्न निकायबाट एकल बिन्दु सेवा कार्यालयमा जाने अधिकारीले तालुकदार कार्यालयको अख्तियारी पनि लिएर जानुपर्ने हो, तर व्यवहारमा त्यो देखिँदैन। आवश्यक मात्रामा हाम्रो प्रशासनिक सुधार नै भएन। कर्मचारीहरूमा सरकारको नीति, कार्यक्रमलाई बढावा दिने भन्दा पनि 'बाबुसाहेव' हुने प्रवृत्ति छ। यसमा ध्यान दिनुपर्ने महत्वपूर्ण विषय के हो भने विदेशी लगानीकर्ताका लागि सरकार भनेको एउटा इकाइ हो। लगानीकर्तालाई धेरै इकाइमा पठाएर, धेरैसँग व्यवहार गर्नुपर्ने भ्रष्ट नहोस् भनेर लगानी सहजीकरणको महत्वपूर्ण उपाय (टुल) को रूपमा एकल बिन्दु सेवा केन्द्रको अवधारणा आएको हो।

२०६३ सालमा विद्युतीय व्यवसाय ऐन ल्याइयो। उक्त ऐनमा लगानीकर्ताले गोपनीयताको सुरक्षा, डेटाको सुरक्षा हुनुपर्ने कुरा उठाएका थिए। लगानीकर्ताले निवेदन दिने, सरकारले स्वीकृति दिने सबै कुरा अनलाइनबाटै हुनुपर्ने उनीहरूको माग थियो। करीब ४ वर्ष भयो, कम्पनी रजिष्ट्रारको कार्यालयमा अनलाइनबाटै व्यवसाय दर्ता गर्न सकिन्छ। तर विडम्बना, प्रमाणपत्रका लागि त्यहीँ गएर हार्डकपी लिनुपर्छ। त्यसमा सुधार भएको छैन। यो ऐनलाई संशोधन गरेर चुस्त ढंगले सेवा दिने व्यवस्था मिलाउन सकिएको छैन।

विदेशी लगानीकर्ताले हेर्ने सबैभन्दा महत्वपूर्णमध्येको अर्को पक्ष भनेको बजार हो। नेपालमा लगानी गर्नुअघि उनीहरूले भारतसँग जोडिएकाले त्यहाँको बजार लिन सकिन्छ भन्ने सोच्छन्। तर वास्तविकता अलि फरक छ। भारतले वैदेशिक लगानी भित्र्याउन यति सहज बनाइसक्यो कि कुनै लगानीकर्ता रक्षा (परम्परागत हिसाबले राज्यको नियन्त्रणमै हुनुपर्छ भनिएका क्षेत्र)मै लगानी गर्छु भनेर आए पनि सहजै दर्ता गर्न सक्ने स्वचालित दर्ता प्रणाली छ। तर हाम्रोमा कुन-कुन उद्योगलाई स्वचालितमा ल्याउने, कुन-कुन हेरेर/परीक्षण गरेर स्वीकृति दिने भन्ने भएन। अटोमेशनमा हामीले कुनै काम नै गरेनौं।

भारतकै सन्दर्भमा चर्चा गर्दा त्यहाँ कम्पनीहरूलाई करको दर (कर्पोरेट आयकर) २०-२२ प्रतिशतमा झारिएको छ। त्यहाँ हाम्रो तुलनामा दक्ष जनशक्ति छ। पूर्वाधार हाम्रो भन्दा राम्रो छ। प्रशासनमा सुधार पनि छ। यसका अतिरिक्त करको दर पनि घटेको छ। त्यसकारण भारतमा हामीकहाँ भन्दा राम्रो सुविधा, पूर्वाधार पनि स्तरीय, करका दर पनि कम भएपछि लगानीकर्ता त्यहाँ छाडेर किन हाम्रोमा आउने यसको औचित्यपूर्ण जवाफ हामीले सम्भावित लगानीकर्तालाई दिनुपर्छ। विदेशी लगानीकर्ताको विचारमा नेपालमा ठूलो बजार छैन, यहाँको जनसंख्या ३ करोड हाराहारी छ भने प्रतिव्यक्ति आय ११ सय डलर जति छ। तर भारतको जनसंख्या १ अर्ब ३५ करोड र उनीहरूको प्रतिव्यक्ति आय २ हजार डलरभन्दा माथि छ। उनीहरूको बजार पनि ठूलो, आम्दानी पनि ठूलो र काम गर्ने वातावरण पनि राम्रो भएपछि अन्य ढंगले औचित्य पुष्टि गर्न नसक्ने हो भने नेपाल लगानीका लागि कम प्राथमिकतामा पर्छ।

हाम्रोमा पारवहनको जटिलता पनि छ। पारवहनमा भारतले नेपालजस्ता भूपरिवेष्टित आफ्ना छिमेकीलाई सहजीकरण पनि गरिदिएन। हाम्रो पारवहन ढुवानी बंगलादेश, भूटान लगायतको भन्दा ५-७ गुणा बढी नै छ। यस्तै लगानीकर्ता बजारको सहजता र सुनिश्चितता नभई यहाँ लगानी गर्न आउँदैनन्। नेपालको

विदेशी लगानीकर्ताको विचारमा नेपालमा ठूलो बजार छैन, यहाँको जनसंख्या ३ करोड हाराहारी छ भने प्रतिव्यक्ति आय ११ सय डलर जति छ। तर भारतको जनसंख्या १ अर्ब ३५ करोड र उनीहरूको प्रतिव्यक्ति आय २ हजार डलरभन्दा माथि छ।

प्रतिस्पर्धी र तुलनात्मक लाभ भएका क्षेत्रमा लगानी ल्याउन पनि थप गृहकार्य गर्नुपर्नेछ। अहिले नै बंगलादेशले नेपालबाट ९ हजार मेगावाट बिजुली किन्ने, त्यसबापत नेपाललाई ग्यास दिने र स्वयम् लगानी पनि गर्छु भनेको छ। तर बंगलादेशसम्म बिजुली लैजान प्रसारण लाइन त भारत भएर जानुपर्छ। यसमा भारतले सहयोग/सहजीकरण गर्छ भन्ने निश्चित छैन। यूरोपको जस्तो छिमेकी भएको भए बंगलादेशसँग हाम्रो विद्युत् व्यापार सम्झौता प्रभावकारी ढंगले कार्यान्वयन हुन सक्थ्यो। यस्तो सम्भावनालाई अर्को छिमेकीले सहजीकरण गर्छ कि गर्दैन भन्ने सन्देह राखेर पर्खेर बस्नुपर्ने थिएन। सडक, प्रसारण लाइन र सञ्चारको कनेक्टिभिटीका लागि उपक्षेत्रीय सहयोग र सहकार्य अभिवृद्धिका लागि बंगलादेश, भुटान, भारत, नेपाल (बीबीआईएन)को अवधारणा लिइए पनि भारतले सहज वातावरण बनाएको छैन।

कुनै देशमा कति बेला विदेशी लगानी आउँदो रहेछ भन्ने एउटा उदाहरण भियतनाम, मलेशिया, सिंगापुर, थाइल्यान्ड जस्ता उदीयमान अर्थतन्त्रबाट पनि लिन सकिन्छ। ती देशमा के देखियो भने त्यहीँकै निजीक्षेत्र उत्प्रेरित भएर बाहिरका लगानीकर्तालाई ज्वाइन्ट भेञ्चर (संयुक्त लगानी) मा सहभागी गराएको पाइन्छ। तर नेपालमा भएका उद्योग पनि बन्द छन्। देश औद्योगिक पतनको अवस्थामा छ। १५-२० वर्षअघि हाम्रो कुल गार्हस्थ्य उत्पादन (जीडीपी)मा उद्योग क्षेत्रको योगदान १२-१५ प्रतिशत थियो। मुलुकले जति जति विकास गर्दै जान्छ, जीडीपीमा औद्योगिक क्षेत्रको योगदान बढ्दै जाने र कृषिमा घट्दै जानुपर्ने हो। तर नेपालमा उद्योगको योगदान घट्दै गएर अहिले ५ प्रतिशतमा खुम्चिएको छ। यहाँका लगानीकर्ताले पनि ढुक्कसँग लगानी गरिरहेका छैनन्। उनीहरू आयातमा आकर्षित भएका छन्। त्यसैले जहिलेसम्म लगानी र औद्योगिक सुरक्षाको प्रत्याभूति हुँदैन, तबसम्म वैदेशिक लगानी पनि आकर्षित हुन सक्दैन।

वैदेशिक लगानीको क्षेत्रमा सुधार हुन नसक्नुको अर्को कारण नेपालमा उद्योग व्यवसायका लागि जग्गा प्राप्तिको सकस पनि हो। यसको ज्वलन्त उदाहरण जलविद्युत् आयोजनाहरूमा देखिन्छन्। आयोजना पुगु अघिसम्म निकै कम मूल्यका जग्गा आयोजनाले लिने भएपछि छोइनसक्नु हुन्छ।

अतः समग्रमा भन्नुपर्दा, विदेशी लगानी क्षेत्रको सुधारका लागि वैदेशिक लगानीको प्रशासनमा सम्बन्धित कर्मचारीलाई जथाभावी सरुवा गर्नु हुँदैन। अन्तरमन्त्रालय, अन्तरकार्यालय र सम्बन्धित निकायहरूबीच समन्वय हुनुपर्छ। जस्तै- एउटा उद्योग खोल्नुपर्छ भने जग्गा लिनुपर्छ। जग्गा लिएपछि बिजुली, ढल, पानी जोड्नुपर्छ। त्यसपछि वातावरण मन्त्रालयबाट आईईए प्रमाणपत्र लिनुपर्छ। केहीगरी त्यहाँ विष्फोटक पदार्थ चाहिने रहेछ भने गृह र रक्षा मन्त्रालयबाट स्वीकृति लिनुपर्छ। आन्तरिक राजस्व कार्यालयमा दर्ता गर्नुपर्छ। विदेशी मुद्रा आउँदा वा यहाँबाट लैजाँदा नेपाल राष्ट्र बैंकबाट स्वीकृति लिनुपर्छ। यी सबै निकायबीच समन्वय हुनुपर्छ। यस्तै समन्वय र सहजीकरण नहुँदा नाइजेरियाको ड्याङ्गोटे ग्रूपको ५५ अर्ब रुपैयाँ बराबरको लगानी फिर्ता गएको उदाहरण हामीसामु छ। त्यस्तै जग्गा प्राप्तिमा पनि सहजीकरण गरिदिनुपर्छ। यसमा सरकारले नै जग्गा किनेर उपलब्ध गराउने व्यवस्था प्रभावकारी हुन्छ। राजनीतिक दलहरूले पनि आफ्ना कार्यकर्ता/भातृसंगठनहरूलाई परियोजना बन्न सघाउनेतर्फ अभिमुखीकरण गर्नुपर्छ। उद्योगी व्यवसायीसँग जथाभावी चन्दा माग्ने, धम्क्याउने जस्ता गतिविधि कहींकतैबाट हुनुभएन। लगानीलाई निरुत्साहित गर्ने गतिविधि नियन्त्रण गरी लगानीलाई पूर्णतः सुरक्षाको प्रत्याभूति दिनुपर्छ। त्यसैगरी ठूला क्षमतामा उत्पादन गर्नेगरी लगानी ल्याउने हो भने मुख्यतः भारतसँग राम्रो समझदारी हुनुपर्छ। किनकि त्यस्ता उद्योगको मुख्य बजार भारत लगायत मुलुक हुन्। भोलि भारतले उत्पादन लिन मानेन वा अवरोध गर्न थाल्यो भने समग्र विदेशी लगानीको क्षेत्रमा नराम्रो सन्देश जान्छ। त्यसैले ठूला लगानीका उद्योग, जलविद्युत् लगायत क्षेत्रमा लगानी ल्याउने हो भने भारतलाई हामीले विश्वासमा लिनैपर्ने हुन्छ।

विदेशी मुद्रा आउँदा वा यहाँबाट लैजाँदा नेपाल राष्ट्र बैंकबाट स्वीकृति लिनुपर्छ। यस्तै समन्वय र सहजीकरण नहुँदा नाइजेरियाको ड्याङ्गोटे ग्रूपको ५५ अर्ब रुपैयाँ बराबरको लगानी फिर्ता गएको उदाहरण हामीसामु छ।

वृज

सिमेन्ट

**EXPERT'S
CHOICE**

गुणस्तर र मजबुतीमा उत्कृष्ट एक्सपर्टहरूको विश्वसनीय रोजाइ
वृज सिमेन्ट अब **नयाँ रूपमा**

PPC | OPC | PSC

कोभिड-१९ र वित्तीय क्षेत्र

डा. गुणाकर भट्ट
कार्यकारी निर्देशक, नेपाल राष्ट्र बैंक

अब भौतिक उपस्थिति मात्र होइन, प्रविधिबाट पनि वित्तीय पहुँच विस्तार गर्न सकिन्छ। प्रविधिको पहुँच सहज ढंगले पुऱ्याउन सक्यौं भने स्वाभाविक रूपमा वित्तीय पहुँच बढ्ने अवस्था छ।

पछिल्लो समय विश्वव्यापी महामारीको रूपमा फैलिएको कोभिड-१९ (कोरोना भाइरस महामारी) संक्रमणले मुलुकको अर्थतन्त्रमा पारेको प्रभाव स्वाभाविक रूपमा वित्तीय क्षेत्रमा पनि परेको छ। यसका लागि वित्तीय क्षेत्रका केही परिसूचकहरूलाई हेर्नुपर्ने हुन्छ। पछिल्लो समय बैंकहरूको कर्जा विस्तार केही दबावमा भए पनि निक्षेप संकलन उत्साहप्रद छ। कर्जाको माग त्यति छैन। त्यसका पछाडिका विभिन्न कारणहरू हुन सक्छन्। अहिले अर्थतन्त्रमा मागमा धक्का (डिमाण्ड शक) सृजना भएको छ। कतिपयले रोजगारी गुमाएका छन् भने कतिले आम्दानीको अन्य अवसरहरू गुमाएका छन्। त्यसले आर्थिक गतिविधि संकुचनमा रहेको छ। त्यसकारण कर्जाको ठूलो माग छैन, तर निक्षेप संकलन राम्रो छ। विगत २-३ वर्ष पहिले निक्षेप संकलन कम हुने र कर्जाको माग प्रशस्त हुने अवस्था थियो। अहिले ठीक विपरीत छ। यसले के संकेत गर्छ भने आगामी दिनमा आर्थिक क्रियाकलाप विस्तारको चरणमा जाने क्रम जब शुरू हुन्छ, त्यतिबेला बैंकहरूमा लगानीयोग्य साधन प्रशस्त हुन्छन्। कतिपय मुलुकसँग यस्तो संकटको बेला बैंकिङ क्षेत्रसँग लगानीका लागि साधनको अभाव हुन्छ। साधन जुटाउन अन्य उपायहरू सोच्नुपर्ने हुन्छ। त्यसले अर्थतन्त्रलाई विस्तार गर्ने बाटो छेकिदिने समस्या हुन्छ। हामीकहाँ त्यो समस्या छैन।

अहिलेसम्मको तथ्यांक विश्लेषण गर्दा बैंकिङ क्षेत्रको सम्पत्तिको गुणस्तर पनि राम्रो देखिन्छ। आगामी दिनमा कोरोना निश्चित

समयभित्र रोकियो भने आर्थिक गतिविधि विस्तार हुने क्रममा वित्तीय क्षेत्रबाट अहिले उपलब्ध भएको साधनले मात्रै पनि पर्याप्त कर्जा प्रवाह गर्न सकिन्छ। कोरोना भाइरसको संक्रमण बढ्दै गयो र आर्थिक क्रियाकलाप विस्तारमा केही अवरोध सृजना भयो भने त्यसले स्वाभाविक रूपमा बैंकहरूलाई कर्जाको गुणस्तर व्यवस्थापनमा चुनौती थपिन सक्छ। त्यस्तो अवस्था आउन नदिन बैंक र ग्राहकबीचको सम्बन्ध सुमधुर बनाएर अगाडि बढ्नुपर्छ। सौहार्दपूर्ण सम्बन्धको माध्यमबाट भोलि कर्जाको गुणस्तर नविग्रने अवस्थासहित वित्तीय क्षेत्रलाई स्वस्थ र सशक्त राख्नुपर्छ।

■ वित्तीय पहुँच

पछिल्लो समय वित्तीय पहुँच उत्साहपूर्ण छ। सन् २०१५ तिर फर्केर हेर्दा बैंकमा कुल जनसंख्याको करिब ४० प्रतिशतको खाता थियो। गतवर्षको जेठसम्मको अवस्था हेर्दा यो ६१ प्रतिशत पुगेको छ। अहिले बैंकमा खाताको संख्या ३ करोड १८ लाख छ। त्यसमा दोहोरोपन भएको हुन सक्छ। एउटै व्यक्तिले विभिन्न बैंकमा खाता खोलेको हुन सक्छ। त्यो सबैलाई समायोजन गरेर हेर्दा कुल जनसंख्याको ६१ प्रतिशत हिस्सासँग बैंकिङ पहुँच छ। तर केही वर्षयता बैंकहरूको शाखा जुन रूपले विस्तार भएको छ। पछिल्लो १ वर्षको अवधिमा उल्लेख्य मात्रामा बैंकको शाखा खुलेका छन्। त्यसले बैंकिङ पहुँच र सेवाको प्रगाढता पनि वढाएको छ। यसमा लघुवित्त र सहकारीबाट भएको वित्तीय सेवा प्रवाह समावेश छैन। वित्तीय पहुँच विस्तारको यो प्रवृत्तिले

अबको केही वर्षभित्र करिब-करिब सम्पूर्ण जनसंख्यामा वित्तीय पहुँच पुग्ने अवस्था हुन्छ।

■ आगामी बाटो

वित्तीय पहुँचका लागि बैंकको शाखा हुनुपर्छ, त्यहाँ बैंकका कर्मचारीहरू बस्नुपर्छ। त्यसैका लागि गाउँ-गाउँमा बैंकको शाखा पुऱ्याउनुपर्छ, भन्ने हाम्रो अवधारणा थियो। अब भौतिक उपस्थिति मात्र होइन, प्रविधिबाट पनि वित्तीय पहुँच विस्तार गर्न सकिन्छ। प्रविधिको पहुँच सहज ढंगले पुऱ्याउन सक्थौं भने स्वाभाविक रूपमा वित्तीय पहुँच बढ्ने अवस्था छ। करिब सबै व्यक्तिका हातमा मोबाइल फोन पुगिसकेको छ। मोबाइल फोनको पहुँचलाई पूँजीकरण गर्दै अब हामी मोबाइल बैंकिङ विस्तार गर्न सक्छौं। कोरोना भाइरस संक्रमण बढेपछि गरिएको लकडाउनको समयमा मोबाइल बैंकिङको प्रयोग धेरै बढेको छ। त्यसले गर्दा आगामी दिनमा वित्तीय पहुँच बढाउने भनेको प्रविधिको उपयोग पनि गर्ने हो।

त्यस्तै, हरेक स्थानीय तहमा सशक्त सरकार छ। स्थानीय तहसँग समन्वय गरी बैंकिङ पहुँच विस्तार हुँदै गएको छ। ७४६ स्थानीय तहमा वाणिज्य बैंकका शाखा पुगेका छन्। देशभर ९ हजार ७ सय बैंक तथा वित्तीय संस्थाको शाखा पुगेका छन्। ती शाखाको उपयोगलाई पनि सकेसम्म बढाउनुपर्छ। अर्को, पहुँच विस्तार भनेको बैंकमा खाता मात्र होइन। उद्यमशीलता विकासको अवसर पनि हो। जसले कर्जाको माग गरिरहेको छ वा कर्जा पाइरहेको छैन, उनीहरूलाई कर्जाको सहज व्यवस्था गरी उद्यमशीलता र उत्पादनसँग जोड्नुपर्छ। यो पनि एउटा पहुँच विस्तार हो। हामी रेमिट्यान्समा अधिक निर्भर छौं। रेमिट्यान्स प्राप्त गर्ने घरपरिवारलाई पनि कुनै न कुनै हिसाबले बचत संस्कारको विकास गर्न सक्थौं भने उनीहरू वित्तीय प्रणालीमा आबद्ध हुन्छन्। यस्तो वित्तीय पहुँच दिगो हुन्छ र बचत गर्ने संस्कारले रेमिट्यान्स प्राप्त गर्ने बैंकिङ पहुँचमा नआएका घरपरिवारलाई पनि बचतको महत्व बुझाउन मद्दत गर्छ।

लामो समयदेखि व्यवसाय गर्न कर्जाको लागत महँगो भयो भन्ने उद्यमी/व्यवसायीको गुनासोलाई मध्यनजर गर्दै बैंकको स्प्रेडदर (कर्जा र निक्षेपको ब्याजदर अन्तर) घटाउँदै लगेका छौं। गतवर्ष बैंकको कर्जा-निक्षेपबीचको अन्तर ६ प्रतिशत थियो। राष्ट्र बैंकको नीतिगत व्यवस्थाले त्यो घटेर ४.६ प्रतिशतमा आएको छ। स्प्रेडदर घट्नु पनि वित्तीय पहुँच विस्तारको आधार हो। यसले निक्षेपकर्ताले प्राप्त गर्ने ब्याजदर धेरै घट्दैन र कर्जा उपभोग गर्नेले पनि सस्तो ब्याजदरमा कर्जा पाउँछ। निक्षेपमा औचित्यपूर्ण ब्याजदरले बैंकिङ प्रणालीप्रति विश्वास र आकर्षण बढाउँछ। नेपालमा सहकारीले ठूलो परिमाणमा (करिब ३ सय ५० अर्ब रुपैयाँको हाराहारी)मा बचत परिचालन गरेका छन्। ती सहकारीहरूको नियमनलाई प्रभावकारी बनाउन सक्थौं भने सहकारीप्रतिको विश्वास बढ्छ। यसरी सहकारीको सञ्जालमार्फत पनि वित्तीय पहुँच बढाउन सकिन्छ।

■ उद्यमशीलताका लागि कर्जा

हाम्रो मुलुकमा निम्न-मध्यम वर्गको ठूलो हिस्सा छ। त्यो

वर्गले ८-१० लाख रुपैयाँसम्मको कर्जा लिएर आफ्नो सानोतिनो व्यवसाय गर्न खोजिरहेको हुन्छ। वाणिज्य बैंकहरूको जोड ठूलो परिमाणको कर्जा विस्तारमा हुन्छ। ठूलो कर्जाको सञ्चालन लागत पनि कम हुन्छ र त्यसको माध्यमबाट आफ्नो व्यवसाय र सम्पत्ति विस्तारमा वाणिज्य बैंकहरूको ध्यान हुन्छ। त्यसैले साना, मझौला एवं लघु उद्यमीहरूलाई लघुवित्त मार्फत कर्जा प्रवाह गर्न कर्जाको सीमामा केही पुनरवलोकन गर्न सक्छौं। त्यसतर्फ पनि राष्ट्र बैंकले अध्ययन गरिरहेको छ। अहिले सरकारले ल्याएको सहूलियतपूर्ण कर्जा ल्याएको छ। १५ लाख रुपैयाँसम्म महिला उद्यमशीलता, कृषिसहित विभिन्न ९ वटा शीर्षकमा कर्जा उपलब्ध गराउने व्यवस्था छ। आगामी आर्थिक वर्षमा वाणिज्य बैंकको प्रत्येक शाखाले कम्तीमा १० वटा सहूलियत कर्जा दिनुपर्ने नीतिगत व्यवस्था बजेटमा घोषणा भइसकेको छ। त्यसको माध्यमबाट साना, मझौला एवं लघु उद्यमीहरूलाई प्रोत्साहन गर्न सकिन्छ। उनीहरूलाई यस प्रकारले वित्तीय सञ्जालमा आबद्ध गर्न सकिन्छ।

नेपाल राष्ट्र बैंकले पुनर्कर्जाको व्यवस्था गरेको छ। पुनर्कर्जा सुविधा अन्तर्गत सस्तो दरमा बैंकहरूलाई कर्जा उपलब्ध गराउँछौं। बैंकहरूले त्यसलाई उपयोग गरी सस्तो दरमा ऋणीलाई प्रदान गर्छन्। पुनर्कर्जा सुविधालाई गाउँ-गाउँसम्म पुऱ्याउन यससम्बन्धी कार्यविधि संशोधनको प्रक्रियामा छ। यो कार्यविधि अनुसार बैंकको हरेक शाखाले न्यूनतम संख्यामा पुनर्कर्जा दिनुपर्ने उल्लेख छ। पुनर्कर्जा सुविधाको ब्याजदर पनि ५ प्रतिशतभन्दा बढी हुँदैन। त्यस्तै, सहूलियतपूर्ण कर्जाको ब्याजदर पनि ५ प्रतिशतभन्दा बढी हुन नहुने व्यवस्था छ। यसरी सस्तोदरमा कर्जा उपलब्ध गराएर उद्यमशीलता विकास गर्ने र नयाँ उद्यम गर्न चाहनेलाई कर्जा उपलब्ध गराउन सक्थौं भने नागरिक र वित्तीय क्षेत्रसँगको सम्बन्ध अझ प्रगाढ हुन्छ।

■ दिगो विकासमा वित्तीय क्षेत्र

दिगो विकासका ३-४ वटा पक्ष छन्। पूर्वाधार विकास, हरित अर्थतन्त्र र जलवायु परिवर्तनले पर्ने असरलाई दिगो विकासमा समावेश गरी हेरिनुपर्छ। अर्को गरिवीको रेखामुनि रहेको जनतालाई माथि उठाउने, आयको असमानता घटाउने जस्ता विभिन्न आयाम समावेश छन्। विकासका विभिन्न आयामहरू जहाँ आर्थिक वृद्धिमा मात्र केन्द्रित नभई अर्थतन्त्र र आर्थिक विकासका पाटोलाई पनि हेर्नुपर्छ। आर्थिक वृद्धि, जलवायु परिवर्तन, वित्तीय पहुँच, गरिवी निवारण, आयमा असमानता घटाउने विषय दिगो विकासका प्रमुख आयामहरू हुन्। यसका लागि राष्ट्र बैंकले अपनाएका केही विधिहरू असाध्यै प्रभावकारी देखिएका छन्। त्यसको कार्यान्वयन गर्नु हाम्रो दायित्व हो। बैंक तथा वित्तीय संस्थाबीच समन्वय गर्ने, सर्वसाधारणको सहभागिता बढाउने विषय आफैमा महत्वपूर्ण छ। जस्तै, प्राथमिकता प्राप्त कर्जा अन्तर्गत वाणिज्य बैंकहरूले कुल कर्जाको १५ प्रतिशत कृषिक्षेत्रमा प्रदान गर्नुपर्ने व्यवस्था मौद्रिक नीतिले गरेको छ। कृषिमा प्रवाह हुने कर्जाले हरित अर्थतन्त्र (ग्रीन इकोनोमी)लाई प्रोत्साहन गर्छ। यसका साथै व्यावसायिक कृषिले धेरै रोजगारी सृजना गर्छ। अथवा एउटा सानो परिवार छ

र त्यो परिवारले कृषि कर्जा लिई कृषिमा आधुनिकीकरण गर्छ भने त्यसलाई आयआर्जनको आधार प्रदान गर्छ । पूँजी अभावमा उद्यमी हुनबाट वञ्चित हुने अवस्था रहँदैन । यसले आयात व्यवस्थापन गर्नुका साथै रोजगारी समेत सृजना गर्छ । यसले एउटा मूल्य शृंखला निर्माण गरेको हुन्छ । त्यसले बजारसम्मको पहुँचलाई स्थापित गर्छ । यसैगरी ऊर्जामा पनि बैंकहरूले उल्लेख्य लगानी बढाएका छन् । यसका अतिरिक्त क, ख र ग वर्गका बैंक तथा वित्तीय संस्थाले आफ्नो कुल कर्जा लगानीको न्यूनतम ५ प्रतिशत विपन्न वर्गमा प्रवाह गर्नुपर्छ । अहिले उनीहरूको कर्जा लगानी १ सय ७० अर्ब रुपैयाँको हाराहारीमा देखिन्छ । कुल कर्जाको ६.५ प्रतिशत विपन्न वर्गमा प्रवाह भएको छ । यसले सीमान्त आय भएका वा पिछडिएर रहेका वर्गलाई उद्यमशीलता विकासमा सहभागी भई सामाजिक आर्थिक स्तर उकास्ने अवसर प्रदान गरेको छ । सरकारको सहूलियतपूर्ण कर्जा कार्यक्रमले पनि यस्तै योगदान गरेको छ । त्यसबाहेक वित्तीय पहुँच, वित्तीय साक्षरता विस्तार गर्नुपर्नेछ । ती सबै दिगो विकाससँग सम्बन्धित छन् । वित्तीय क्षेत्रले दिगो विकासका लागि आन्तरिक रूपमा बचत परिचालन गरी सहयोग गर्ने हो । आन्तरिक रूपमा बढी बचत हुने हो भने त्यसले साधन परिचालन बढाउँछ र बाह्य स्रोतको भर पर्नुपर्ने अवस्था कम हुन्छ ।

अर्को, कर्जालाई उत्पादनसँग जोड्नु हो । हामीले तोकेका क्षेत्रमा कर्जा कसरी बढाउन सक्छौं । त्यसका लागि तोकिएका उत्पादनशील क्षेत्रमा कर्जाको कार्यक्रमहरू उन्मुख छ । यस्तै पूर्वाधार परियोजनालाई पनि सहज होस् भनेर कर्जा प्रवाहको सीमालाई सहज बनाइदिएका छौं, अर्थात् पूर्वाधार विकासमा दिइने कर्जामा हामी उदार छौं, सँगै सामाजिक उत्तरदायित्व पनि तोकेका छौं । बैंक तथा वित्तीय संस्थाले कुल मुनाफाको १ प्रतिशत सामाजिक उत्तरदायित्व (सीएसआर) अन्तर्गत खर्च गर्नुपर्नेछ । सीएसआरमध्ये पनि सबै प्रदेशमा न्यूनतम १० प्रतिशत खर्च गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । मुलुकको केन्द्रीय बैंकका तर्फबाट यी सबै पहलको उद्देश्य वित्तीय क्षेत्रको अर्थतन्त्रको दिगो विकासका लागि योगदान दिने आधार तयार गरिदिने हो ।

■ अर्थतन्त्रको पुनरुत्थान

कोरोना भाइरस संक्रमण र त्यसको नियन्त्रणका लागि गरिएको लकडाउनले संकटमा परेको अर्थतन्त्रको पुनरुत्थानका लागि बजेटले पनि विशेष व्यवस्थाहरू गरेको छ । आगामी वर्षको विस्तृत आर्थिक खाका बजेटले स्पष्ट पारेको छ । ७ प्रतिशतको आर्थिक वृद्धि र मूल्यवृद्धि दर पनि ७ प्रतिशतकै सीमामा राख्ने व्यवस्था छ । ७ प्रतिशत आर्थिक वृद्धिका लागि वित्तीय क्षेत्रले केही महत्वपूर्ण विषयहरूमा ध्यान दिनुपर्छ । पहिलो, बजारमा तरलताको अभाव भएर कर्जाको विस्तार भएन र त्यसैकारण आर्थिक गतिविधि विस्तार हुन सकेन भन्ने अवस्था आउन दिनु हुँदैन । यस सवालमा राष्ट्र बैंक निकै सजग र सचेत छ । पुनर्कर्जा कार्यविधिको संशोधनले पनि कर्जा प्रवाहको दायरा फराकिलो पारेको छ । दोस्रो, ब्याजदर स्थायित्व हो । ब्याजदर धेरै तल माथि जान्छ भने त्यसले अर्थतन्त्रमा समस्या उत्पन्न गरिदिन्छ । र, निक्षेप र ऋणी दुवैमा द्विविधा सृजना गर्छ । त्यसो हुँदा हाम्रो जोड ब्याजदर स्थायित्वलाई प्रवर्द्धन गर्नेतर्फ छ । तेस्रो, ऋणीले जुन किसिमको असहजता महसुस गरेका छन्, बैंकहरूलाई आर्थिक अवस्था कता जान्छ भन्ने द्विविधा छ । त्यसका लागि राष्ट्र बैंकले नियमन व्यवस्थामा केही परिवर्तन गरी सबैलाई निश्चिन्त हुने आधार प्रदान गर्नेछ । उदाहरणका लागि कोरोना भाइरस महामारीले अति प्रभावित क्षेत्रको कर्जा भुक्तानीको अवधि नै बढाइदिनुपर्ने हुन्छ ।

अन्त्यमा, नियमन व्यवस्थामा कस्तो संशोधन गर्नुपर्छ, अर्थतन्त्रमा साधन परिचालन गर्न के गर्नुपर्छ र ब्याजदर स्थायित्वका लागि के गर्ने भन्नेमा हामी सजग छौं । आर्थिक पुनरुत्थानका लागि वित्तीय क्षेत्रलाई सबल बनाउने, वित्तीय स्थायित्व कायम राख्ने र वित्तीय साधनलाई प्राथमिकता प्राप्त तथा उत्पादनशील क्षेत्रमा जोड दिई आन्तरिक उत्पादन बढाउन राष्ट्र बैंकको जोड रहन्छ ।

ब्याजदर धेरै तल
माथि जान्छ भने त्यसले
अर्थतन्त्रमा समस्या
उत्पन्न गरिदिन्छ । र,
निक्षेप र ऋणी दुवैमा
द्विविधा सृजना गर्छ ।
त्यसो हुँदा हाम्रो जोड
ब्याजदर स्थायित्वलाई
प्रवर्द्धन गर्नेतर्फ छ ।

यस संस्थाबाट प्रवाहित सेवाहरू

व्यापारिक कर्जा

निक्षेप तर्फ

१. मुद्दती निक्षेप
२. जेठ नागरिक निक्षेप
३. कृषक/ राजद्वर/ एकल महिला (पुरुष)
४. अन्य बचत योजना
५. संस्थागत कल/करेण्ट खाता

हायर पर्चेज कर्जा

(निजी तथा व्यापारिक प्रयोजन)
सवारी साधन, घरखसी तथा कार्यालय उपकरण सरिद

आवास कर्जा

मकान निर्माण
(निजी तथा व्यापारिक प्रयोजन)
जग्गा सरिद
(निजी तथा व्यापारिक प्रयोजन)
मकान मर्मत तथा सज्जा

सामाजिक कर्जा

सामाजिक कार्य गर्न
तथा औषधि उपचार गर्न

औद्योगिक कर्जा

(स्किर तथा कालु पूँजी)

विपन्न वर्ग कर्जा

अन्य कर्जा

(रोखर तथा स्टक सुरक्षण)

हाम्रा रेमिटेन्स सेवाहरू:

वित्तीय सुदृढीकरण, समावेशीकरण र पहुँच

डा. नीलम दुंगाना तिमिसिना
कार्यकारी निर्देशक, नेपाल राष्ट्र बैंक

बैंकिङ सेवा प्रवाह प्रभावकारी बनाउने र वित्तीय पहुँच अभिवृद्धि गर्ने यस बैंकको नीति बमोजिम वाणिज्य बैंकहरूले प्रत्येक प्रदेशमा प्रादेशिक कार्यालय स्थापना गर्ने कार्य कार्यान्वयनमा आएको छ ।

परिचय

वित्तीय प्रणालीलाई अर्थव्यवस्थाको रक्त सञ्चार प्रणालीको रूपमा लिइन्छ। प्रभावकारी रूपमा बचत परिचालन, उत्पादनशील क्षेत्रमा कर्जा प्रवाह र सुरक्षित एवं विश्वसनीय भुक्तानी प्रणालीको माध्यमबाट मुलुकमा आर्थिक स्थायित्व, वित्तीय स्थायित्व एवं दिगो आर्थिक विकासको वातावरण निर्माण गर्नमा सुदृढ वित्तीय प्रणालीको महत्वपूर्ण भूमिका हुन्छ। बैंक वित्तीय संस्थाहरू निक्षेपकर्ताको निक्षेप परिचालन गरी सञ्चालन हुने संस्था भएकोले ज्यादै जोखिमपूर्ण र संवेदनशील मानिन्छन्। एउटा वित्तीय संस्थामा समस्या आउँदा समग्र वित्तीय क्षेत्र र अर्थव्यवस्थामै प्रणालीगत रूपमा समस्या आउने हुनाले वित्तीय क्षेत्रको स्थायित्व र सुदृढीकरणप्रति विश्वव्यापी ध्यानाकर्षण हुने गरेको छ। यसका अतिरिक्त विकासोन्मुख मुलुकहरूमा वित्तीय समावेशीकरण र वित्तीय पहुँचको अवस्था अविकसित अवस्थामा नै हुने हुनाले तिनको विकास गरेर मात्र आर्थिक विकास र गरिवी न्यूनीकरणलाई टेवा दिन सकिन्छ, भन्ने आयाम पनि उत्तिकै टड्कारो छ। सुदृढ वित्तीय प्रणाली, वित्तीय समावेशीकरण र वित्तीय पहुँच एकआपसमा घनिष्ठ रूपले सम्बन्धित भएको हुनाले यिनलाई बहुआयामिक ढंगले विश्लेषण गर्नु उपयुक्त हुन्छ।

नेपालमा आर्थिक सुधारको प्रारम्भ

विश्वव्यापी रूपमा पेट्रोलियम पदार्थको मूल्यमा भएको

अचाक्की वृद्धिका कारण सन् १९८० को दशकमा नेपालले ठूलो शोधनान्तर घाटा, बजेट घाटा र चालू खाता घाटाको स्थिति व्यहोर्नु पर्‍यो। यस्तो अवस्थामा मुलुकको आर्थिक अवस्था सुधार गर्न सन् १९८५/८६ तिर नेपालले विभिन्न किसिमका नयाँ आर्थिक सुधार प्रक्रियाहरू शुरू गर्‍यो। यिनै सुधार प्रक्रिया अन्तर्गत आर्थिक स्थायित्व कार्यक्रमहरू प्रारम्भ गरिए। अन्तर्राष्ट्रिय मुद्रा कोषसँग अठार महिने स्ट्याण्डबाई एरेञ्जमेण्ट एग्रीमेण्ट गरियो। आर्थिक स्थायित्व कार्यक्रमको सफलतालाई मध्यनजर गर्दै यसलाई अझ बढी सफल बनाउन अर्थतन्त्रका सबै पक्षहरूमा संरचनात्मक सुधारको आवश्यकता महसुस गरियो। फलस्वरूप सन् १९८७/८८ देखि १९८९/९० सम्म संरचनात्मक सुधार कार्यक्रम लागू गरियो। यसका लागि विश्व बैंकले संरचनात्मक समायोजन ऋणबापत ५ करोड अमेरिकी डलर ऋण उपलब्ध गरायो। यस कार्यक्रमको मुख्य उद्देश्य शोधनान्तर घाटा न्यून गर्नु, सरकारी खर्च कटौती गर्नु राजस्व प्रशासनलाई सुदृढीकरण गर्नु, आन्तरिक ऋण न्यूनीकरण गर्नु, सरकारी सेवा शुल्कलाई समयसापेक्ष रूपमा वृद्धि गर्नु, व्यापार र विदेशी विनिमय नीतिहरूलाई बढी उदार र खुला बनाउनु र व्यापारिक प्रकृतिका विदेशी ऋणहरू नलिनु थियो। यस संरचनात्मक समायोजन कार्यक्रमबाट नेपाली अर्थतन्त्रमा पहिलो वर्षदेखि नै सुधारका संकेतहरू देखिन थाले। शोधनान्तर बचत, कुल गार्हस्थ्य उत्पादनमा उल्लेख्य वृद्धि, विदेशी विनिमय सञ्चितिमा सुधार र विभिन्न क्षेत्रगत सुधारहरू देखिए। अर्थतन्त्रका

अर्थतन्त्रको पुनरुत्थान

विभिन्न क्षेत्रहरू, जस्तै- सरकारी वित्त, सार्वजनिक संस्थान, उद्योग तथा व्यापार, कृषि तथा वन आदि क्षेत्रमा उल्लेख्य सुधारका कार्यक्रमहरू लागू गरिए र सुधारका संकेतहरू पनि देखिन थाले ।

वित्तीय क्षेत्र सुधार

अर्थतन्त्रका अन्य विभिन्न क्षेत्रहरूको सुधारलाई गतिशीलता प्रदान गर्न वित्तीय क्षेत्रको संरचनात्मक सुधार गर्नु भन्नु अति नै आवश्यक थियो । तसर्थ नेपालले सन् १९८० यताका करीब चार दशकमा वित्तीय क्षेत्र सुधारका प्रयासहरूलाई सघन बनाउँदै आएको छ । वित्तीय क्षेत्रको सुधारका विभिन्न चरणहरूलाई यसप्रकार प्रस्तुत गरिएको छ :

(क) प्रवेशसम्बन्धी बन्देजमा खुकुलोपना

वि.सं. १९९४ सालमा नेपाल बैंक लिमिटेडको स्थापना भएसँगै नेपालमा आधुनिक बैंकिङ प्रणालीको प्रारम्भ भए तापनि वि.सं. २०४२ सालसम्म नेपालमा सरकारी स्वामित्वका दुई वाणिज्य बैंकहरू र दुई विकास बैंकहरू मात्र अस्तित्वमा थिए । अर्थव्यवस्थामा संरचनात्मक परिवर्तन ल्याउन, वित्तीय प्रगाढता र वित्तीय मध्यस्थता बढाउन यी बैंकहरू मात्र पर्याप्त थिएनन् । फेरि यिनीहरूको बैंकिङ शैली, प्रतिस्पर्धात्मक क्षमता र व्यवस्थापन कुशलतामा पनि सुधार गर्नु आवश्यक थियो ।

यही सन्दर्भमा विश्व बैंकको सहयोगमा सन् १९८७ देखि शुरू गरिएको संरचनात्मक सुधार कार्यक्रमले नेपाली वित्तीय क्षेत्रमा प्रवेशसम्बन्धी प्रावधानलाई खुकुलो बनायो । निजी तथा संयुक्त लगानीका बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूको स्थापना हुन शुरू भयो । यसैको परिणामस्वरूप नेपाल अरब बैंक लि., नेपाल इण्डोस्वेज बैंक लि. र नेपाल सिण्डलेज बैंक लि. स्थापना भए ।

(ख) वित्तीय ऐन संशोधन

संरचनात्मक सुधार गर्ने क्रममा वाणिज्य बैंकहरूलाई कृषि तथा औद्योगिक क्षेत्रमा कर्जा दिन सक्ने बनाउन वाणिज्य बैंक ऐन २०३१ लाई संशोधन गरियो । त्यस्तै, कृषि विकास बैंकलाई वाणिज्य बैंकिङ कारोबार गर्न सक्ने बनाउन कृषि विकास बैंक ऐन संशोधन गरियो । कर्मचारी सञ्चयकोषलाई आफ्नो कोष वाणिज्य बैंकहरूको आवधिक निक्षेपमा मात्र नराखी अन्य मुनाफाजनक क्षेत्रहरूमा लगानी गर्न सक्ने बनाउन कर्मचारी सञ्चयकोष ऐन संशोधन गरियो ।

(ग) ब्याजदर उदारीकरण

वि.सं. २०४१ सालदेखि ब्याजदर प्रणालीलाई क्रमशः उदार बनाउँदै लैजान थालियो । वाणिज्य बैंकहरूले निक्षेपको न्यूनतम ब्याजदरभन्दा १ प्रतिशतदेखि १.५ प्रतिशतसम्मको

फरकमा निक्षेपको दर व्यवस्थित गर्न सक्ने स्वतन्त्रता पाए । त्यसपश्चात् क्रमिक रूपमा कर्जाको ब्याजदर तोक्न पनि स्वतन्त्रता पाए । ब्याजदर निर्धारण पूर्णरूपले स्वतन्त्र भने २०४६ भदौमा भयो ।

(घ) विवेकशील नियमनकारी मापदण्डहरूको निर्धारण

वित्तीय क्षेत्रको संरचनात्मक सुधारको क्रममा निजी तथा संयुक्त लगानीका बैंक वित्तीय संस्थाहरूको प्रवेशसम्बन्धी उदार प्रावधानहरू, तरलतासम्बन्धी प्रावधानहरू, अनिवार्य नगद मौज्जात, कर्जा सीमा, कर्जा प्रतिबन्ध र पूँजी पर्याप्तता अनुपात आदिसम्बन्धी मापदण्डहरू निर्धारण गरिए ।

(ङ.) सघन वित्तीय उदारीकरण

वित्तीय उदारीकरणको प्रक्रियालाई अझ बढी सघन बनाउँदै लगियो । वित्तीय क्षेत्रमा स्वस्थ प्रतिस्पर्धा अभिवृद्धि गर्ने, वित्तीय मध्यस्थतालाई प्रभावकारी बनाउने, वित्तीय बजारलाई प्रगाढ बनाउने, अप्रत्यक्ष मौद्रिक नियन्त्रण कायम गर्ने, वित्तीय प्रणालीमा बजार शक्तिहरूको भूमिका अभिवृद्धि गर्ने, क्रमिक रूपमा ब्याजदर नियन्त्रणलाई खुकुलो बनाउने, कर्जा सीमा र तरल सम्पत्ति आवश्यकताको प्रावधान अन्त्य, पुनर्कर्जा सुविधाको पुनःसंरचना, ट्रेजरी बिल बोलकबोल प्रथाबाट निष्कासन गर्ने प्रथाको शुरुवात भयो । गतिशील पूँजी बजारको विकासका लागि संस्थागत ब्रोकर, अण्डर राइटरहरूको स्थापना, लिजिड कम्पनी, फाइनान्स कम्पनी, मर्चेण्ट बैंकहरूको स्थापना आदि वित्तीय क्षेत्रको संरचनात्मक सुधारका क्रममा गरिएका मुख्य प्रयासहरू हुन् । तत्पश्चात् धितोपत्र खरिदविक्री केन्द्रलाई धितोपत्र विनिमय बोर्ड र नेपाल स्टक एक्सचेञ्जमा विभाजन गरी धितोपत्रसम्बन्धी कारोबार र नियमनलाई छुट्टाछुट्टै कार्यक्षेत्र प्रदान गरियो ।

(च) सीबीपीएएस रिपोर्ट १९९२ र

आईएमएफको ईएसएएफ व्यवस्था

वित्तीय उदारीकरणको सन्दर्भमा निजी एवं संयुक्त लगानीका बैंकहरू र तिनका नयाँ नयाँ सेवाहरू, प्रविधिहरूको आगमनले बैंकिङ क्षेत्र क्रमशः प्रतिस्पर्धी हुँदै गयो । तर सरकारी स्वामित्वका बैंकहरू पहिल्यैदेखि एकाधिकारी व्यवस्था, परम्परागत संस्कृति र कमजोर व्यवस्थापनमा सञ्चालन हुँदै थिए । तिनीहरूलाई निजीक्षेत्रका नयाँ बैंकहरूसँग प्रतिस्पर्धा गर्न निकै कठिन हुँदै गएको थियो । तिनीहरूको वित्तीय स्वास्थ्य विग्रिँदै गएकोले धेरै नै दबावमा थिए । यसै बेला यूएनडीपीको वित्तीय सहयोगमा कमर्शियल ब्याङ्क, प्रोब्लम्स एनालिसिस स्ट्रेटेजी स्टडी सम्पन्न भयो । सरकारी स्वामित्वका बैंकहरूलाई उद्धार गर्नका लागि सो प्रतिवेदनले विस्तृत र दूरदर्शी औषधिहरू सिफारिश गरेको थियो । नेपाल सरकार र नेपाल राष्ट्र बैंकले दुई चरणमा ती सुझावहरूलाई लागू गर्ने निर्णय गरे । पहिलो चरणमा नेपाल

सरकारले दुईवटा सरकारी स्वामित्वका बैंकहरूमा रू. ३४५ करोड २८ लाख पूँजी प्रवाह गर्‍यो। दोस्रो चरणमा नेपाल राष्ट्र बैंकले ती बैंकहरूको संस्थागत विकास र कुशलताका लागि सुभावहरू कार्यान्वयन गर्नुपर्ने थियो। यसैबीच सरकारी बैंकहरूको व्यवस्थापकीय सुधारको अभावमा तिनीहरूको स्वास्थ्य अझै बिग्रँदै गयो र सरकारले प्रवाह गरेको पूँजी पनि बाफ बनेर उडेर गयो।

धितोपत्र विनिमय ऐन सन् १९९२ मा संशोधन भयो, जसले धितोपत्रको नियमनकारी निकायलाई कारोबारबाट छुट्यायो। धितोपत्र बोर्ड २०५० जेठदेखि अस्तित्वमा आयो। नेपाल स्टक एक्सचेञ्जले व्यापारिक काराबारका लागि आफ्नो फ्लोर २०५० पुसदेखि शुरू गर्‍यो।

(छ) केपीएमजी रिपोर्ट

उपर्युक्त प्रयासहरूका बावजूद पनि सरकारी स्वामित्वका बैंकहरूको वित्तीय स्वास्थ्यमा सुधार नभएको कारण नेपाल राष्ट्र बैंकले विश्व बैंकको सहयोगमा केपीएमजी समूहमार्फत ती बैंकहरूको स्वास्थ्य परीक्षण गरायो। यो परीक्षणले नेपाल बैंक लि. (नेबैलि.)को ६ देखि १० अर्ब रुपैयाँ र राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक (रावाबैं.) को १४ देखि १८ अर्ब रुपैयाँसम्मको ऋणात्मक नेटवर्थ देखायो। त्यस्तै, सन् २००० मा नेबैलि.को ६०.५ प्रतिशत र रावाबैं.को ६०.२ प्रतिशत निष्क्रिय कर्जा देखायो। दुवै बैंकहरू समग्रमा टाट पल्टिने अवस्थामा पुगिसकेका थिए। त्यस्तै, सरकारी स्वामित्वका अन्य वित्तीय संस्थाहरू, जस्तै- नेपाल औद्योगिक विकास निगम, कृषि विकास बैंक, ग्रामीण विकास बैंक तथा राष्ट्रिय बीमा संस्थान आदिको पनि वित्तीय स्वास्थ्य ठीक थिएन। अत्यधिक राजनीतिक प्रभाव। दबाव, पेशागत दक्षताको अभाव, कमजोर सुशासन, केन्द्रीय बैंकको स्वायत्तताको अभाव, कमजोर वित्तीय व्यवस्थापन, कमजोर कानूनी प्रावधान र लेखा अभ्यासहरू यिनका मुख्य कमजोरीहरू थिए।

वित्तीय पहुँचले चार प्रकारका वित्तीय सेवाहरू (बचत, भुक्तानी, कर्जा र बीमा) लाई समेट्दछ। यसमा वित्तीय सेवाको गुणास्तर, ग्रहणशीलता, उपलब्धता, स्थायित्व र उपभोक्ता संरक्षण जस्ता कुराहरूले पनि महत्वपूर्ण भूमिका खेल्दछन्।

(ज) वित्तीय क्षेत्र रणनीति पत्र

केपीएमजी प्रतिवेदनले दिएको सुभावअनुसार नेपाल सरकारले २०५७ सालमा वित्तीय क्षेत्र रणनीति पत्र जारी गर्‍यो। यस रणनीतिपत्रले सुभाव दिएअनुसार नेपालमा भएका मुख्य सुधारहरू भनेका वित्तीय क्षेत्रमा सरकारी हस्तक्षेप घटाउने, बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूको अनुमति, नियमन, सुपरिवेक्षणमा नेपाल राष्ट्र बैंकको भूमिकालाई सुदृढ बनाउने, वित्तीय संस्थाहरूको स्थापना गर्न फिट एण्ड प्रपर टेष्ट गरी संस्थागत सुशासन अभिवृद्धि गर्ने, वित्तीय क्षेत्रका कानूनी व्यवस्थाहरूमा सुधार गर्ने, लेखामान र लेखापरीक्षण मापदण्डहरू सुधार गर्ने, वित्तीय क्षेत्रमा पारदर्शिता र प्रतिस्पर्धाको प्रवर्द्धन गर्दै वित्तीय अनुशासन कायम गराउने आदि प्रमुख थिए।

वित्तीय क्षेत्र रणनीति पत्रका मुख्य उपलब्धिहरूलाई देहायबमोजिम प्रस्तुत गर्न सकिन्छ :

- (१) प्रभावकारी नियमन र सुपरिवेक्षणका लागि नेपाल राष्ट्र बैंकलाई स्वायत्तता प्रदान गर्नका लागि नेपाल राष्ट्र बैंक ऐन २०५८ को तर्जुमा।
- (२) बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूका समग्र क्रियाकलापहरूलाई एकीकृत रूपमा समेट्न विभिन्न वित्तीय ऐन कानूनहरूलाई एकीकृत गरी बैंक तथा वित्तीय संस्थासम्बन्धी ऐन २०६१ को तर्जुमा।
- (३) नेबैलि. र रावाबैं.मा विदेशी व्यवस्थापन समूहको नियुक्ति।
- (४) ऋण असूली ऐन, सुरक्षित कारोवार ऐन, दामासाही ऐन आदिको तर्जुमा।

यसबाट प्रष्ट हुन्छ कि वित्तीय क्षेत्र रणनीतिपत्रको मुख्य प्राथमिकता वित्तीय कानूनको सुधार, नेपाल राष्ट्र बैंकको रिइन्जिनियरिङ, सरकारी स्वामित्वका बैंकहरूको पुनःसंरचना र समग्र वित्तीय क्षेत्रको क्षमता अभिवृद्धि गर्नु थियो।

(भ) निजीक्षेत्रका बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूमा समस्या

वित्तीय तथा आर्थिक उदारीकरणको परिणामस्वरूप एक्काइसौं शताब्दीको पहिलो दशकमा बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूको संख्यामा तीव्र वृद्धि भयो । सन् २०११ मा नेपालमा बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूको संख्या सबैभन्दा बढी २८० पुग्यो । बढ्दो संख्याबाट वित्तीय मध्यस्थता बढ्ने, वित्तीय प्रगाढता अभिवृद्धि हुने, स्वस्थ प्रतिस्पर्धा कायम हुने अपेक्षा गरिएकोमा सो पूर्ण रूपमा पूरा हुन नसकी उल्टै केही बैंक वित्तीय संस्थाहरूमा संस्थागत सुशासनको चरम अभाव, पूँजी क्षय, तरलता अभाव, उच्च निष्क्रिय कर्जाको अवस्था देखा पर्‍यो । तत्पश्चात् नेपाल राष्ट्र बैंकले बैंक तथा वित्तीय संस्था गाभ्ने/गाभिने तथा प्राप्तिसम्बन्धी प्रक्रिया शुरू गराएपछि २०७६ माघ मसान्तसम्म कुल १८५ बैंक तथा वित्तीय संस्था मर्जर/प्राप्ति प्रक्रियामा सामेल भएका छन् । यसमध्ये १४० संस्थाको इजाजत खारेज भई कुल ४५ संस्था मात्र कायम छन् । यस बैंकबाट इजाजतप्राप्त बैंक तथा वित्तीय संस्थाको संख्या २०७६ माघ मसान्तमा १६४ रहेको छ । यसमध्ये २७ वाणिज्य बैंक, २४ विकास बैंक, २२ वित्त कम्पनी, ९० लघुवित्त वित्तीय संस्था र १ पूर्वाधार विकास बैंक छन् ।

बढ्दो संख्याका बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूबीच ठूलो गलाकाट प्रतिस्पर्धा चलन थाल्यो । अस्वस्थ अभ्यास, गलाकाट प्रतिस्पर्धाका कारण धेरै निजीक्षेत्रका बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरू दबावमा पर्न थाले । वित्तीय जालसाजी, ठगीका थुप्रै घटनाहरू सतहमा आए । एक्काइसौं शताब्दीको पहिलो दशकको मध्यसम्ममा नेपाली वित्तीय क्षेत्र धराशयी हुने संघारमा आइपुग्न लागिसकेको थियो । वित्तीय स्थायित्व जोखिममा पर्न थालेको थियो । यही समयमा विश्वव्यापी वित्तीय संकट २००८ पनि आयो । नेपालमा उपयुक्त वित्तीय संकट व्यवस्थापन ढाँचाको व्यवस्था पनि थिएन । वित्तीय सुरक्षा जालोको व्यवस्था पनि थिएन ।

(ज) वित्तीय स्थायित्वतर्फका अन्य पाइलाहरू

बासेल श्रृंका केही प्रावधानहरू क्रमशः लागू गर्दै जान थालियो । जस्तै, न्यूनतम टियर १ पूँजी, काउण्टर साइक्लिकल क्यापिटल कन्जरभेशन बफर, लिभरेज अनुपात आदि । त्यस्तै, वित्तीय स्थायित्व प्रतिवेदन तयार पार्न थालियो । केन्द्रीय बैंकबाट बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूलाई चार गुणाले पूँजी वृद्धि गर्न निर्देशन दिइयो ।

(ट) दोस्रो चरणको वित्तीय कानूनी सुधार

माथि उल्लिखित प्रयासहरूले वित्तीय क्षेत्रलाई धेरै नै सुदृढ बनाउँदै लगेको भए तापनि समय व्यतीत हुँदै जाँदा ती अपर्याप्त देखिँदै गए । समुचित रूपको संकट व्यवस्थापन फेमवर्क, बैंक रिजोलुशन फेमवर्क, सुशासन फेमवर्क, बैंकिङ कसूर र दण्ड सजाय ऐनको कमी आदिका

कारण बैंकिङ क्षेत्र क्रमशः समस्यामा पर्न थाले । यी कमी, कमजोरीहरूलाई हटाउन दोस्रो चरणको कानूनी सुधार थालियो । नेपाल राष्ट्र बैंक ऐन २०५८ संशोधन गरियो । यसको मुख्य विशेषता बैंक रिजोलुशन फेमवर्कलाई संलग्न गर्नु थियो । त्यस्तै संसदले बाफिया संशोधन गरी प्रभावकारी सुपरिवेक्षणका कोर प्रिन्सिपललाई समाहित गर्‍यो । सुशासन सुधारका व्यवस्थाहरू गर्‍यो । बैंकिङ कसूर तथा सजाय ऐनमा गरिएको संशोधनले कसूरको क्षेत्र बढाई परिभाषित गर्नुका साथै दण्ड सजाय बढायो । नेपाल सरकारले वित्तीय क्षेत्र विकास रणनीति जारी गर्‍यो, जसले भावी वित्तीय क्षेत्रको नयाँ आकार र आयाम तय गर्ने अपेक्षा गरिएको छ । सोहीअनुरूप हाल वित्तीय क्षेत्र सुदृढीकरणका विभिन्न कामहरू भइरहेका छन् ।

(ठ) वित्तीय क्षेत्र विकास रणनीति

नेपाल सरकारले तयार गरेको वित्तीय क्षेत्र विकास रणनीति (२०७३/७४-२०७७/७८) ले पनि वित्तीय क्षेत्रको सुदृढीकरण, पहुँच र समावेशीकरणलाई महत्वपूर्ण स्तम्भको रूपमा लिएको छ । वित्तीय स्थायित्व कायम गर्नेतर्फ, यसका मुख्य रणनीतिहरूमा बैंकिङ प्रणालीलाई सुदृढ तुल्याउन नियमनकारी संरचनामा सुधार गर्ने, बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूको सुपरिवेक्षण संरचनालाई बलियो बनाउने, सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतंकवादी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानी नियन्त्रणसम्बन्धी मापदण्डहरूको कार्यान्वयनलाई प्रभावकारी बनाउने, निक्षेपकर्ताको सुरक्षा गर्न र वित्तीय स्थायित्व कायम गर्न थप उपायहरू अपनाउने, समयमै जोखिमहरूको पहिचान गर्न सक्षम हुनेगरी वित्तीय विकासको अनुगमन गर्ने कार्यलाई सुदृढ तुल्याउने, संकट व्यवस्थापन संरचनाको विकास गर्ने, तथा वित्तीय क्षेत्रको स्थिरता तथा विकासका लागि नियामक निकाय तथा अन्य सरोकारवालाहरूसँग समन्वयकारी संयन्त्र निर्माण गर्ने आदि रहेका छन् ।

त्यस्तै, वित्तीय समावेशीकरण र वित्तीय पहुँचतर्फ ग्रामीण र दुर्गम क्षेत्रमा वित्तीय सेवाको उपलब्धता सुनिश्चित गर्ने, वित्तीय पहुँच विस्तार गर्न उपयुक्त नीति र संस्थागत संयन्त्रको विकास र सुधार गर्ने, वित्तीय शिक्षाको माध्यमबाट वित्तीय जनचेतना अभिवृद्धि गर्ने, उपभोक्ता संरक्षण प्रवर्द्धन गर्ने आदि मुख्य विधिहरू उल्लेख गरिएका छन् । वित्तीय क्षेत्र विकास रणनीति तदारुकताका साथ कार्यान्वयन गर्नका लागि नेपाल राष्ट्र बैंकका गभर्नरको संयोजकत्वमा अन्य वित्तीय नियामक निकायका प्रतिनिधिहरू सदस्य भएको कार्यान्वयन समिति पनि गठन गरिएको छ ।

(ड) वित्तीय सुदृढीकरण सम्बन्धमा मौद्रिक नीतिमा भएको व्यवस्था

आर्थिक वर्ष २०७६/७७ को मौद्रिक नीतिमा वित्तीय क्षेत्रको सुदृढीकरण सम्बन्धमा देहायबमोजिम उल्लेख

गरिएको छ। नेपाल राष्ट्र बैंक ऐन, २०५८ र बैंक तथा वित्तीय संस्थासम्बन्धी ऐन, २०७३ संशोधन भएका छन्। भुक्तानी तथा फर्स्यौट ऐन, २०७५ लागू भइसकेको छ। पूर्वाधार विकास बैंकसम्बन्धी नियमन, निरीक्षण र सुपरिवेक्षणका लागि निर्देशन जारी गरिएको छ। रू. २० अर्ब चुक्तापूँजी भएको नेपाल इन्फ्रास्ट्रक्चर बैंक लिमिटेड २०७५ फागुन २७ गतेदेखि सञ्चालनमा आएको छ। बैंकिङ सेवा प्रवाह प्रभावकारी बनाउने र वित्तीय पहुँच अभिवृद्धि गर्ने यस बैंकको नीति बमोजिम वाणिज्य बैंकहरूले प्रत्येक प्रदेशमा प्रादेशिक कार्यालय स्थापना गर्ने कार्य कार्यान्वयनमा आएको छ। वित्तीय समावेशीकरण सम्बन्धी सूचकहरू समावेश भएको ई-म्यापिडलाई वित्तीय समावेशिता पोर्टलमार्फत उपलब्ध हुने व्यवस्था गरिएको छ। राष्ट्रियस्तर बाहेकका वित्तीय संस्थाहरूको कार्यक्षेत्रलाई प्रादेशिक संरचनाअनुसार समायोजन गर्ने नीतिगत व्यवस्था कार्यान्वयनमा आएको छ। काठमाडौँ उपत्यकाबाहेक प्रादेशिक स्तरमा समायोजन हुने विकास बैंकहरूको न्यूनतम चुक्तापूँजी रू. १ अर्ब २० करोड र वित्त कम्पनीहरूको न्यूनतम चुक्तापूँजी रू. ५० करोड कायम गरिएको छ। लघुवित्त वित्तीय संस्थाहरूलाई समेत भुक्तानी सेवा प्रदायकको अनुमति प्रदान गर्ने नीतिगत व्यवस्था गरिएको छ। घरजग्गाको मूल्यमा भइरहने उतारचढाव मापन गर्ने घरजग्गा मूल्य सूचकांक तयार गर्न सर्वेक्षण कार्य भइरहेको छ। बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूबाट अनलाइन तथ्यांक र विवरण प्राप्त गर्न 'सुपरिवेक्षण सूचना प्रणाली' कार्यान्वयनमा आउने चरणमा रहेको छ।

स्थानीय तहका सबै वडामा वित्तीय सेवाको पहुँच सुनिश्चित गर्ने उद्देश्यले बैंक शाखा नभएका वडाहरूमा शाखारहित बैंक सेवा प्रदान गर्न यस बैंकको स्वीकृति लिनुनपर्ने व्यवस्था गरिएको छ।

बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरू एकआपसमा गाभ्ने/गाभिने वा प्राप्ति गर्ने प्रक्रियाले निरन्तरता पाएको छ। २०७६ पुस मसान्तसम्म कुल १८५ बैंक तथा वित्तीय संस्था मर्जर/प्राप्ति प्रक्रियामा सामेल भएका छन्। यसमध्ये १४० संस्थाको इजाजत खारेज भई कुल ४५ संस्था कायम भएका छन्। समीक्षा अवधिमा एक आपसमा गाभ्ने/गाभिने वा प्राप्ति गर्ने प्रक्रियामा १४ संस्था सामेल भई १२ संस्थाको इजाजत खारेज भएको छ। यीमध्ये दुई वाणिज्य बैंक समेत रहेका छन्। निक्षेपकर्ता र ऋणीको गुनासो व्यवस्थापन गर्दै वित्तीय क्षेत्रप्रति सर्वसाधारणको विश्वास अभिवृद्धि गर्न यस बैंकमा रहको गुनासो सुनुवाई इकाइलाई वित्तीय ग्राहक संरक्षण इकाइको रूपमा रूपान्तरण गरिएको छ। स्थानीय तहका सबै वडामा वित्तीय सेवाको पहुँच सुनिश्चित गर्ने उद्देश्यले बैंक शाखा नभएका वडाहरूमा शाखारहित बैंक सेवा प्रदान गर्न यस बैंकको स्वीकृति लिनुनपर्ने व्यवस्था गरिएको छ। वाणिज्य बैंकहरूले वित्तीय जानकारी इकाईमा पेश गर्नुपर्ने विवरण विद्युतीय माध्यममार्फत पेश गर्न २०७६ माघ १ देखि गो एमएल लागू गरिएको छ। विकास बैंक र वित्त कम्पनीहरूले २०७७ असार मसान्तसम्म यो व्यवस्था लागू गरिसक्नुपर्ने व्यवस्था गरिएको छ। नेपाल राष्ट्र बैंक लघुवित्त वित्तीय संस्थाहरूले महानगरपालिका, उपमहानगरपालिका र जिल्ला सदरमुकामबाहेक नगरपालिका र गाउँपालिका क्षेत्रमा एक शाखा स्थापना गरपेशचात् मात्र उपमहानगरपालिका वा जिल्ला सदरमुकाममा एक शाखा स्थापना गर्न सक्ने व्यवस्था गरिएको छ। लघुवित्त वित्तीय संस्थाहरूले आफ्नो कुल कर्जाको एक तिहाइ अनिवार्य रूपमा कृषि क्षेत्रमा प्रवाह गर्नुपर्ने व्यवस्था गरिएको छ। २०७६ पुस मसान्तमा लघुवित्त वित्तीय संस्थाहरूले आफ्नो कुल कर्जाको ४१ प्रतिशत कृषिक्षेत्रमा प्रवाह गरेका छन्। भुक्तानी प्रणाली सुदृढीकरण विद्युतीय माध्यमबाट गरिने भुक्तानीलाई अभिवृद्धि गर्ने नीतिअनुसार हालसम्म ९ भुक्तानी प्रणाली सञ्चालक र १० भुक्तानी सेवा प्रदायक गैर बैंक तथा वित्तीय संस्थालाई कारोबार गर्न अनुमति प्रदान गरिएको छ। भुक्तानी प्रणाली आधुनिकीकरणको महत्वपूर्ण पूर्वाधारको रूपमा रहेको वास्तविक समयको भुक्तानी प्रणाली सञ्चालनमा ल्याइएको छ। मोबाइल र इन्टरनेटमार्फत भुक्तानी सेवा विस्तार गरी दुर्गम स्थानहरूमा वित्तीय पहुँच पुऱ्याउन भुक्तानी सेवा प्रदायक संस्थाहरूलाई प्रोत्साहन गरिएको छ। पीओएस मेशिनमार्फत कारोबार गर्दा ग्राहकसँग अतिरिक्त शुल्क लिन नपाइने व्यवस्था गरिएको छ। वस्तु तथा सेवाको

मूल्य कार्ड वा विद्युतीय माध्यमबाट भुक्तानी गर्दा बीजकमा उल्लिखित मूल्य अभिवृद्धि गरेको १० प्रतिशत रकम भुक्तानीकर्ताको बैंक खातामा सोभै जम्मा हुने व्यवस्था कार्यान्वयनमा आएको छ ।

वित्तीय समावेशीकरण र वित्तीय पहुँच

औपचारिक वित्तीय प्रणालीको उपलब्धता, त्यसमा जनताको पहुँच, र त्यसको उपयोग प्रक्रियालाई वित्तीय समावेशीकरण भनिन्छ। वित्तीय समावेशीकरणले जनताको जीवनस्तर उकास्न, गरिबी न्यूनीकरण गर्न र आर्थिक विकासको गतिलाई तीव्र बनाउन सहयोग गर्दछ। समावेशी वित्तीय प्रणालीले अनौपचारिक कर्जाको स्रोतको विकासलाई न्यूनीकरण गर्न मद्दत पुर्याउँछ। तसर्थ आज सरकार, अन्तर्राष्ट्रिय विकास एजेन्सी, अनुसन्धानकर्ता, नीति निर्माताहरूका लागि वित्तीय समावेशीकरण मुख्य प्राथमिकताको विषयको रूपमा अगाडि आएको छ। नेपालको गरिबी र आर्थिक असमानता न्यूनीकरण गर्न सशक्त र समावेशी वित्तीय प्रणालीलाई मुख्य चालकको रूपमा लिन सकिन्छ।

वित्तीय सेवामा सर्वसाधारणको पहुँचको अवस्था नेपालमा अहिलेसम्म सामान्य र न्यूनतम स्तरको रहेको छ। औपचारिक कर्जा बजार पनि त्यति विकसित छैनन्। जनसंख्याको ठूलो हिस्सा अबै पनि अनौपचारिक क्षेत्रबाट कर्जा लिने गर्दछन्। बीमा, विद्युतीय भुक्तानी प्रणाली जस्ता अत्याधुनिक औपचारिक वित्तीय सेवाहरूको प्रयोग नगन्य नै छ। विश्व बैंकले सन् २०२० सम्ममा विश्वव्यापी वित्तीय पहुँच पुऱ्याउने उद्देश्य लिएको छ भने माया घोषणापत्रले ग्रामीण गरिबलाई गरिबीबाट निकाल्ने, न्यून प्राथमिकतामा परेका सीमान्तकृत जनताको जीवनस्तर उकास्ने र तिनीहरूलाई सम्मानजनक जीवनयापन गर्न सहज बनाउनु नै वित्तीय समावेशीकरणको उद्देश्य हो भनेको छ। वित्तीय पहुँचले चार प्रकारका वित्तीय सेवाहरू (बचत, भुक्तानी, कर्जा र बीमा) लाई समेट्दछ। यसमा वित्तीय सेवाको गुणस्तर, ग्रहणशीलता, उपलब्धता, स्थायित्व र उपभोक्ता संरक्षण जस्ता कुराहरूले पनि महत्वपूर्ण भूमिका खेल्दछन्। वित्तीय समावेशीकरणले सर्वसाधारणको आय, कर राजस्वको आधार बढाई वित्त प्रभावकारिता बढाउन सहयोग गर्दछ भने अर्कातिर उपभोक्ता र फर्मको व्यवहारमा परिवर्तन ल्याई मौद्रिक नीतिको प्रभावकारिता बढाउन मद्दत गर्दछ। यसले ब्याजदर प्रणालीलाई प्रभावकारी बनाई मूल्य स्थायित्व कायम गर्न पनि सहयोग पुऱ्याउँदछ। वित्तीय समावेशीकरण वित्तीय स्थायित्वको आधार पनि हो।

वित्तीय समावेशीकरणले सर्वसाधारणको आय, कर राजस्वको आधार बढाई वित्त प्रभावकारिता बढाउन सहयोग गर्दछ भने अर्कातिर उपभोक्ता र फर्मको व्यवहारमा परिवर्तन ल्याई मौद्रिक नीतिको प्रभावकारिता बढाउन मद्दत गर्दछ।

अबको बाटो

नेपालको वित्तीय पहुँचलाई ६० प्रतिशतबाट सन् २०२२ सम्ममा ७५ प्रतिशत पुऱ्याउन र वित्तीय सेवाबाट वञ्चित १८ प्रतिशतलाई ३ प्रतिशतमा भन्सारि आर्थिक सशक्तीकरण गर्न विभिन्न उपायहरू अवलम्बन गर्न सकिन्छ। कर्जा र बचत बजारलाई अझ बढी खुला बनाएर, भुक्तानी प्रणाली सुधार, जोखिम न्यूनीकरण क्षमता अभिवृद्धि, स्थानीय वित्तीय सेवा प्रदायकहरूलाई प्रवर्द्धन गरेर, वित्तीय समावेशीकरणमा सरकारी सहयोग अभिवृद्धि, ग्राहक सशक्तीकरण, संरक्षण र शिक्षा अभिवृद्धि, लघु वित्तको भूमिका अभिवृद्धि, पर्याप्त र विश्वसनीय तथ्यांकको व्यवस्था, वित्तीय समावेशीकरणका उपलब्धिहरूको समुचित अनुगमन, स्थानीय तहमा उच्चमशीलता अभिवृद्धि, ऋणको सदुपयोगिता अनुगमन, समुचित नियमन, सुपरिवेक्षण र सुदृढ संस्थागत सुशासन कायम गर्न गराउन सक्ने र विश्वमा महामारीको रूपमा फैलिएको कोरोना भाइरस (कोभिड १९) ले वित्तीय क्षेत्र लगायत सम्पूर्ण अर्थतन्त्रमा आउन सक्ने विकराल स्थितिलाई मध्यनजर गर्दै वित्तीय क्षेत्रको स्थिरता र स्थायित्वलाई कायम राख्न सो सम्बन्धमा उचित राहतका कार्यक्रमहरू ल्याउने हो भने नेपालमा वित्तीय सुदृढीकरण, समावेशीकरण र वित्तीय पहुँच अभिवृद्धिको दिशामा ठूलो फड्को मार्न सकिन्छ।

नेपाली अर्थतन्त्रको ऐतिहासिक विकासक्रम

नरबहादुर थापा
पूर्व कार्यकारी निर्देशक, नेपाल राष्ट्र बैंक

संविधानले कर संकलनको लागत उच्च नहोस् र धेरै तहका सरकारका कारण करदातालाई धेरैतिर कर बुझाउने झञ्झट नहोस् भन्नका खातिर एकल कर प्रशासनको व्यवस्था गरेको छ ।

नेपालको आधुनिक अर्थतन्त्रको इतिहास वि.सं. २००७ सालदेखि शुरू भएको हो । त्यसयता नेपालको बन्द अर्थतन्त्र खुला अर्थतन्त्रमा प्रवेश गर्‍यो । वि.सं. २००८ सालमा नेपालले पहिलो पटक सार्वजनिक बजेट तर्जुमा गरेपछि बजेटको इतिहास शुरू भयो । समष्टिगत अर्थतन्त्रबारे आर्थिक नीति बनाई तत्कालीन अर्थमन्त्री सुवर्ण शमशेरले बजेटको शुरुवात गराएका थिए । यसरी राजनीति क्रान्तिपश्चात् नेपालको आधुनिक अर्थतन्त्रको इतिहास वि.सं. २००७-०८ सालदेखि शुरू भयो । यसै क्रममा नेपाली अर्थतन्त्रलाई कसरी अगाडि बढाउने भनेर योजनाबद्ध विकासको थालनी भने वि.सं. २०१३ सालदेखि भएको हो । वि.सं. २०१३ सालमा नेपालले पहिलो पञ्चवर्षीय योजना शुरू गर्‍यो । वि.सं. २०१३ सालदेखि २०४६ सालसम्म नेपालले मिश्रित अर्थनीति अवलम्बन गर्‍यो । यही वर्ष नेपाल राष्ट्र बैंकको स्थापना भएको थियो । नेपालको समग्र अर्थतन्त्र कुन दिशामा जानुपर्छ भन्ने सम्बन्धमा राष्ट्रिय योजना आयोगले आवधिक पञ्चवर्षे योजनामार्फत योजनाबद्ध विकासको परिकल्पना गर्‍यो । आन्तरिक बजार, मौद्रिक नीति, विनिमयदर, बैकिङ आदत र समग्र वित्तीय क्षेत्रको विकासका लागि राष्ट्र बैंकको स्थापना भएको थियो । नेपालमा योजनाबद्ध विकासको थालनी र राष्ट्र बैंकको स्थापना एउटै वर्ष भएको हुनाले दुईवटै क्षेत्रमा भएका विकासलाई जोडेर हेर्न आवश्यक छ ।

योजनाबद्ध विकासको थालनी वि.सं. २०१३ सालदेखि शुरू गरिसकेपछि नेपालको सन्दर्भमा राष्ट्रिय योजना आयोगमा डा. हर्क गुरुङको प्रवेशलाई महत्वपूर्ण मानिन्छ । यसले नेपालको इतिहासमा

विकासको अवधारणालाई अगाडि सार्‍यो । क्षेत्रीय विकासको अवधारणामा गरिवी न्यूनीकरणको प्रयास डा. गुरुङको नेतृत्वमा शुरू भयो । उनी राष्ट्रिय योजना आयोगको उपाध्यक्षसमेत भएका थिए । क्षेत्रीय विकासको अवधारणा आएपश्चात् पाँच विकास क्षेत्रको स्थापना भयो । विकासका बिन्दुहरू (ग्रोथपोल) र प्रसारण करिडोरहरू (ग्रोथ एक्सिस) को एउटा केन्द्रबिन्दुका रूपमा छानिनुपर्छ भन्ने अवधारणा पनि त्यसको सेरोफेरोमा बने । त्यही क्रममा पोखरा, सुर्खेत, धनकुटा र हेटौँडा जस्ता क्षेत्रको विकास भयो । यसै क्षेत्रको सेरोफेरोमा अन्य क्षेत्रमा पनि शहरीकरण भई विकास हुन थाल्यो । यसैको आधारमा करिडोरहरूको स्थापना हुन थाल्यो । तराईका सीमा नाकाबाट उत्तरतिरका सबै क्षेत्रलाई जोड्ने र आर्थिक वृद्धिलाई प्राथमिकता दिने नीति पनि बन्न थाल्यो । विकासको रूपरेखा हेर्दा यो कालखण्डलाई निकै महत्वपूर्ण मानिन्छ । यसमा डा. गुरुङले बनाएको पाँचौँ आवधिक योजना महत्वपूर्ण छ ।

वि.सं. २०४६ सालमा बहुदल आइसकेपछि हाम्रो आर्थिक विकासमा नयाँ आयामको रूपमा आर्थिक उदारीकरणको शुरुवात भयो । आठौँ योजनामा निजीकरणले प्रवेश पनि पायो । आठौँ योजना नेपालको आर्थिक इतिहासमा दुई महत्वपूर्ण पक्षलाई समावेश गरेको छ । पहिलो, आर्थिक उदारीकरण । अर्थतन्त्रमा निजी क्षेत्रको भूमिका बढाउने सवालमा यो कोसेढुंगा सावित भएको छ । दोस्रो, क्षेत्रीय असन्तुलन न्यूनीकरण । क्षेत्रीय असन्तुलन न्यूनीकरण आठौँ योजनाको महत्वपूर्ण उद्देश्य रह्यो । वास्तवमा

आठौँ योजनाले दीर्घकालीन योजनाले तय गर्ने उद्देश्यलाई प्राथमिकीकरण गरी तीनवटा उद्देश्यलाई सरलीकरण पनि गर्‍यो । यसभन्दा पहिले बहुउद्देश्यीय योजनाहरू निर्माण हुन्थे भने आठौँ योजनाले जम्मा तीनवटा उद्देश्य राखी आवधिक योजनालाई सरलीकरण गर्‍यो । त्यी उद्देश्यहरू आर्थिक वृद्धिदर, गरिवी उन्मूलन र क्षेत्रीय असमानताको न्यूनीकरण हुन् । त्यसैले आठौँ योजनामा समावेश भएका उद्देश्यमध्ये कर्णाली राजमार्गको अवधारणालाई महत्वपूर्ण योगदानका रूपमा लिन सकिन्छ । यो अवधारणाले सुर्खेतबाट दैलेखको खिटकीज्यूला हुँदै कालीकोटको मान्मादेखि कर्णालीको जुम्लासम्म सडक पुऱ्यायो । त्यसले पिछडिएको क्षेत्र कर्णालीलाई राष्ट्रिय सडक सञ्जालमा जोड्ने परिकल्पनाको शुरुवात गर्‍यो । यसर्थ आठौँ योजनालाई नेपालको इतिहासमा महत्वपूर्ण नीतिगत व्यवस्थाका रूपमा लिन सकिन्छ । आठौँ योजनाले नै महेन्द्र राजमार्गलाई गड्डाचौकीसम्म जोड्ने काम पनि गर्‍यो । सुदूरपश्चिम र कर्णालीलाई राष्ट्रिय मूलधार वा राष्ट्रिय सडक सञ्जालको मूल प्रवाहीकरणमा जोड्न यो योजनाले महत्वपूर्ण भूमिका खेलेको छ ।

यही योजना अनुरूप नेपालको आर्थिक विकासको महत्वपूर्ण पाटोको रूपमा बैँकिङ क्षेत्रको विकास भयो । बैँकिङ क्षेत्र विकासको श्रेय आठौँ योजनालाई दिनुपर्छ । त्यसपछि आर्थिक विकासको चौथो आयाम शुरु हुन्छ । पहिलो आयाम वि.सं. २००८ सालको सरकारको बजेटबाट शुरु भयो । दोस्रो आयाम डा. हर्क गुरुङको क्षेत्रीय विकासको अवधारणा र तेस्रो आयामका रूपमा आठौँ योजनाको आर्थिक उदारीकरण तथा निजीक्षेत्रको प्रवेश र कर्णाली क्षेत्रलाई राष्ट्रिय सडक सञ्जालमा जोडनुलाई लिइन्छ । चौथो आयाम भनेको वि.सं. २०६२/६३ को जनआन्दोलनपछिको आर्थिक प्रणाली हो ।

वि.सं. २०६२/६३ को जनआन्दोलनपछि जुन किसिमको आर्थिक प्रणाली अवलम्बन गरियो, त्यसका तीन पाटोबाट विश्लेषण गर्नुपर्छ । पहिलो, तीनखम्बे अर्थनीतिको अवलम्बन, दोस्रो, मुलुकमा राजनीतिक संघीयताका साथै वित्तीय संघीयता अवलम्बन र तेस्रो, राष्ट्रिय गौरवका आयोजनाको घोषणा तथा कार्यान्वयन हो । संघीय प्रणालीको अवलम्बनले केन्द्रीय सरकार, प्रादेशिक सरकार र स्थानीय सरकारहरूलाई कार्यकारी अधिकार, कानून बनाउने अधिकार र न्यायिक अधिकार दियो । नेपालको संविधान, २०७२ ले संघीय सरकार र प्रादेशिक सरकार मात्र नभएर स्थानीय सरकारको आर्थिक कार्य प्रणालीको व्यवस्था गरी अधिकार दिएको छ ।

■ वित्तीय संघीयता र संविधानको परिकल्पना

केन्द्रीय (संघीय) सरकारले मात्र विकास गर्न सक्दैन, विकासको विकेन्द्रीकरण गर्नुपर्छ भन्ने जनआन्दोलनको भावना अनुसार नयाँ संविधानको परिकल्पना गरिएको हो । स्थानीय अर्थतन्त्रको विकास गर्नुपर्छ भन्ने सत्यलाई आत्मसात् गरेर स्थानीय सरकारसहितको संघीयताको विकास भयो । अहिले संघीयता कार्यान्वयनको लगभग ३ वर्ष बितिसकेको छ । यो क्रममा केन्द्रीय सरकारले जस्तै प्रादेशिक सरकार र स्थानीय सरकारले योजना बनाउने गरेका छन् । आ-आफ्नो आर्थिक विकास रणनीति बनाउने, आर्थिक

विकास रणनीतिको आधारमा आवधिक योजना बनाउने र त्यस आवधिक योजनामा भएका व्यवस्थालाई बजेटसँग जोड्नका लागि मध्यकालीन खर्च संरचना तयार गर्नुपर्ने, बजेटका प्राथमिकता निर्धारण गर्नुपर्ने र बजेटको तर्जुमा गर्नुपर्ने व्यवस्था स्थानीय तहसम्मलाई छ । यस्तो सहभागितामूलक बजेट प्रणालीले स्थानीय तहको विकासलाई प्राथमिकता दिने व्यवस्था गरेको हुन्छ ।

नेपालको अर्थतन्त्र आगामी दिनमा कुन दिशातर्फ जान्छ भन्ने यसको अभ्यासले निक्योल गर्नेछ । यसै क्रममा नेपालको संविधान, २०७२ ले नेपालको अर्थनीति के हुने भन्ने कुरा पनि स्पष्ट पारेको छ । नेपालको अर्थनीतिका तीनखम्बे रणनीति नेपालको संविधान, २०७२ मा स्पष्ट रूपमा लेखिएको छ । तीन खम्बामध्ये एउटा सार्वजनिक क्षेत्र, निजीक्षेत्र र अर्को सहकारी क्षेत्र छन् । भविष्यमा नेपालको अर्थतन्त्रको सम्मिश्रण के हुने भन्ने विषयलाई नेपालको संविधानमा भएको व्यवस्थाले पनि दिशानिर्देश गरेको देखिन्छ । कृषिक्षेत्रको विकासमा सहकारीको महत्वपूर्ण भूमिका हुने परिकल्पना संविधानले गरेको देखिन्छ । कृषिको कसरी विकास गर्ने ? यसको संयन्त्र/संरचना के हुन् ? यस क्षेत्रको विकास संघीय सरकार र प्रदेश सरकारले गर्न सक्दैन भनेर स्थानीय तहले सहकारीमार्फत कृषिको विकास गर्ने परिकल्पना संविधानले गरेको जस्तो देखिन्छ । त्यो हिसाबले आर्थिक इतिहासको सम्बन्धमा चर्चा गर्दा नेपालको संविधान, २०७२ लाई सम्झनुपर्छ ।

■ नेपालको संविधानमा अर्थतन्त्रको दिशा

नेपालको संविधान २०७२ ले ३० वटाभन्दा बढी मौलिक हकको व्यवस्था गरेको छ । यी मौलिक हकमध्ये करिब ११ वटा मौलिक हक कार्यान्वयनमा सरकारले वित्तीय दायित्व वहन गर्नुपर्छ । नेपालको संविधानमा व्यवस्था भएको मौलिक हकहरूको कार्यान्वयनका लागि सरकारले बजेट तयार गर्दा ती मौलिक हकमा केन्द्रित भएर विनियोजन गर्नुपर्ने हुन्छ । त्यहाँ सरकारको दायित्वका रूपमा खाद्य सुरक्षा, रोजगारी, सामाजिक सुरक्षा, स्वच्छ वातावरण, कृषिमा आत्मनिर्भरता लगायतका व्यवस्था छन् । त्यसैले नेपालको अर्थतन्त्रको दिशा आगामी दिनमा कतातिर जान्छ भनेर मार्गदर्शन गर्ने सर्वस्वीकार्य दस्तावेज भनेको नेपालको संविधान, २०७२ र त्यसमा व्यवस्था भएका मौलिक हकहरू हुन् । मौलिक हकहरूमध्ये ११ वटाजति सरकारले दायित्व बेहोर्नुपर्ने खालका भएको हुनाले सामाजिक सुरक्षामा लोक कल्याणकारी राज्य, समाजवाद उन्मुख राज्य भनिएको हो । समावेशी आर्थिक विकासका लागि संविधानले दिशानिर्देश गरेको छ । संविधानमा निर्दिष्ट मौलिक हकहरूको कार्यान्वयन र अभ्यास हुँदै गयो भने नेपालको अर्थतन्त्रको बनोट, संरचना, यसको दिशानिर्देश र यसको प्रवृत्ति हिजोको भन्दा फरक हुने देखिन्छ ।

नेपालको संविधान, २०७२ जारी भएपछि वित्तीय क्षेत्रमा अवलम्बन गर्नुपर्ने नीतिले क्षितिजीय (होराइजन्टल) असमानतालाई कसरी कम गर्ने भन्नेमा जोड दिइएको छ । क्षितिजीय असमानता र दूरीलाई न्यूनीकरण गर्न समपूरक समानीकरण र विशेष अनुदानको अतिरिक्त समपूरक अनुदानको व्यवस्था गर्नुपर्ने भएको छ । यस्तो अनुदान प्रादेशिक सरकार र स्थानीय सरकारलाई दिनुपर्छ भन्ने

व्यवस्था संविधानले गरेको छ । संविधानले कर संकलनको लागत उच्च नहोस् र धेरै तहका सरकारका कारण करदातालाई धेरैतिर कर बुझाउने भङ्कट नहोस् भन्नका खातिर एकल कर प्रशासनको व्यवस्था गरेको छ ।

आर्थिक संरचनाका सम्बन्धमा चर्चा गर्दा संयुक्त राष्ट्र संघलाई पनि सम्झनु पर्दछ । किनभने सन् २००० देखि संयुक्त राष्ट्र संघले नयाँ शताब्दीको शुरुवातसँगै विश्वलाई नै नयाँ ढाँचाको विकासको मोडल दिएको छ । शुरूका १५ वर्षका अवधिमा सहश्राब्दी विकास लक्ष्यको मोडल तयार गरी सन् २०१५ पछि दिगो विकासका १७ वटा लक्ष्य राखी १६९ वटा परिमाणमात्मक उद्देश्यहरू पनि तय भएको छ । यी विकासका ढाँचाहरूप्रति नेपालले प्रतिबद्धता जनाई अवलम्बन गरिसकेको छ । राष्ट्रिय योजना आयोगले दिगो विकासका योजना अवलम्बन गर्न स्थानीय तहसम्मलाई विकासको निर्दिष्ट मोडलवारे जानकारी गराइसकेको छ । अहिलेको हाम्रो बजेट रणनीतिलाई हेर्दा आर्थिक विकासको मोडलले सकारात्मक रूप लिन सक्छ भन्ने पूर्वसंकेत दिएको छ ।

■ राष्ट्र बैंकको स्थापना र वित्तीय क्षेत्रको स्थायित्व

वि.सं. २०१३ सालमा नेपाल राष्ट्र बैंकको स्थापना भएपश्चात् वित्तीय क्षेत्र विकासको मार्ग खुला भयो । देशभर आफ्नो मुद्रा प्रचलनमा नभएको अवस्थामा राष्ट्र बैंकले नेपाली रुपैयाँ चलनचल्तीमा ल्याउने उद्देश्य राख्यो । यसै क्रममा राष्ट्र बैंकले भारतीय रुपैयाँसँगको विनिमय दरलाई स्थिरता दियो । यससँगै बैंकिङ क्षेत्रको विकास भयो र सबै जिल्लामा बैंकका शाखा कार्यालयहरू पुगे । वि.सं. २०३४ सालमा मुलुकका सबै जिल्लामा बैंक शाखा पुगेका थिए । बैंकिङ क्षेत्रको विकासमा राष्ट्र बैंकले नेतृत्व गर्‍यो । २०४६ सालपछि राष्ट्र बैंकको मौद्रिक नीति र वित्तीय नीतिमा फरकपन आयो । यही वित्तीय नीतिमा सरकारी बैंकबाट मात्र वित्तीय क्षेत्रको विकास हुँदैन भनेर निजी बैंक स्थापनाका लागि बाटो खुला गरियो । राष्ट्र बैंकको नीतिको अधीनमा रही विदेशी बैंकहरू नेपालका निजी क्षेत्रसँग संयुक्त लगानी (ज्वाइन्ट भेञ्चर)मा व्यवसाय गर्नका लागि आए र तत्पश्चात् निजीक्षेत्रका ठूला बैंकहरूको स्थापना भयो । कुनै समय वाणिज्य बैंकको संख्या ३२ वटा पुगेको थियो भने विकास बैंकको संख्या ८८ वटा र वित्त कम्पनीको संख्या ७९ वटा थियो । तर नेपाल राष्ट्र बैंकको गाभ्ने र गाभ्ने नीतिले गर्दा वाणिज्य बैंकको संख्या २७ वटा, विकास बैंकको संख्या २२ र वित्त कम्पनीको संख्या २१ मा झरेको छ । यस प्रकारको वित्तीय संकुचनले मुलुकलाई फाइदा गर्‍यो वा गरेन अध्ययन हुन बाँकी छ । वि.सं. २०५० सालपछि लघुवित्त वित्तीय संस्थाहरूको स्थापना भयो । अहिले लघुवित्त वित्तीय संस्थाहरू ९० वटा सञ्चालनमा छन् । त्यसपश्चात् वित्तीय समावेशीको विकास भएसँगै २०५७/५८ मा नेपालको वित्तीय क्षेत्रले मूर्तरूप लियो र सोही वर्ष नेपाल राष्ट्र बैंकलाई स्वायत्तता प्राप्त भयो । यही क्रममा ऋण नतिर्ने ग्राहकलाई कालोसूचीमा राख्ने प्रावधान सहित बाफिया र ऋण असुली ऐन जारी भए । बाफियाले बैंकिङ क्षेत्रलाई व्यवस्थित गर्ने लक्ष्य राख्यो भने ऋण असुली ऐनले वित्तीय क्षेत्रको स्थायित्वका लागि महत्वपूर्ण भूमिका निर्वाह गर्‍यो ।

राष्ट्र बैंकले निजीक्षेत्रका बैंक तथा वित्तीय संस्थामा सर्वसाधारणको स्वामित्व स्थापित गर्न महत्वपूर्ण नीति लियो । कुनै पनि वित्तीय संस्था सञ्चालनमा आएको २ वर्षभित्र कुल चुक्तापूँजीको ३० प्रतिशत सर्वसाधारणलाई शेयर विक्री अनिवार्य गर्नुपर्ने व्यवस्था गरिएको छ । राष्ट्र बैंकको यही नीतिगत व्यवस्थाले नेपालको शेयर बजारको विकास भयो । राष्ट्र बैंकले गरेको व्यवस्था जस्तो कम्पनी रजिष्ट्रारको कार्यालयमा पनि भइदिएको भए नेपालको शेयर बजार विकासमा अझै मद्दत पुग्थ्यो । औद्योगिक ऐनमा शेयर जारी गर्नुपर्ने सम्बन्धी व्यवस्था नगरिदिएकाले वित्तीय क्षेत्र जसरी वास्तविक क्षेत्रको शेयर बजारमा प्रवेश भएन । त्यसकारण पनि शेयर बजारको विकासमा राष्ट्र बैंकको नीतिगत व्यवस्थाको महत्वपूर्ण भूमिका छ ।

अहिले नेपालीको प्रतिव्यक्ति आय १ हजार ८५ अमेरिकी डलर रहेको छ । गरिबीको रेखामुनिको जनसंख्या १६.६ प्रतिशतमा झरेको छ भने बहुआयामिक गरिबीको जनसंख्या २८.६ प्रतिशत रहेको तथ्यांक छ । वि.सं. २००८ सालपछि नेपालले धेरै विकास गरेको भए पनि अन्य मुलुकको तुलनामा पछाडि छ । यो तथ्यलाई हेर्दा नेपालको आर्थिक विकासका

नेपालको आर्थिक विकासका योजना र कार्यक्रमहरूको कार्यान्वयन राम्रोसँग भएन भन्ने निष्कर्ष निकाल्न सकिन्छ । विकासको मोडालिटी पनि हाम्रो भौगोलिक अवस्था हेरेर समयानुकूल ढंगले परिमार्जन गर्नुपर्नेमा त्यो हुन सकेन ।

योजना र कार्यक्रमहरूको कार्यान्वयन राम्रोसँग भएन भन्ने निष्कर्ष निकाल्न सकिन्छ। विकासको मोडालिटी पनि हाम्रो भौगोलिक अवस्था हेरेर समयानुकूल ढंगले परिमार्जन गर्नुपर्नेमा त्यो हुन सकेन।

■ रेमिट्यान्सको रमाइलो

वि.सं. २०३३-३४ सालसम्म नेपालले खाद्यान्न निर्यात गर्थ्यो। तर अहिले मुलुक दिनप्रतिदिन परनिर्भर भइरहेको छ। यसको कारण नेपालका उद्यम गर्न सक्ने युवाशक्तिको भारतलगायत तेस्रो मुलुक पलायन हो। नेपालले वार्षिक भण्डै २ खर्ब २० अर्ब रुपैयाँभन्दा बढीको खाद्यान्न आयात गर्दै आएको छ। नीति निर्माताहरू उपयुक्त नीति निर्माणमा चुक्दा यस्तो अवस्था आएको हो। विभिन्न समयमा भएका नीतिगत फेरबदलको कारण खाद्यान्न लगायत वस्तुमा हाम्रो आत्मनिर्भरता घट्यो। कृषि क्षेत्रबाट नेपालले ठूलो रोजगारी र आत्मनिर्भरता सृजना गर्न सक्थ्यो। तर, ग्रामीण क्षेत्रमा कृषि कर्म गर्नेहरू भोकै मर्नुपर्ने समस्या अहिले छ। त्यसो हुनाले ग्रामीण भेगका युवाशक्ति वैदेशिक रोजगारीमा अवसर खोज्न बाध्य छन्। त्यसो त वि.सं. २०५४ सालमा नेपाल सरकारले राहदानी (पासपोर्ट) जिल्ला-जिल्लाबाट दिने नीतिगत व्यवस्था गर्‍यो। त्यसपछि धेरै युवाहरू वैदेशिक रोजगारीमा जान थाले र नेपालको अर्थतन्त्र रेमिट्यान्समा आधारित हुन थाल्यो। रेमिट्यान्स प्राप्तिले घरपरिवारको उपभोग बढ्न थाल्यो। उपभोग बढ्दै गएपछि आयात बढ्न थाल्यो र आयातबाट संकलन हुने राजस्व उच्च रूपमा बढ्ने नै भयो। आरामदायी राजस्व संकलन हुन थालेपछि मुलुक पनि यसैमा रमायो। सन् २०११ मा नेपाल जीवस्तर मापन सर्वेक्षणअनुसार कुल जनसंख्याको २५.२ प्रतिशत जनसंख्या गरिबीको रेखामुनि थिए। अहिले गरिब जनता विदेशिए, तिनीहरूका परिवार शहर केन्द्रित भए। यसरी गरिबी त घट्यो तर ग्रामीण भेगका जग्गा बाँझो रह्यो। मुलुक खाद्यान्न आयात गर्नतर्फ लाग्यो। भारतमा सन् १९६०/७० को दशकमा हरित क्रान्तिसँगै कृषिक्षेत्रको अभूतपूर्व विकास भयो। अहिले भारत खाद्यान्नमा आत्मनिर्भर मात्र होइन, निर्यात समेत गर्छ। भारत सरकारले कृषिक्षेत्रको विकासका लागि प्याकेज ल्याएर किसानमा प्रविधि, पूँजी र कृषि सामग्री सहज रूपले उपलब्ध गराएकाले नै आत्मनिर्भर भएको हो। तर, नेपाल परनिर्भर हुँदाहुँदै पनि कृषिमा कुनै क्रान्तिकारी कदम चालिएन। अहिले उत्पादनशील कृषि भूमिमा खण्डीकरण बढिरहेको छ। यसलाई नियन्त्रण गर्न कोही लागेको छैनन्। कृषिमा वैकल्पिक रणनीति हुनुपर्थ्यो। यो क्षेत्रमा निजीक्षेत्रको लगानीलाई प्रोत्साहन हुनुपर्थ्यो र बजारीकरणको राम्रो व्यवस्था सरकारले गरिदिनुपर्थ्यो। तर त्यो पनि हुन सकेन।

BEST FINANCE COMPANY LTD.
बेष्ट फाइनान्स कम्पनी लि.
नेपाल राष्ट्र बैकबाट 'ग' वर्गको इजाजतपत्र प्राप्त संस्था

connect IPS
pay direct from bank

प्रणालीमा आवद्ध

Link your bank account today

NEPAL CLEARING HOUSE

Available on
Google Play | App Store

www.bestfinance.com.np

■ अबको बाटो

कृषिक्षेत्रको विकासका लागि ठूलो क्रान्तिको आवश्यकता छ। कृषिको विकासका लागि बाह्य लगानीलाई प्रोत्साहन गर्नुपर्छ। नेपाल ऊर्जाको हिसाबले पनि सम्भावना भएको मुलुक हो। ऊर्जामा लगानी बढाएर बढी ऊर्जा उत्पादन गरी भारतलगायत तेस्रो मुलुकलाई विक्री गर्नुपर्छ। तर, यस मामिलामा पनि सरकार चुक्यो। अर्थतन्त्र गतिशील बनाउने अर्को क्षेत्रका रूपमा पर्यटन उद्योग परिचित छ। तर गुणस्तरीय पर्यटक भित्र्याउन र उनीहरूले खर्च गर्ने वातावरण बनाउन पर्यटकीय पूर्वाधारमा लगानी भएकै छैन। २० लाखभन्दा बढी पर्यटक ल्याउने योजना कार्यान्वयन गर्न अब काठमाडौंको एउटा अन्तर्राष्ट्रिय विमानस्थलमा मात्र भर पर्नु हुँदैन। काठमाडौंको चाप कम गर्न र सातवटै प्रदेशमा अन्तर्राष्ट्रिय पर्यटकहरू भित्र्याउन प्रत्येक प्रदेशमा अन्तर्राष्ट्रिय विमानस्थल बनाउनु पर्छ। अहिले भएको क्षेत्रीय असमानतालाई हटाउनु पर्छ। अत्यावश्यक पूर्वाधार, उत्पादन र सेवा क्षेत्रको विकासका लागि सार्वजनिक-निजी साभेदारीको मोडल अवलम्बन गर्नुपर्छ।

उद्यमशीलता विकासमा वित्तीय क्षेत्र

समता पन्त

निमित्त नायव प्रमुख कार्यकारी अधिकृत, नेपाल बैंक लि.

बैंकिङ क्षमता विकास गर्न वित्तीय साक्षरता कार्यक्रममार्फत महिला दिदीबहिनीहरूमा उद्यमशीलता प्रवर्द्धन गर्ने, बैंकमार्फत कारोबार गर्न प्रोत्साहन गर्ने, बैंकिङ 'प्रडक्ट'हरूबारे जानकारी दिने जस्ता काम गर्नुपर्छ।

उद्यमशीलता विकासमा बैंक तथा वित्तीय क्षेत्रको भूमिका अपरिहार्य हुन्छ। कुनै पनि उद्यम व्यवसाय सञ्चालन र विस्तारका लागि पूँजीको आवश्यकता पर्ने हुँदा यसमा वित्तीय क्षेत्रको भूमिका महत्वपूर्ण हुन गएको हो। त्यसमा पनि महिलालाई आर्थिक रूपमा सबल बनाउन उनीहरूले सञ्चालन गर्ने वा गरेका उद्यम व्यवसायलाई वित्तीय क्षेत्रको साथको अभि बढी खाँचो पर्छ।

नीतिगत रूपमा महिला उद्यमशीलता विकासका लागि जे जस्तो व्यवस्था भए पनि त्यसको कार्यान्वयन मुख्य शर्त हो। अझै पनि महिलाहरू वित्तीय सबलतामा पर्छि नै छन्। उनीहरूमा वित्तीय पहुँच, कूल बचत खाता संख्या र वित्तीय क्षेत्रबाट कर्जा प्राप्तिको अवस्थालाई राम्रो मान्न सकिँदैन। विशेषगरी ग्रामीण भेगका महिलाको स्थिति थप कमजोर छ। कूल सक्रिय बैंक खातामा महिला खाताको प्रतिशत करीब ३० मात्र रहेको छ। त्यस्तै कर्जातर्फ हेर्दा त भन्नु कूल कर्जा प्रवाहमा महिलाको हिस्सा २० प्रतिशतभन्दा बढी छैन। यसमा पनि निक्षेप तथा कर्जा दुवैतर्फ उल्लेख्य हिस्सा शहरी क्षेत्रका महिलाको रहेको छ। देशको ठूलो हिस्सा ओगटेको ग्रामीण भेगमा नेपाल सरकार, नेपाल राष्ट्र बैंक तथा बैंकहरूको प्रयासबाट बैंक तथा वित्तीय संस्थाको शाखा संख्या त विस्तार भयो। तर विभिन्न सामाजिक तथा सांस्कृतिक अवरोधका कारण महिलाको वित्तीय पहुँच त्यति प्रभावकारी हुन सकेन।

उद्यमशीलता, व्यावसायिक स्वामित्व र स्वरोजगारी सृजनाले महिलालाई आर्थिक रूपमा सशक्त बनाउँछ। यसले समाजमा

उनीहरूको आर्थिक स्तर र सामाजिक स्थान पनि बढाउँछ। देशको आर्थिक विकासमा महत्वपूर्ण भूमिका निर्वाह गर्ने उद्यमशीलताको विकासमा वित्तीय क्षेत्रले पनि हातेमालो गर्दै आइरहेको छ। महिलाको हकमा वित्तीय क्षेत्रले सहूलियतपूर्ण कर्जा अन्तर्गत महिलालाई एकल वा सामूहिक रूपमा उद्यमशील बन्न १५ लाख रुपैयाँसम्मको व्याज अनुदान सहितको महिला उद्यमशील कर्जा विनाधितो प्रवाह गर्छन् भने धितोसहितको कर्जाको हकमा व्यापार व्यवसायको सम्भाव्यताको आधारमा कर्जा रकम तय गरिन्छ। महिलाको सामाजिक आर्थिक स्तर उकास्न, आर्थिक रूपमा स्वतन्त्र र सबल बनाउन महत्वपूर्ण भूमिका खेल्ने उद्यमशीलता विकासका लागि वित्तीय क्षेत्रले आवश्यक पूँजी ऋणको रूपमा प्रवाह गर्ने गरेको छ। यसले वित्तीय समावेशीकरण बढाउन पनि मद्दत पुगेको छ।

वित्तीय संस्थाबाट महिला उद्यमीले कर्जा सुविधा पाउन कठिनाई हुने गरेको कुरा पनि बेला बेला आउने गर्छ। तर वित्तीय संस्थाहरूको मुख्य काम नै कर्जा प्रवाह भएकोले वास्तविक उद्यमीका लागि कर्जा लगायतका सुविधा प्राप्त गर्न असहज छ, जस्तो लाग्दैन। तर कतिपय अवस्थामा महिलामा वित्तीय चेतनाको कमी, व्यावसायिक अनुभव र विज्ञताको कमी, कमजोर उद्यमशीलताले गर्दा बैंकहरूले वास्तविक उद्यमी पहिचान गर्न कठिन हुँदा साथै बैंकहरूले कर्जाको सदुपयोगको यकिन गर्न ग्राहक छनौटमा प्रक्रियागत कार्यले गर्दा केही असहज महसुस भएको हुन सक्छ। पछिल्लो समयमा त बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूले

संघ, प्रदेश र स्थानीय सरकारबाट उद्यमशील क्षमता विकासका लागि व्यावसायिक तालिम कार्यक्रम सञ्चालन गर्नु आवश्यक देखिन्छ ।

महिला उद्यमशीलताको क्षेत्रमा प्रवाह हुने कर्जालाई विशेष प्राथमिकता दिने गरेका छन् ।

महिला उद्यमशीलता विकासमा वित्तीय क्षेत्रले गरेको लगानीको अवस्था हेर्दा एकदम राम्रो मान्न नसकिए पनि बढ्दो क्रममा रहेकोले यसलाई सन्तोषजनक र सकारात्मक मान्न सकिन्छ । नेपाल राष्ट्र बैंकबाट प्रकाशित तथ्यांक हेर्ने हो भने पनि यसको पुष्टि हुन्छ । वित्तीय क्षेत्रले प्रवाह गर्ने सहूलियतपूर्ण कर्जाका विभिन्न सात क्षेत्रमा २०७६ असार मसान्तमा कुल १८ हजार २९५ जनालाई ३२ अर्ब ८२ करोड रुपैयाँ रकम प्रवाह भएकोमा महिला उद्यमशील कर्जा जम्मा ७९६ ऋणीलाई ५१ करोड २२ लाख रुपैयाँ मात्र रहेको थियो । तर २०७७ वैशाख मसान्तसम्म आइपुग्दा यी सात क्षेत्रमा प्रवाहित कर्जा प्राप्त गर्नेको संख्या बढेर २८ हजार ६८७ र रकम ५४ अर्ब ४८ करोड रुपैयाँ पुग्दा ४ हजार ५९४ महिला उद्यमीले ३ अर्ब १० करोड रुपैयाँ कर्जा प्राप्त गरेका छन् ।

त्यस्तै कृषिकर्जा अन्तर्गत प्रवाहित कर्जामा पनि महिलाको नाममा दर्ता भएका व्यवसायको संख्या उल्लेख्य छ । यसबाट एकातिर महिलामा आत्मनिर्भरता बढ्दै गएको छ भने बैंकहरूलाई पनि व्याज आमदानी प्राप्त भइरहेको छ ।

महिला उद्यमशीलता विकास अब्दै विस्तार र प्रवर्द्धनका लागि वित्तीय क्षेत्रसँगै अन्य निकायको पनि सक्रिय भूमिका हुनुपर्छ । संघ, प्रदेश र स्थानीय सरकारबाट महिलाको उद्यमशील क्षमता विकासका लागि व्यावसायिक तालिम कार्यक्रम सञ्चालन गर्नु आवश्यक देखिन्छ । त्यस्तै वित्तीय क्षेत्रको कर्जा दुरुपयोग गर्नेलाई राज्य स्तरबाटै दण्ड र जरिवानाको व्यवस्था गर्नुपर्छ । यसो भएमा वित्तीय क्षेत्र पनि महिला उद्यमशीलताको क्षेत्रमा प्रवाह हुने कर्जा रकमको सदुपयोग हुने कुरामा ढुक्क हुन सक्छ र उद्यमी महिलाहरू लगानी बढाउन प्रोत्साहित हुन्छन् ।

वित्तीय क्षेत्रले पनि बैंकिङ क्षमता विकास गर्न वित्तीय साक्षरता कार्यक्रम मार्फत महिला दिदीबहिनीहरूमा उद्यमशीलता प्रवर्द्धन गर्ने, बैंकमार्फत कारोबार गर्न प्रोत्साहन गर्ने, बैंकिङ 'प्रडक्ट'हरूबारे जानकारी दिने जस्ता काम गर्नुपर्छ । यसरी प्रवाह गरिने कर्जा न्यून व्याजदरमा दिने र कर्जा स्वीकृत प्रक्रियालाई सरल बनाउनु पर्छ । यस्तै राज्यले पनि महत्व दिएर ल्याएको सहूलियतपूर्ण कर्जाका लागि छुट्टै विभाग वा डेस्कको व्यवस्था गर्नुपर्छ ।

पर्यटनबाट समृद्धि

वसन्त मिश्र

कार्यकारी अध्यक्ष, टेम्पल टाइगर ग्रुप अफ कम्पनिज

अब हामीले कोभिड-१९ बाट थलिएको पर्यटन क्षेत्रलाई पुनरुत्थान गरी पुरानै लयमा फर्काउन पहलकदमी चाल्नुपर्छ ।

कोभिड-१९ ले विश्वभर नै पर्यटन उद्योगलाई उथलपुथल बनाएको छ । सन् २०२० को सुरुवातदेखि तीव्र रूपमा फैलिरहेको घातक महामारीका कारण मानिसहरूको आवागमन प्रभावित भएसँगै पर्यटन र आतिथ्य सत्कारमा आधारित व्यवसायको आम्दानी ठप्प भएको हो । महामारीको अनिश्चितताले पर्यटन उद्योगको भविष्यमाथि नै अन्यौल उत्पन्न खडा गरेको छ । कोभिड-१९ कै कारण वायुसेवा, क्रुजलाइन, होटल, ट्राभल एजेन्सी, ट्रेकिङसहित पर्यटनसँग आबद्ध/निर्भर हुने अन्य उद्योग व्यवसायहरू पनि संकटमा परेका छन् ।

विगत २ दशकदेखि नेपाली पर्यटन उद्योगले देशभित्र र बाहिरका धेरैथरी समस्याहरू भेल्दै आइरहेको छ । नेपालका राजनीतिक क्रान्तिहरू, माओवादी सशस्त्र द्वन्द्व, मध्यपूर्वको लडाइँ, ट्वीन टावर हमला, सार्स महामारी, बर्डफ्लू लगायतले पर्यटन क्षेत्रलाई यसअघि पनि बेला-बेलामा सताएको हो । यद्यपि, कोभिड-१९ लामो समयसम्म विश्वव्यापी महामारी बनेर रहँदा यसको असर निकै गहिरो र दूरगामी हुने देखिन्छ ।

अहिलेको अवस्था वास्तवमा कल्पनाभन्दा बाहिरको परिस्थिति हो । कोभिड-१९ को समाधान भ्याक्सिन, औषधि या हर्ड इम्युनिटी हो । भ्याक्सिन यो रोगलाई नियन्त्रणमा लिने अचुक उपाय हो । विश्वभरका वैज्ञानिकहरू प्रयासरत रहँदा पनि अबै भ्याक्सिन पत्ता लागेको छैन । यद्यपि, अमेरिका, चीन लगायत केही मुलुकमा भ्याक्सिनको 'क्लिनिकल ट्रायल' समेत शुरू भइसकेकाले केही आशाको सञ्चार गराएको छ । विश्वको पर्यटन उद्योगमा

यसअघिका समस्या र अहिले कोभिड-१९ ले कति क्षति गऱ्यो त ? अन्तर्राष्ट्रिय अध्ययनअनुसार अमेरिकामा सेप्टेम्बर ११ मा भएको आतंककारी हमलाले भन्दा कोभिड-१९ ले पर्यटन उद्योगमा ९ गुणा बढी असर पारेको छ । २०२० मा प्रक्षेपण गरिएको भन्दा करीब ५० प्रतिशतले पर्यटन उद्योगको आम्दानीमा कमी आउनेछ । हालको स्थितिमा सुधार आउँदै गए पनि पर्यटकको संख्यामा ५० प्रतिशतले कमी आउनेछ । होटलका प्रति १० कोठा बराबर ८ वटा कोठा खाली रहनेछन् । होटलमा ७० प्रतिशतले रोजगारी गुमाउन सक्ने आकलन गरिएको छ । सन् २०२० होटलको अकुपेन्सीका हिसाबले अहिलेसम्मकै खराब वर्ष हुनेछ । यसले पर्यटन उद्योगमा प्रत्येक हप्ता २.४ खर्ब रुपैयाँ घाटा हुने आकलन गरिएको छ ।

हामीले कोभिड-१९ लाई विश्वकै परिदृश्यलाई हेर्नुपर्छ । नेपालको आन्तरिक पर्यटनको बजार नगन्य भएकाले विदेशी पर्यटकमै भर पर्नुपर्ने अवस्था छ । कोभिड-१९ ले सन् २०२० भरि नै यो क्षेत्र प्रभावित हुने देखियो । अब हामीकहाँ पर्यटक आउने देशहरूको आर्थिक अवस्था कस्तो हुन्छ ? त्यहाँका नागरिकको उपभोग्य आम्दानीमा थपघट हुन्छ कि हुँदैन ? उनीहरूमा विदेशतिर घुमेर रमाइलो गर्न कतिको विश्वस्त हुन्छन् ? यसका आधारमा सन् २०२१ र २०२२ को प्रक्षेपण गर्नुपर्ने हुन्छ ।

अहिलेको अवस्थामा पर्यटन क्षेत्रलाई जीवित राख्ने, मजदूरलाई व्यवस्थापन गर्ने र पर्यटनसँग जोडिएका अन्य क्षेत्रहरूलाई व्यवस्थापन गर्नुपर्ने देखिन्छ । अब हामीले कोभिड-१९ बाट थलिएको पर्यटन क्षेत्रलाई पुनरुत्थान गरी पुरानै लयमा फर्काउन

पहलकदमी चालुपर्छ। नेपाल भ्रमणमा आउने पर्यटकको स्वास्थ्य र सुरक्षामा कुनै सम्झौता गर्दैनौं भन्ने आश्वस्त बनाई भ्रमण गर्न उनीहरूमा आत्मविश्वास निर्माण गर्नुपर्छ। पूर्ण रूपमा आश्वस्त नभई कुनै पनि पर्यटक घुम्न निस्कदैनन्। हामीले तत्कालीन संकटलाई कसरी व्यवस्थापन गर्ने भन्नेतर्फ सोच्नुपर्ने जरुरी छ।

पर्यटन उद्योगले ठूलो संख्यामा रोजगारी सृजना गरेको छ। तर, यही क्षेत्र कोभिड-१९ को शिकार भईदँदा यसमा आश्रित अर्थात् अन्तरआबद्धता रहेका व्यवसाय र स्वरोजगारी समेत संकटमा परेको छ। पर्यटन उद्योगलाई कर्मचारी जोगाउने (रिटेन्सन)को ठूलो चुनौती छ। कोभिड-१९ ले धेरै ठूलो संख्यामा रोजगारी जोखिममा परेको छ। पर्यटन उद्योग र रोजगारी बचाउन सरकार र निजीक्षेत्रले सहकार्य गरेर अगाडि बढ्नुको विकल्प छैन। निजीक्षेत्रलाई बचाउन यतिबेला सरकारले सबैथरी विकल्प उपलब्ध रहेको सहयोगको हात अघि बढाउनुपर्ने हुन्छ।

रोजगारी, मूल्य श्रृंखला, विदेशी मुद्रा आर्जन जस्ता दृष्टिले पर्यटन क्षेत्रले अर्थतन्त्रमा ठूलो योगदान दिएको छ। पर्यटन क्षेत्रको सम्बन्ध किसानको उत्पादनदेखि लघु, घरेलु उद्यमीले तयार गर्ने 'सोभेनियरहरू'सम्म जोडिएको हुन्छ। त्यसैले एउटा पर्यटकले १० जनालाई रोजगारी दिन्छ भनिन्छ। यस्तो महत्वपूर्ण क्षेत्रलाई सरकारले केही राहतका कार्यक्रम घोषणा त गर्‍यो, तर यसको कार्यान्वयन स्पष्ट छैन। पर्यटनसँग सम्बन्धित विभिन्न संघसंस्थाले पर्यटन उद्योगमा देखिएको समस्याको पोको फुकाउँदै लगानीकर्तासँगै रोजगारी बचाउन ताकेता गरेपछि सरकारले आगामी आर्थिक वर्ष २०७७/७८ को बजेटमा ५० अर्ब रुपैयाँको सहूलियतपूर्ण कर्जाको कार्यक्रम घोषणा गरेको छ। तर, यो प्याकेजका बारेमा स्पष्ट बोलिएको छैन। यो ५० अर्ब रुपैयाँ कुन-कुन क्षेत्रलाई कति-कति दिने हो स्पष्ट छैन। पूर्वाधार विकास यही रकमले गर्ने हो वा श्रमिकलाई तलब पनि यसैले खुवाउने हो भन्ने कुरा स्पष्ट छैन। पर्यटकीय प्रडक्ट संवर्द्धन यही सहूलियत कर्जा कोषबाट उपलब्ध हुने रकमले गर्ने हो/होइन भन्ने स्पष्ट छैन। नेपाल पर्यटन बोर्डले बजेटमा विनियोजित रकम के कसरी बाँडफाँट गर्ने भनेर व्यवसायीका संघसंस्था र विज्ञहरूसँग समन्वय गरेर राय सुझाव लिइरहेको छ। सबैको सुझाव लिएर कार्यान्वयन योग्य योजना बन्ला भन्ने आशा गरौं।

नेपाल भ्रमणमा आउने पर्यटकको स्वास्थ्य र सुरक्षामा कुनै सम्झौता गर्दैनौं भन्ने आश्वस्त बनाई भ्रमण गर्न उनीहरूमा आत्मविश्वास निर्माण गर्नुपर्छ। पूर्णरूपमा विश्वस्त नभई कुनै पनि पर्यटक घुम्न निस्कदैनन्।

सहूलियतपूर्ण कर्जा हुनाले रकम पनि नेपाल राष्ट्र बैंकमार्फत दिने भनिएको छ। तर यसलाई धेरै ऋण्टिलो र प्रक्रियामुखी नवनाइयोस् भन्ने हाम्रो राय छ। भूकम्पको समयमा पनि सहयोग लिन यसरी नै धेरै पापड बेल्लुपरेको थियो। प्रशासनिक ऋण्टिहरू खडा गरेर उपयोग नै गर्न नसक्ने बनाएपछि रकम विनियोजन गरेको कुनै अर्थ हुँदैन। यस क्षेत्रलाई छुट्याइएको रकम सरल र सहज तरिकाले उपलब्ध भएमा पर्यटन क्षेत्रलाई जोगाउन केही हदसम्म सहयोग मिल्छ। यसतर्फ सरकारले छिटो पहल गर्नुपर्छ। नेपाल पर्यटन बोर्ड पर्यटन पुनरुत्थान कार्ययोजना अनुसार हाम्रो माग २० अर्ब रुपैयाँको थियो। सरकारले ५० अर्ब उपलब्ध गराउने निर्णय गरेको छ। तर यसको कार्यान्वयन सहज हुनुपर्छ।

■ विद्यमान संकटबाट विकास

सरकारी र निजीक्षेत्रको संयुक्त प्रयासले नेपाली पर्यटन उद्योग सफलतातर्फ लम्किरहेको छ। सरकारले कहिल्यै पनि पर्यटन व्यवसायमा लगानी गरेन। उसले निजीक्षेत्रलाई लगानी गर्न लगायो र सरकारले अनुकूल नीति नियम निर्माण र राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा प्रवर्द्धन गरिदिने काम गर्‍यो। नेपाल पर्यटन बोर्ड सार्वजनिक-निजी साझेदारी मोडलको एउटा सफल नमूना हो। पर्यटन बोर्डले नेपालका पर्यटकीय गन्तव्यहरूको अन्तर्राष्ट्रिय जगतमा प्रचार-प्रसार गरिदिने काम गरिरहेको छ।

कोभिड-१९ ले थलिएको पर्यटन उद्योगलाई कसरी बचाउने भनेर माथि चर्चा गरिसक्यौं। अब पर्यटन क्षेत्रको पुनरुत्थान कसरी गर्ने भन्ने विषयमा मन्थन गरौं। हामीले पर्यटन व्यवसाय पुनरुत्थानका लागि राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय मार्केटिङमै जोड दिनुपर्छ।

■ कसरी मार्केटिङ गर्ने त ?

नेपाल कोभिड-१९ बाट सुरक्षित छ। हामीले संक्रमणबाट जोगिन विश्व स्वास्थ्य संगठनले तय गरेको सुरक्षा मापदण्ड पूर्ण रूपमा पालना गरिरहेका छौं ? हामीले होटलमा सामाजिक दूरी कायम गर्न ५० प्रतिशत मात्र कोठा विक्री गरिरहेका छौं ? दुई कोठाको बीचमा एउटा खाली कोठा राखेर सेवा दिइरहेका छौं त ? भन्ने प्रश्न हामी आफैले आफैलाई सोध्नुपर्ने हुन्छ। त्यसैगरी पर्यटकको आवागमनका लागि हामी २६ सिटको बसमा बढीमा १३ जनामात्र राख्छौं, भिन्नै-भिन्नै सवारीसाधनमा दृश्यावलोकनमा पठाउँछौं भनेर विश्व समुदायलाई आश्चर्य बनावुपर्छ।

पर्यटन उद्योगको सेफ्टी म्यानुअल (सुरक्षा कार्यविधि)मा पर्यटन बोर्डले काम गरिरहेको छ। निजीक्षेत्रले कसरी सुरक्षित रूपमा सेवा दिन सकिन्छ भनेर सामूहिक रूपमा अन्तर्राष्ट्रिय बजारमा गएर टुर अपरेटर र पर्यटकलाई विश्वस्त तुल्याउन पर्छ। हामीले अनलाइन मार्केटिङ गरेर सीधै हाम्रा ग्राहकसम्म पुग्नुपर्छ। पर्यटन बोर्डले तयार पारेको सेफ्टी म्यानुअललाई अन्तर्राष्ट्रिय मार्केटिङमा लैजानुपर्छ। यो भनेको हामी सुरक्षित सेवा दिन सक्षम छौं भन्ने प्रतिबद्धता सहितको सन्देश पनि हो।

अहिले विश्वका धेरै मुलुकले पर्यटनलाई अर्थतन्त्रको 'प्राइम इन्डस्ट्री' (प्रमुख उद्योग) बनाएर अगाडि बढिरहेका छन्। यो श्रम सघन व्यवसाय हो। पर्यटनले प्रशस्त रोजगारी सृजना गरेको हुन्छ। हामी अन्तर्राष्ट्रिय जगतमा अरु मुलुकसँगै प्रतिस्पर्धा गर्न तयार हुनुपर्छ। यो काममा सरकार र निजीक्षेत्र सँगसँगै अगाडि बढ्नुपर्छ। पर्यटनको सेफ्टी म्यानुअल निजीक्षेत्रले बनाएर हुँदैन। निजीक्षेत्रले तयार पारेको म्यानुअलमा व्यावसायिक स्वार्थ पनि जोडिएको हुन सक्छ। सरकारी निकायले बनाएको म्यानुअलमा बढी आश्चर्य हुने ठाउँ रहन्छ। सरकारले बनाएको म्यानुअल निजीक्षेत्रले कार्यान्वयनमा ल्याउनुपर्छ। पालना नगर्नेलाई जरीवाना भराउन सक्नुपर्छ। यसो भएमा विदेशी पर्यटकको नेपालमाथि विश्वास बढ्न थाल्छ। जब सरकार र निजीक्षेत्रको एउटै आवाज अन्तर्राष्ट्रिय बजारमा पुग्छ, त्यो बेलाको मार्केटिङ बढी प्रभावकारी हुन्छ।

■ समृद्धिका लागि पर्यटनको अधिकतम उपयोग

तत्काल त पर्यटन उद्योगलाई कोभिड-१९ को संकटबाट बचाउनु र तड्ग्याउनु छ। सुरक्षित सेवा दिन सक्षम रहेको विश्वस्त गराउँदै हामीले गर्ने मार्केटिङले विदेशी पर्यटक भित्र्याउन सहयोग पुग्छ। उनीहरू नेपाल घुम्न आउँछौं भने ल्याउने साधन पनि चाहियो। अहिले आइरहेका एयरलाइन्सहरूलाई जे जस्तो सुविधा दिएर भए पनि उडान बन्द नगर्ने वातावरण निर्माण गर्नुपर्छ। विमान सेवा सञ्चालन नभएसम्म हाम्रो मार्केटिङको परिणाम निस्कदैन।

अहिले कतिपय युरोपेली मुलुकहरूमा ट्राभल गर्छु भन्ने मान्छेलाई कोभिड-१९ संक्रमण नभएको सर्टिफिकेट भए पुग्छ। त्यो सर्टिफिकेट भएपछि क्वारेन्टिन बस्नु पर्दैन। तर, बेलायतमा सर्टिफिकेट भए पनि पुग्दैन, क्वारेन्टिन बस्नुपर्छ। अहिले कतिपय युरोपियन मुलुकको होटलमा अकुपेन्सी दर ३१ प्रतिशत पुगिसकेको छ। उनीहरूले युरोपेली नागरिकले यात्रा गर्न मिल्ने मुलुकहरूको सूची अद्यावधिक गरिरहेका छन्। अन्य युरोपेली मुलुकको तुलनामा बेलायतमा भने क्वारेन्टिन बस्नुपर्ने बाध्यकारी मापदण्डले अहिलेसम्म पर्यटक बढ्न सकेको छैन। नेपाल आउने पर्यटकका लागि हाम्रो नीतिले मात्र पुग्दैन। टाढाका मुलुकबाट घुमफिर गर्न आउने पर्यटकले भारत-नेपाल, नेपाल-भुटान एकसाथ घुम्नेगरी योजना बनाएको हुन्छ। भारत, भुटान, चीन लगायत मुलुकले लिनै नीतिले पनि हामीकहाँ पर्यटक आगमनमा प्रभाव पार्छ।

हाम्रो सरकारले तिमीहरू बाहिरबाट आएका हो, १४ दिन क्वारेन्टिन बस्नुपर्छ भनेर हुँदैन। १४ दिन होटलमा थुनिन कोही पनि पर्यटक नेपाल आउँदैन। पूरै खुला गर्दा पनि भोलि समस्या निम्तिन सक्छ। यसलाई सन्तुलित बनाउन बरु सरकारले विदेशबाट आउने पर्यटकलाई विमानस्थलमै पिसिआर (पोलिमरेज चेन रियाक्सन) टेस्ट गर्न सक्छ। रिपोर्ट पोजेटिभ आए क्वारेन्टिन पठाउने र नेगेटिभ आएमा सामाजिक दूरी कायम गरेर घुमफिर

अहिले कतिपय युरोपेली मुलुकहरूमा ट्राभल गर्छु भन्ने मान्छेलाई कोभिड-१९ संक्रमण नभएको सर्टिफिकेट भए पुग्छ। त्यो सर्टिफिकेट भएपछि क्वारेन्टिन बस्नु पर्दैन। तर, बेलायतमा सर्टिफिकेट भए पनि पुग्दैन, क्वारेन्टिन बस्नुपर्छ।

गारिमा विकास बैंक लिमिटेड
Garima Bikas Bank Limited

आजै **Garima Smart download** गरि
Activate गर्नुहोस् र बैकिङ कारोबार
सजिलो बनाउनुहोस्।

MOBILE BANKING FEATURES

- 24 hour access to your Bank Account (Bank Details, Statements etc.)
- Fund transfer from one bank account to another
- Electricity, Water, Telephone bill payment
- Mobile, TV, Internet recharge and top-ups
- Easy payment while shopping (scan to pay)
- Share market
- School/college fees
- Airline tickets and travel payments
- Payment of Insurance Premium

Available on the Google Play and App Store

गर्न दिने गर्नुपर्छ। अहिले त तत्कालै पीसीआर रिपोर्ट आउने प्रविधि पनि विकास भइसकेको छ।

विमानस्थलमा पर्यटन मन्त्रालय, पर्यटन बोर्ड र निजीक्षेत्रले मिलेर अत्याधुनिक पिसिआर मेशिन राख्न सक्छन्। भारतमा पनि यस्तै नीति बनाउनु पर्छ। फेरि भारतले १४ दिन क्वारेन्टिन राख्छौं भन्यो भने सीमित बाहेक ठूलो संख्यामा पर्यटक नेपाल ल्याउन सकिँदैन। नेपालमा पर्यटक आगमन मूलतः कोभिड-१९ पछि छिमेकी मुलुकले पर्यटन खोल्दा कस्तो नीति लिन्छन् भन्नेमा धेरै हदसम्म निर्भर रहन्छ।

■ भावी दिनका चुनौती र समाधान

पहिलो त अब हामी पर्यटन उद्योग कसरी ब्यूँताउने भन्नेमै केन्द्रित हुनुपर्नेछ। यो वास्तवमा विश्वव्यापी साझा चुनौती पनि हो। पर्यटन क्षेत्र ठप्प हुँदा यसमा अन्तरआबद्ध व्यवसाय पनि प्रभावित भएका छन्। कोभिड-१९ पछिको नयाँ अवस्थामा पर्यटन कसरी खुला गर्ने भन्ने अहिलेको प्राथमिक विषय हो। हामीले गुणस्तरीय पर्यटन प्रडक्ट लिएर अन्तर्राष्ट्रिय प्रतिस्पर्धामा जानुपर्छ। विकसित र सम्पन्न मुलुकहरूले आफ्ना टुर अपरेटरलाई सहूलियत दिएका छन्। त्यहाँका सरकारले आत्मविश्वास जगाउन भए पनि तिमीहरू पर्यटक ल्याऊ भनिरहेका छन्। पर्यटकको आवागमन खुलेपछि अन्य क्षेत्रमा पनि आत्मविश्वास बढ्छ र क्रमशः पर्यटकको आवागमन बढ्न थाल्छ। हाम्रो सरकारले पनि व्यवसायीलाई सक्दो सहयोग गर्नुपर्छ। अन्तर्राष्ट्रिय बजारमा हुने मूल्यको युद्ध (प्राइस वार)मा जान पनि सक्षम हुनुपर्छ। हाम्रो हवाई नीति पनि उत्कृष्ट हुनुपर्छ। जतिधेरै एयरलाइन्स नेपालमा आउँछन्, त्यतिधेरै मार्केटिङ पनि हुन्छ।

कोभिड-१९ नियन्त्रणमा यसरी काम गरौं

किशोर महर्जन
अध्यक्ष, स्टार हस्पिटल

कोरोना भाइरस रोगको महामारी नियन्त्रण अभियानमा निजीक्षेत्रले आफ्नो भूमिका निर्वाह गर्ने वातावरण सरकारले तयार गरिदिनुपर्छ ।

आर्थिक वर्ष २०७७/७८ का लागि सरकारले स्वास्थ्य मन्त्रालयको बजेट बढाएर ९० अर्ब ६९ करोड रुपैयाँ छुट्याएको छ । कोरोना संक्रमण नियन्त्रण तथा उपचारका लागि तत्काल आवश्यक पर्ने सक्ने औषधि, उपकरण तथा उपचार सामग्री कमी हुन नदिन ६ अर्ब रुपैयाँ बजेट व्यवस्था गरिएको उल्लेख छ । यस्तै काठमाडौं उपत्यकामा ३०० बेडको सुविधा सम्पन्न छुट्टै सरुवा रोग अस्पताल निर्माण, काठमाडौं उपत्यका र प्रदेश राजधानीका सरकारी अस्पतालमा थप २५० बेडको आइसीयू वार्ड स्थापना र सबै प्रदेश राजधानीमा ५० बेडको सरुवा रोग अस्पताल सञ्चालन गरिने भनिएको छ, जुन सकारात्मक पक्ष हो । तर जति नै राम्रा कार्यक्रम ल्याइए पनि यसको कार्यान्वयन महत्वपूर्ण हुन्छ । कार्यान्वयनका लागि भने केही समय पर्खनुपर्ने हुन्छ ।

यी त बजेटले गरेका व्यवस्था भए । यतिबेला हामीसामु जसरी पनि कोभिड-१९ नियन्त्रण गर्नुपर्ने चुनौती छ । स्वास्थ्य क्षेत्रमा तत्काल गर्नुपर्ने महत्वपूर्ण काम भनेकै यसको रोकथाम तथा उपचार हो । अत्यावश्यक काम हुँदाहुँदै पनि कोभिड-१९ नियन्त्रणमा सरकारको प्रयास जति हुनुपर्ने हो, त्यो देखिएको छैन । कोरोना भाइरस संक्रमितको पहिचानका लागि गर्नुपर्ने सबैभन्दा पहिलो काम यसको परीक्षण हो । तर परीक्षणको गति र दायरा अभै बढ्न सकेको छैन । कतिपय अस्पतालमा रिएजेन्ट लगायत आवश्यक सामग्री अभावले परीक्षणका लागि नमूना (स्वाब) संकलन गर्न पनि छाडिएको अवस्था छ । कोरोना भाइरसको संक्रमण परीक्षण गरिरहेका अस्पतालहरूले आफूहरूसँग ल्याब

परीक्षणमा आवश्यक पर्ने अत्यावश्यक सामग्री किन्न, कर्मचारीलाई तलब खुवाउन पैसा नभएको गुनासो गर्न थालेका छन् ।

कोभिड-१९ नियन्त्रणका लागि स्थानीय सरकारको प्रयास भनै फितलो देखिन्छ । स्थानीय तहहरूले स्वास्थ्य क्षेत्रको आफ्नो दायित्व प्रादेशिक र संघीय सरकारमाथि देखाउने गरेका छन् । बजेट अभावकै कारण स्थानीय अस्पतालहरूका कर्मचारीलाई काम गर्न प्रोत्साहन हुन सकेको छैन । यस्तो परिस्थितिमा सरकारले अहिलेको महामारीलाई थप बलियोसँग व्यवस्थापन गर्न जरुरी छ । विकसित देशलाई समेत यसको व्यवस्थापन गर्न हम्मे-हम्मे परिरहेको सन्दर्भमा हाल सरकारले गरिरहेको काम तथा तयारी तुलनात्मक रूपमा स्तरीय, भरपर्दो र प्रभावकारी हुन सकेको पाइँदैन । कोरोना उपचारभन्दा पनि परीक्षणमै ढिलासुस्ती देखिएको छ । यस्तो बेला सरकारले खर्चको व्यवस्था गर्न चौडा छाती पार्नुपर्ने हुन्छ । यसअघि कोरोनालाई उचित व्यवस्थापन गरेको भनिएका देशमा समेत पुनः दोस्रो लहर देखिने गरेकोमा हाम्रोमा रोकथामका आधारभूत काम नै हुन नसक्दा स्थिति भन्नु भयावह बन्ने आशंका गर्न थालिएको छ ।

कोरोना नियन्त्रणमा स्वास्थ्य क्षेत्रका राष्ट्रिय तथा अन्तर राष्ट्रिय विज्ञहरूको जोड पनि परीक्षणको दायरा बढाउनुपर्नेमा देखिन्छ । त्यसमा पनि आरडीटी (न्यापिड डाइग्नोस्टिक टेस्ट) होइन, पीसीआर (पोलिमरेज चेन रियाक्सन) टेस्ट व्यापक गर्नुपर्छ । यो टेस्टबाट मात्र कुनै व्यक्ति, परिवार वा समुदायमा कोरोना संक्रमण छ या छैन भन्ने विश्वसनीय रूपमा पुष्टि हुन सक्छ । तर

जनसंख्याको १ प्रतिशतको पनि पीसीआर टेस्ट हुन सकेको छैन । कम्तीमा पनि १०-१५ प्रतिशतको पीसीआर टेस्ट हुन सक्थ्यो भने यसका सम्भाव्य संक्रमित पहिचान र उपचारमा ठूलो सफलता मिल्छ ।

पीसीआर टेस्ट जति मात्रामा हुनुपर्ने हो, त्यो हुन सकेको छैन । अहिलेसम्मको तथ्यांक हेर्ने हो भने पीसीआर टेस्ट ३ लाख पनि पुगेको छैन । यसरी हेर्दा जनसंख्याको १ प्रतिशतको पनि पीसीआर टेस्ट भएको छैन । कम्तीमा पनि १०-१५ प्रतिशतको पीसीआर टेस्ट हुन सक्थ्यो भने यसका सम्भाव्य संक्रमितको पहिचान र उपचारमा ठूलो सफलता मिल्छ ।

हालैका दिनहरूमा काठमाडौंका कतिपय समुदायस्तरमै कोरोना देखिएको छ भने केही ढलहरूमा गरिएको नमूना परीक्षणमा समेत कोरोना पाइएको छ । यसले सम्बन्धित कुनै समुदायमा कोरोना संक्रमित छन् भन्ने संकेत गर्छ । त्यसैले समुदायस्तरमा पनि परीक्षण व्यापक बढाउनुपर्ने आवश्यकता छ । अहिले दैनिक ६ देखि साढे ६ हजार पीसीआर परीक्षण भइरहेको छ, जुन अत्यन्त न्यून हो । न्यूनतम पनि दैनिक २०-३० हजारको पीसीआर टेस्ट हुनुपर्ने हो । यसअघि सरकारले दैनिक १० हजारको पीसीआर परीक्षण गर्ने घोषणा गरेको लक्ष्य समेत पूरा भएको स्थिति छैन ।

काठमाडौंमा अहिले तीन-चारवटा प्रयोगशालामा पीसीआर टेस्ट हुन्छ । त्यसमा पनि कसैलाई संक्रमणको लक्षण भएमात्र परीक्षण गरिन्छ । कसैले आफूलाई कोरोनाको शंका भएर परीक्षण गर्छु भन्थो भने सम्भव हुने अवस्था छैन । धेरै अधिदेखि सरकारलाई निरन्तर आग्रह गर्दा अहिले निजीक्षेत्रका तीनवटा निकायलाई परीक्षणको अनुमति दिइएको छ, जसमा एउटा स्टार हस्पिटल पनि हो । तर यसमा पनि कसरी अनुमति दिइएको छ भने सरकारको तर्फबाट आएको स्वाब परीक्षण गर्न पाउने, निजीस्तरबाट परीक्षण गर्न नपाउने भनिएको छ । यसरी एकातिर क्षमता भएका ल्याबहरूले परीक्षण नै गर्न नपाउने, सरकारले गर्दै नसक्ने विडम्बना छ ।

त्यसैले जबसम्म पीसीआर टेस्ट सर्वसाधारण जनताले चाहेको अनुसार हुन सक्दैन, तबसम्म कोरोना संक्रमणको जोखिम उस्तै रहन्छ । यसको नियन्त्रण गर्न सकिँदैन । निजीक्षेत्रबाट पनि पीसीआर टेस्ट गर्न सहज बनाउने हो भने परिवार, समुदायका सदस्यहरूदेखि आर्थिक/व्यावसायिक प्रतिष्ठानले आफ्ना कर्मचारीको कोरोना परीक्षण गराएर हुक्क हुन सक्छन् । यसको मात्रा बढाउँदै गएर विस्तारै सबै पेशा व्यवसायदेखि सार्वजनिक यातायात समेत सहजै सञ्चालन गर्ने वातावरण तयार गर्न सकिन्छ । यसमा सरकार चुकेको जस्तो देखिन्छ । हरेक नागरिकले पीसीआर परीक्षण गर्ने सुविधा पाउनुपर्छ ।

कोरोना नियन्त्रण अभियानमा निजीक्षेत्रले आफ्नो भूमिका निर्वाह गर्ने वातावरण सरकारले तयार गरिदिनुपर्छ । यसमा सर्वसाधारण र कार्यस्थलका लागि प्रोटोकल तयार गरी सामाजिक दूरी अपनाउने, मास्क लगाउने लगायत स्वास्थ्य मापदण्डको पालना गर्नुपर्छ । साथै निजीक्षेत्रका स्वास्थ्य संस्थाको तर्फबाट मानिसलाई स्वस्थ राख्न र डरमुक्त बनाउन कोरोना परीक्षण तथा उपचार पद्धतिमा नयाँ र अत्याधुनिक प्रविधिको प्रयोग बढाउनुपर्छ । पीसीआर ल्याब स्थापनादेखि यसको सञ्चालनमा धेरै खर्च लाग्छ । यसमा प्रयोग हुने एउटै उपकरण १०-१२ लाखसम्म पर्ने भएकाले लगानीको विषयमा पनि सरकारले सहजीकरण गर्नुपर्छ ।

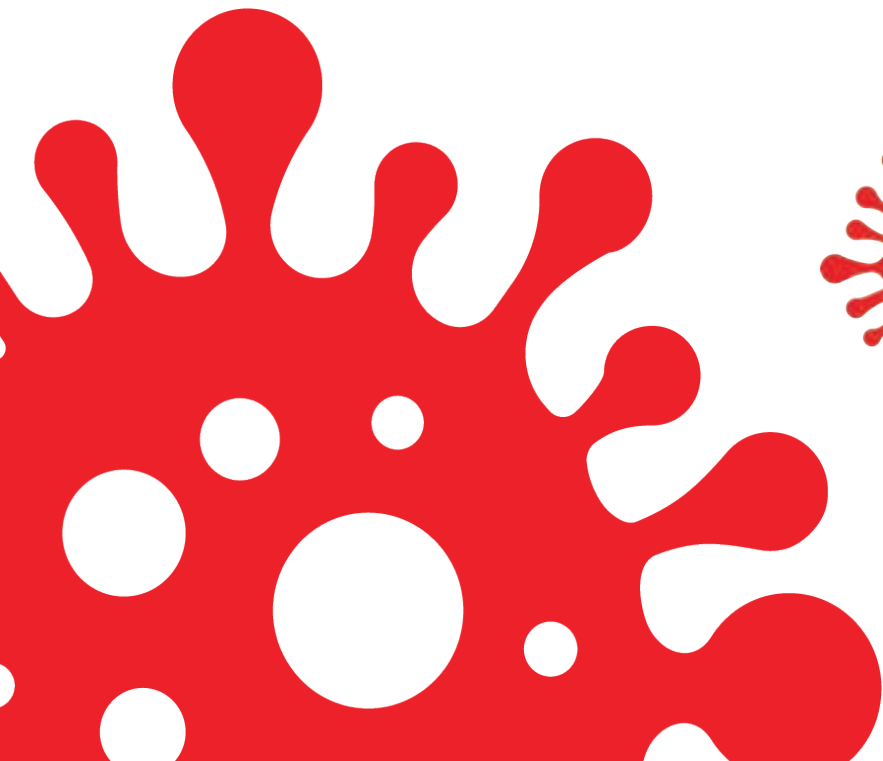
अहिले सञ्चालनमा रहेका ल्याबहरूको पनि क्षमता सीमित हुँदा परीक्षण बढाउन सकिएको छैन, जस कारण संकलन गरिएका नमूना समेत थुप्रेर बसेका छन् । यस्तै सीमित क्षमताकै कारण अबका दिनमा हस्पिटलमा मात्र आइसोलेसन गर्न सम्भव देखिँदैन । अब होम आइसोलेसनको जसरी हुन सक्छ अथवा होटलमा क्वारेन्टिन गरिएको जस्तै होटलहरूमा आइसोलेसन गर्नुपर्ने अवस्था आउन सक्छ । यसका लागि पनि तयारी गर्नुपर्छ । यसरी होम आइसोलेसन र होटल आइसोलेसन कसरी सञ्चालन तथा व्यवस्थापन गर्ने भन्नेमा स्वास्थ्यक्षेत्रसँग सम्बन्धित सरोकारवाला र अस्पतालहरूले सोच्न जरुरी छ । हाम्रो छिमेकी मुलुक भारतमै हेर्ने हो भने होम आइसोलेसनको प्रयोग व्यापक रूपमा हुन थालिसक्यो । यसमा हस्पिटलको प्रत्यक्ष निगरानी, सहकार्य र समन्वय हुन्छ । यसो गर्दा खर्चका हिसाबले पनि किफायती हुन्छ । यही अवधारणामा आधारित रहेर सेवा दिने प्रक्रिया स्टार हस्पिटलले पनि अधि बढाएको छ । यो मोडलमा हस्पिटलहरूले पनि काम गरे भने अस्पताललाई भार पर्दैन । विरामी तथा तिनका आफन्तलाई पनि धेरै पक्षबाट फाइदा हुने देखिन्छ । किनकि

घरमै अस्पतालको उपचार सेवा सुविधा उपलब्ध हुँदा अस्पताल धाउनुपर्ने, विरामी हेर्नुपर्ने जस्ता धपेडी र खर्च पनि कम हुन्छ ।

कोभिड-१९ को उपचारको क्षेत्रमा गर्न सकिने अर्को काम भनेको होटल आइसोलेसन हो । भारतकै उदाहरण हेर्ने हो भने त्यहाँका सर्वोदय, मेदान्ता लगायत हस्पिटलले अहिले होटलहरूसँग सहकार्य गरेर यस्तो सुविधा दिएका छन् । हस्पिटलमा क्षमता कम भएकै कारण होटल आइसोलेसनको अवधारणा ल्याएर त्यहाँ कोभिड-१९ विरुद्धको उपचार सेवा प्रभावकारी ढंगले प्रदान गरिएको छ । यसो गर्दा होटलले पनि फाइदा लिन सक्छन् । किनकि महामारीका कारण होटलको अकुपेन्सी शून्यमा भरेको अवस्थामा उनीहरूका लागि पनि नगद प्रवाहको एउटा बाटो खुल्ल सक्छ । स्टार हस्पिटलले पनि नजिकका (समिट, भिभान्ता, सोल्टी लगायत) होटलहरूसँग यसबारे गहन छलफल गरेको छ । उनीहरू पनि यसमा सहकार्य गर्न तयार देखिएका छन् । अन्य अस्पतालहरूले पनि नजिकका होटलहरूसँगको सहकार्यमा उपचार सेवा विस्तार गर्न सक्छन् । कोभिड नियन्त्रणमा यो पनि एउटा राम्रो मोडल हो । यसमा सरकारले पनि विशेष व्यवस्था गर्न सक्छ । जस्तै- यस्तो सेवा दिने होटलहरूले तिर्नुपर्ने राजस्व लगायतका दायित्वमा सरकारले सहूलियत दिन सक्छ । त्यसो हुँदा होटलहरूले गरेको आम्दानीले बैंकबाट लिएका कर्जा, ब्याज तिर्न सहज हुने, त्यहाँका कर्मचारीको रोजगारी सुरक्षित हुने, समयमै तलब पाउने लगायत वातावरण बन्न सक्छ । भारतमा ज्याडिसन, क्राउन प्लाजा र भिभान्ताकै चैन होटलहरूले त्यहाँका ठूला अस्पतालहरूसँग यस किसिमको सहकार्य गरेका छन् । कोभिड-१९ का विरामी बढ्दै गएको अवस्थामा यो मोडलबाट उपचारमा धेरै सहज हुने देखिन्छ । यस्ता विकल्पहरूबारे सरकारको योजना हुनुपर्छ ।

पीसीआर टेस्ट बढाउने र पीसीआर प्रयोगशाला, यसका उपकरण, आवश्यक पर्ने वस्तुहरू अत्यन्त महँगो हुने हुँदा लगानी र खर्च व्यवस्थापनमा सरकारले चुस्त ढंगले काम गर्नुपर्छ । यसमा निजीक्षेत्रका अस्पताललाई कर्जा आवश्यक पर्दा सहज र छिट्टै पाउने व्यवस्था हुनुपर्छ । कोभिड-१९ को उपचारमा आवश्यक पर्ने उपकरण खरिदका लागि कर्जा माग गर्दा छिटोभन्दा छिटो दिने व्यवस्था मिलाउनु भन्ने राष्ट्र बैंकको हालैको निर्देशनले पनि यसमा सहयोग पुग्न सक्छ । यस्तै यसअघिको कर्जाको पुनर्तालिकीकरण, ब्याज छूट लगायत सम्बन्धमा पनि स्पष्ट व्यवस्था हुनुपर्छ । किनकि लकडाउन शुरू भएपछि अधिकांश अस्पतालमा ओपीडी, अप्रेसन लगायत सेवा बन्द हुँदा ७५-८० प्रतिशतसम्म आम्दानी घटेको छ । अस्पताल लगायत स्वास्थ्य सेवा प्रदायकहरूले बैंक तथा वित्तीय संस्थाको ऋण्डै ३५ अर्ब रुपैयाँ कर्जा उपभोग गरेका छन् । यसमा राष्ट्र बैंकले कुनै छूट दिएको छैन ।

भारतमा ज्याडिसन, क्राउन प्लाजा र भिभान्ताकै चैन होटलहरूले त्यहाँका ठूला अस्पतालहरूसँग यस किसिमको सहकार्य गरेका छन् । कोभिड-१९ का विरामी बढ्दै गएको अवस्थामा यो मोडलबाट उपचारमा धेरै सहज हुने देखिन्छ ।

आवाका ब्याज, आवाका किरता
साथमा पाउनुहोस् नगद फिर्ता

मुक्तिनाथ
आवास कर्जा
"अब सपनाको घर टाढा छैन"

विशेषताहरू:

- २ बर्षसम्म ब्याजदर परिवर्तन नहुने ।
- निःशुल्क स्वास्थ्य तथा दुर्घटना विमा ।
- समयमै किरता बुझाउँदै जाँदा सेवा शुल्क फिर्ता हुँदै जाने ।
- प्रि-पेमेन्ट शुल्क नलाग्ने ।

सहुलियत
ब्याजदर

TENURE
Upto
20
Years

"जनता बैंकमा होइन, बैंक जनतामा जानु पर्दछ"

नेपाल राष्ट्र बैंकबाट 'घ' शर्को इजाजतपत्र प्राप्त राष्ट्रिय स्तरको विकास बैंक

मुक्तिनाथ विकास बैंक लि.
MUKTINATH BIKAS BANK LTD.

थप जानकारीको
लागि: TOLL
FREE

१६६००९४९९९९

नेपालको कृषि विकास र रणनीति

यमुना घले
कृषि तथा खाद्य सुरक्षा विज्ञ

संविधानको अनुसूची ८ ले स्थानीय सरकारलाई कृषिमा एकल अधिकार दिएको त छ । तर स्थानीय सरकारमा प्राविधिक नै छैनन् ।

नेपालको कृषि क्षेत्रका लागि अहिले तीनवटा कारणले ऐतिहासिक अवसर देखिएको छ । खाद्य सुरक्षा, खाद्य अधिकार र खाद्य सम्प्रभुताका विषय संविधानमै किटान भएको छ । यसले पनि कृषिको महत्व बढाएको हो । यसैगरी कृषिको उत्पादकत्व बढाउन, व्यावसायिकीकरण गर्न र औद्योगिकीकरण गर्न भूमि सुधार गरिने उल्लेख छ । संविधानको अनुसूची ५ देखि ९ मा संघीय सरकार, प्रादेशिक सरकार र स्थानीय सरकारलाई कृषिका लागि एकल अधिकार र साझा अधिकार भनेर छुट्याइएको छ । यसमा काम गर्न विशेषगरी स्थानीय सरकारलाई एकल अधिकारमा कृषि सम्बन्धी धेरै कार्यक्रम राखिदिएको छ । त्यसले गर्दा सवैधानिक हिसाबले कृषिका लागि उपयुक्त देखिन्छ ।

दोस्रो, अहिलेको कोभिड-१९ ले गर्दा कृषि, रोजगारी, खाद्य सुरक्षाको विषय बहसमा आयो र यसमा पनि बाहिर भएका युवा र मुलुकमा रहेकालाई समेत कृषिमै लगाउनुपर्छ भन्ने अभिव्यक्तिहरू आएका छन् । यसले संकटकाल बेला आफ्नै उत्पादनको महत्व कति हुन्छ भन्ने पनि महसुस गराएको छ । यसले पनि कृषिलाई अवसरको रूपमा ल्याइदिएको छ ।

तेस्रो, धेरै अवस्थामा नेतृत्वले पनि फरक पाउँछ । अहिले कृषिमन्त्रीले पनि एक खालको सोच बनाएर 'संगठित कृषि, सुरक्षित बचत' को एउटा भिजन (सोच) राखेर प्रादेशिक सरकार र स्थानीय सरकारसँग समन्वयको काम पनि गरिरहनु भएको छ । यसरी नेतृत्व पनि सुझबुझका साथ अघि बढेको देखिन्छ । यी तीनैवटा माहौलले कृषिको सम्भावनालाई उठान गर्‍यो । यसलाई रोजगारी

र खाद्य सुरक्षसँग पनि जोडेर लैजानुपर्छ भन्ने आत्मबोध गरायो । यी सबै कारणले समग्रमा कृषिको सम्भावनाको उजागर भयो ।

धेरै अघिदेखि नै कृषिको उत्पादन र उत्पादकत्व बढाउन, व्यावसायिकीकरण, औद्योगिकीकरण र गरीबी निवारणको विषय कृषि धेरै आवधिक योजनाहरूमा प्राथमिकताका साथ आएका छन् । तर वास्तविकतामा अपेक्षित रूपमा कार्यान्वयन भएको छैन । यसमा तीन चारवटा कारण छन् ।

पहिलो, राज्यको कृषिप्रति हेर्ने दृष्टिकोण नै हो । कृषिलाई दीर्घकालमा कहाँसम्म लैजाने, कस्तो बनाउन र कस्तो कृषिलाई प्रवर्द्धन गर्ने भन्ने सोच नै परिष्कृत भएको छैन । हरेक वर्ष कार्यक्रम आउनु आफ्नो ठाउँमा छ । तर कुन-कुन कृषिउपजमा आत्मनिर्भर हुने, कुन कुनको निर्यात प्रवर्द्धन गर्ने, जनसंख्याको कति प्रतिशत किसानलाई कृषिमा टिकाउने र त्यसरी अडिने किसानलाई के कस्ता सहयोग गर्ने, कृषि क्षेत्रमा कति रोजगारी सृजना गर्ने, खाद्य सुरक्षा र सम्प्रभुतालाई सार्वभौमिकताको हिसाबले लैजाने भन्ने अठोट नै राज्यसँग छैन ।

अर्को, हाम्रोमा संरचनागत समस्या छ । किनभने, कृषि मन्त्रालयलाई उत्पादन बढाउने, उत्पादकत्व बढाउने जिम्मेवारी छ । तर मन्त्रालयसँग आवश्यक स्रोतसाधन केही छैन । यसमा समन्वय र सहजीकरणको अभाव मुख्य समस्या हो । उत्पादन गर्ने स्रोतसाधन अन्यत्र छ, मन्त्रालयलाई उत्पादनको जिम्मेवारी मात्र छ । संघीयता आइसकेपछि यसमा भनै अन्योल देखिएको छ । किनकि प्रादेशिक सरकार छ, स्थानीय सरकार छ । तर अनुसूचीले

चाहिँ हामीलाई एकल अधिकार र साभ्मा अधिकार दिएको छ । अभैसम्म पनि कति कार्यक्रम अभै लागू भएकै छैनन् । संविधानको अनुसूची ८ ले स्थानीय सरकारलाई कृषिमा एकल अधिकार दिएको त छ । तर स्थानीय सरकारमा प्राविधिक नै छैनन् ।

कृषि सामरिक, राजनीतिक विषय मात्र नभई प्राविधिक विषय पनि हो । कृषि प्रविधि र प्राविधिकका हिसाबले हाम्रोमा क्षमता नै छैन । अहिलेको बजेट त्यसलाई कटौती नै गरिदिएको छ । जस्तै- कृषि ज्ञान केन्द्र, भेटेरिनरी हस्पिटल भए पनि ती प्रदेशको मातहतमा गएका छन् । तर स्थानीय र प्रादेशिक सरकारबीच समन्वय हुन सकेको छैन । एकअर्कालाई बुझ्ने अपनाउने, यो हाम्रा लागि हो भनेर लिने, त्यसलाई परिचालन गर्ने अवस्था अभै पनि बनेको छैन । अर्को, संरचनाकै हिसाबले पनि ज्ञान केन्द्र कम भए, पहिले जिल्लैपिच्छे कृषि विकास कार्यालय हुने गरेकोमा अहिले ७७ जिल्लाका लागि ५१ वटा ज्ञान केन्द्र छन् । त्यसरी एउटै केन्द्रले २ वटासम्म जिल्ला हेर्नुपर्ने अवस्था छ ।

कृषिको अपेक्षित विकास हुन नसक्नुमा स्रोतमा खास किसानको पहुँच पुगेको छैन । स्थानीय तहहरू स्वयंले यस्तो बताइरहेका छन् । यसमा प्रस्ताव माग गरेर स्रोत उपलब्ध गराउने चलन छ । त्यो गर्दा कतिपय किसान, किसान संघसंगठन, सहकारीका व्यक्तिले जानकारी नै नपाउने, त्यसका लागि प्रक्रिया पुऱ्याउने नसक्ने र त्यसको अनुगमन (फलोअप) गर्ने, मान्छे चिन्ने, कुराकानी गर्ने सम्बन्धमा उहाँहरूलाई सहज भएको पाइँदैन । त्यसमाथि पनि महिलाले चलाएको सहकारी, उद्यम, साना साना र विपन्न किसानले चलाएको चलाएको उद्यम छ भने उहाँहरू त्यहाँसम्म पुग्ने सम्भावना अति कम छ । त्यसैले स्रोतमा अनुदान दिने व्यवस्था हुनुपर्छ । यो भनेको बीउ, मलमा सहूलियत दिने, कसैले व्यवसाय गर्न चाहन्छ भने उसलाई सहजीकरण गरिदिने, वित्तीय पहुँच, ऊर्जा, सिँचाइमा सहजीकरण गरिदिने हो । यसरी स्रोतमा सबैको समान पहुँच स्थापित हुन सक्छ ।

समस्याकै प्रसंगमा चर्चा गर्दा अनुदान व्यवस्थित हुन नसक्नु पनि अर्को समस्या हो । संघीय सरकार, प्रादेशिक सरकार र स्थानीय सरकारले दिने अनुदानमा दोहोरोपन देखिएको छ । यस्तो हुँदा केही स्थानीय सरकारले बहुसंख्यकलाई अनुदान दिन अनुदानको थ्रेसहोल्ड घटाए । यसो गर्दा किसानले धेरैले अनुदान पाएको हेरेरन् कि अनुदान घटाएको कुराले स्थानीय सरकारलाई नै अप्ठ्यारोमा पारेको पनि पाइयो । त्यसैले मन्त्रालयले अहिले यस्तो अनुदान रोकेर स्रोतमै अनुदान दिने भन्ने निर्णय गरेको छ, जुन एकदम राम्रो पक्ष हो ।

यस्तै कृषिको व्यावसायिक विकास नहुनुमा मन्त्रालयगत समन्वयको अभाव पनि ठूलो कारक हो । किनकि कृषि उत्पादन गरुन्जेल त्यो कृषि मन्त्रालयसँग सम्बन्धित हुन्छ । तर यस्ता उपजमा आधारित उद्योग खोल्ने विषयमा उद्योग मन्त्रालयको सहजीकरण हुनुपर्नेमा त्यो देखिएको छैन । यसमा मन्त्रालयगत समन्वयका साथै किसानले घरेलु, उद्योग वाणिज्य लगायत निकायमा गएर अर्को प्रक्रिया थाल्नुपर्ने अवस्था आउँछ । अर्को निजीक्षेत्रका संगठन, जस्तै- नेपाल उद्योग वाणिज्य महासंघ लगायतको प्रादेशिक च्याप्टर, जिल्ला च्याप्टर भने पनि कृषिको मामिलामा खास रणनीति भएको देखिँदैन ।

यसैगरी कृषिक्षेत्रलाई आमरूपमा हेरिने दृष्टिकोण पनि यसको विकासमा बाधक बन्ने गरेको पाइन्छ । जस्तै- कृषि पढेकाले मात्र कृषिपेशा गर्नुपर्छ, भन्ने बुझाइ सर्वथा सही होइन । किनकि कृषिको क्षेत्र बृहत् छ । कसैले यसको नीति अनुसन्धान गर्न, कसैले सेवा मात्र दिन सक्छ । अहिले गैरकृषि (एमवीए जस्ता विषय) पढेकाले पनि अनलाइनमार्फत कृषिसम्बन्धी व्यवसाय गरिरहेका छन् । किनकि कृषि उद्यम, व्यापारको क्षेत्र निकै फराकिलो छ । यस्तो बुझाइ बढाउन सके सबै किसिमका युवा कृषिमा आउन सक्छन् ।

यसका लागि हाम्रो शिक्षा प्रणाली र कृषिलाई बुझ्ने र बुझाउने शैलीमा पनि

कृषिको उत्पादन र उत्पादकत्व बढाउन, व्यावसायिकीकरण, औद्योगिकीकरण र गरिबी निवारणको विषय कृषि धेरै आवधिक योजनाहरूमा प्राथमिकताका साथ आएका छन् । तर वास्तविकतामा अपेक्षित रूपमा कार्यान्वयन भएको छैन ।

परिवर्तन ल्याउनुपर्छ । त्यसो भयो भने धेरै हदसम्म रोजगारी सृजना गर्न सकिन्छ । एउटै उत्पादनसँग जोडिएका धेरै व्यवसाय हुन्छन् । उदाहरणका लागि देशलाई मासुमा आत्मनिर्भर बनाउने योजना लिएर अघि बढ्ने हो बाखापालन/उत्पादन मासु प्रशोधन, बजार व्यवस्थापन, दाना उद्योग, घाँसखेती, भेटेरिनरी लगायत व्यवसाय यसमा जोडिन आउँछन् । यसरी एउटै उत्पादनसँग जोडिने धेरै व्यवसाय हुन्छन् भनेर हामीले हेरेकै छैनौं, समस्या यो पनि हो ।

दिगो महत्वका कृषि व्यवसायलाई ध्यानमा राखेर कार्यक्रम नै ल्याइएन । हाम्रो कृषि विकास रणनीति (२०१५-२०३५) बीसवर्षे रणनीति तयार गरी कार्यान्वयनमा ल्याइएको घोषणा गरिएको छ । तर यसको प्रभावकारी कार्यान्वयनका लागि आवश्यक पूर्वाधार नै भएनन् ।

त्यसैले राज्यले कस्तो कृषि रणनीति लिएको छ भन्ने निश्चित नै भएन । हरेक वर्ष नयाँ-नयाँ कार्यक्रम मात्र ल्याइयो । दिगो महत्वका कृषि व्यवसायलाई ध्यानमा राखेर कार्यक्रम नै ल्याइएन । हाम्रो कृषि विकास रणनीति (२०१५-२०३५) बीसवर्षे रणनीति तयार गरी कार्यान्वयनमा ल्याइएको घोषणा गरिएको छ । तर यसको प्रभावकारी कार्यान्वयनका लागि आवश्यक पूर्वाधार नै भएनन् । देश संघीय संरचनामा गइसक्यो, तर त्यो रणनीतिलाई हामीले संघीय संरचनामा ढालेकै छैनौं । प्रादेशिक र स्थानीय सरकारको कृषि कार्यक्रमलाई उक्त रणनीतिको उद्देश्य अनुसार लैजाने भनिएको छ, तर यसमा पहल हुनै सकेको छैन । प्रत्येक प्रदेश र स्थानीय तहले आवधिक योजना बनाएका छन् । यद्यपि, संघीय कृषि रणनीति ती योजनामा भल्किन सकेका छैनन् । यसमा समन्वयको ठूलो खाडल देखिन्छ । त्यसैले संरचनात्मक र संगठनात्मक हिसाबले कार्यान्वयनमा चुनौती नै छ । संघीय स्तरमा कृषिका विज्ञ, विशेषज्ञ भए पनि प्रादेशिक र स्थानीय तहमा उनीहरू पुगेका छैनन् र उनीहरूलाई तल्लो तहको सरकारसम्म पुऱ्याउने योजना पनि देखिँदैन । त्यसैले यसमा निजीक्षेत्र, वैदेशिक निकायका कर्मचारीलाई समेत यसमा परिचालन गरिनु आवश्यक छ ।

सारांशमा भन्नुपर्दा कृषि र खाद्यसुरक्षालाई सामरिक महत्वको रूपमा स्थापित गर्ने रणनीति अंगीकार गर्नुपर्छ । कृषिलाई किसानको मात्र समस्या भनेर बुझ्नु हुँदैन । त्यस्तै हामीसँग भएको जैविक विविधता, भौगोलिक विविधताको हिसाबले कृषिलाई व्यावसायीकरण तथा औद्योगिकीकरणमा लैजाने नीति लिएर कार्यान्वयनमा लैजानुपर्छ । हाम्रो ९० प्रतिशत व्यापार भारतसँग हुने भएकाले भारतसँगको द्विपक्षीय व्यापारमा पनि हामीले स्पष्टसँग व्यापार सम्झौताहरू अघि बढाउन सक्नुपर्छ । हाम्रा कुन कुन कृषिउपज त्यहाँ पठाउने र के-के मात्र लिने भनेर निश्चित गर्नुपर्छ । भारतसँग कृषिवस्तुको व्यापारमा एउटा ठूलो मुद्दा रहँदै आएको छ । यसमा टुंगो नलाग्दासम्म उत्पादन भइरहने, फालिरहने र तर किसान चाहिँ टाट पल्टिने अवस्था आउँछ । त्यस्तै चिया, कफी, अलैंची, मह लगायतका तुलनात्मक उत्पादनको अन्तर्राष्ट्रिय बजारीकरणका लागि हाम्रा दूतावासहरूले पनि व्यापार कूटनीतिमा काम गर्नुपर्छ । बजारीकरणको सन्दर्भमा पनि कच्चापदार्थ भन्दा पनि प्रशोधन गरेर ब्राण्डिङ गरेर पठाउनमा जोड दिनुपर्छ । यस्ता रणनीति लिएर कार्यान्वयन गर्न सकियो भने कृषिक्षेत्रको विकास, कृषिमा आत्मनिर्भरता र यसबाटै रोजगारी सृजना भई राष्ट्रिय समृद्धिमा योगदान पुग्नेछ ।

सानिमा
3IN1 खाता

नेपालमै पहिलो पटक अनलाइन शेयर खरिद तथा बिक्री !

सानिमा क्यापिटलद्वारा संचालित लगानी व्यवस्थापन सेवा (सानिमा बैंक संगको सहकार्यमा) ।

विशेषताहरू:

- » संसारका कुनै पनि स्थानबाट अनलाइन शेयर कारोबार गर्न सकिने ।
- » सानिमा क्यापिटलले ब्रोकर कम्पनीको सहयोगमा डिम्याट खाताको राफसाफ गरिदिने ।
- » सानिमा बैंकले बैंक खाताको राफसाफ गरिदिने ।

3 in 1 खाताको लागि www.sanimabank.com मा login एवं 3 in 1 account मा click गर्नुहोला ।

 सानिमा क्यापिटल सानिमा बैंक

थप जानकारीको लागि सानिमा क्यापिटलको 09- 88272556 (Ext No. 109)
वा सानिमा बैंकको (9801190119 मा सम्पर्क गर्नुहोला ।

रेमिट्यान्समा निर्भरता न्यूनीकरण

सुमन पोखरेल
अध्यक्ष, नेपाल विप्रेषण संघ

एक दशकदेखि हामीले १०० अर्ब रुपैयाँको निर्यात पुऱ्याउने लक्ष्य निर्धारण गरेर त्यो पनि भेट्टाउन सकेका छैनौं । पर्यटनबाट हुने आयमा पनि भर पर्ने अवस्था छैन ।

पछिल्लो समय विश्वव्यापी महामारीको रूपमा फैलिएको कोभिड-१९ (कोरोना भाइरस महामारी)को असर समग्र विश्व अर्थतन्त्रमा परेको छ । रेमिट्यान्समा अधिक निर्भरता भएको नेपाली अर्थतन्त्रमा एकसाथ धेरै क्षेत्रमा असर देखिन शुरू भइसकेको छ । नेपालीहरूको श्रम गन्तव्य मुलुकहरूमा संक्रमण फैलन नदिन आवागमनमा रोक लगाएपछि त्यहाँ रोजगारीमा समेत असर देखिन थालेको छ, जसका कारण रेमिट्यान्स आप्रवाहमा कमी आउने क्रम शुरू भइसकेको छ । अर्थतन्त्रमा यसको प्रभाव अनिश्चित छ । विश्व बैंकले गतवर्षको तुलनामा रेमिट्यान्स आप्रवाहमा १४ प्रतिशतसम्म गिरावट आउन सक्ने प्रक्षेपण गरिसकेको छ । चालू वर्ष मात्र होइन, आगामी केही वर्ष कोभिड-१९ को प्रभावले नेपाल भित्रने रेमिट्यान्स घट्ने निश्चितप्रायः छ ।

कोभिड-१९ ले वैदेशिक रोजगारीमा कुन हदसम्मको असर गर्छ भन्नेमा रेमिट्यान्स आप्रवाह निर्धारित हुन्छ । महामारीको अनिश्चितताका कारण यसको अनुमान गर्न कठिन छ । संसारभर नै कुल गार्हस्थ्य उत्पादन (जीडीपी)को तुलनामा बढी रेमिट्यान्स भित्र्याउने मुलुकहरूमा हामी अग्रपंक्तिमा छौं । रेमिट्यान्सले हाम्रो अर्थतन्त्रका हरेक क्षेत्रलाई विस्तार गर्न सघाएको छ । शिक्षा, स्वास्थ्य, रियलइस्टेट, उपभोगदेखि बैंकिङ लगायत अन्य पूँजी निर्माण हुने क्षेत्रमा यसको ठूलो योगदान छ । नेपालको ५६ प्रतिशत परिवार अहिले पनि रेमिट्यान्समा आश्रित छ । पछिल्लो एक दशकमा तीव्ररूपमा गरिवी घट्नुमा रेमिट्यान्स महत्वपूर्ण कारण हो । विदेशी विनिमय सञ्चितमा ठूलो भरथेग रेमिट्यान्सकै

छ, जसले हाम्रो व्यापारघाटा भयावह हुँदा पनि बाह्य क्षेत्रको स्थायित्व कायम गर्न मद्दत गरिरहेको छ ।

रेमिट्यान्स घट्दा एकातिर गरिवी निवारणमा चुनौती थपिन जान्छ भने अर्कोतर्फ अहिलेकै प्रवृत्तिको आयातको निरन्तरता नहुन सक्छ । रेमिट्यान्समा आश्रित घरपरिवारको आम्दानी घट्नेवित्तिकै उपभोग पनि घट्न थाल्छ ।

कोभिड-१९ शुरू हुनुअघि नै पनि रेमिट्यान्स आप्रवाहको दर सामान्य घट्न थालेको थियो । प्रमुख श्रम गन्तव्य मलेसियामा श्रम अनुमति लामो समय बन्द रहनु र वैदेशिक रोजगारीमा जानेको संख्यामा अघिल्लो वर्ष केही कमी आउँदा त्यसको असर देखापर्न शुरू भइसकेको थियो । यस वर्ष पुनः कोभिड-१९ को असरका कारण वैदेशिक रोजगारीका लागि विदेश जानेको संख्यामा कमी आएको छ । रेमिट्यान्सका आप्रवाह नेपालीहरूको श्रम गन्तव्यमा रोजगार कटौतीको अवस्था के हुन्छ भन्नेमा निर्भर हुन्छ । यद्यपि मध्यपूर्वमा ठूलो संख्यामा नेपालीहरू सुरक्षा गार्ड, सेल्स/आपूर्ति सेवा, निर्माण क्षेत्रमा संलग्न भएकाले अधिकांशको रोजगारी अभै पनि सुरक्षित देखिन्छ । तर कोभिड-१९ को असरका कारण श्रम गन्तव्यमा रोजगारीका सम्भावना भने केही समयसम्म कम हुने अनुमान गरिएको छ । श्रम गन्तव्यका अर्थतन्त्र कति छिटो पुनरुत्थान हुन्छन् भन्नेमा हाम्रो वैदेशिक रोजगारीको भविष्य निहित रहन्छ । त्यसकारण आगामी दिनहरू हाम्रा लागि त्यति सहज छैनन् ।

रेमिट्यान्समा अधिक निर्भरता अर्थतन्त्रका लागि घातक हुने

भन्दै विगतदेखि नै बेलाबखतमा यसको विकल्पको बारेमा पनि चर्चा हुने गरेको छ। विदेशी विनिमय सञ्चितिलाई सशक्त राख्न विदेशी मुद्रा आर्जनका हाम्रा अन्य स्रोतहरू त्यति सशक्त छैनन्। एक दशकदेखि हामीले १०० अर्ब रुपैयाँको निर्यात पुऱ्याउने लक्ष्य निर्धारण गरे तापनि त्यसलाई भेट्टाउन सकेका छैनौं। पर्यटनबाट हुने आयमा पनि भरपर्ने अवस्था छैन। ठूलो परिमाणमा नियमित निर्यात हुन सक्ने जलविद्युत् जस्ता क्षेत्रको विकास चर्चामा सीमित छ। अन्तरदेशीय विद्युत् व्यापारको विषय धीमा गतिमा अघि बढेको छ। यस्तो परिदृश्यमा आजको दिनमा रेमिट्यान्सको विकल्प यही हो भन्ने ठोस विकल्प हाम्रा सामु छैन।

तर आगामी दिनमा योजना बनाउँदै त्यसलाई कार्यान्वयन गर्दै जाने हो भने केही न केही समाधान निस्कन्छ।

त्यसकारण यतिबेला रेमिट्यान्समा पर्ने असरलाई मध्यनजर गर्दै विदेशी मुद्रा प्राप्तिका लागि हामीले वैदेशिक स्रोत (अनुदान र ऋण) परिचालन बढाउनु श्रेयष्कर हुन्छ। सरकारले विकास निर्माणका लागि ग्रहण गर्ने वैदेशिक सहायतालाई विकास निर्माणमा अधिकतम प्रयोग गर्नुपर्छ।

आगामी वर्ष हामीले आयातमा धेरै सम्भौता गर्नुपर्ने छैन। अहिले मुलुकमा रहेको विदेशी मुद्रा सञ्चितिले चालू आर्थिक वर्ष २०७६-७७ को आयातको प्रवृत्ति अनुसार पनि ११ महिनाको वस्तु र आयात धान्न पर्याप्त छ। आगामी आर्थिक वर्षदेखि कोभिड-१९

को असर न्यूनीकरण भई विश्व अर्थतन्त्र पुनः सुचारु हुन थालेको खण्डमा नेपाली अर्थतन्त्र धेरै प्रभावित हुँदैन।

यद्यपि आगामी वर्षमा आयातका लागि पर्याप्त विदेशी मुद्राको सञ्चिति भएर मात्र पनि हुँदैन। मानिसहरूको आम्दानी घटेकाले उपभोगमा कमी आउनेछ। उपभोग घट्दा आयातमा कमी र सरकारको राजस्व संकलनमा स्वतः कमी आउनेछ। यसको विकल्प भनेको स्वदेशमै रोजगारी सृजना गरेर आर्थिक क्रियाकलाप बढाउने हो। विकल्पका रूपमा कृषिक्षेत्रमा धेरै काम गर्न सकिन्छ। अन्य क्षेत्रहरूमा पनि थुप्रै सम्भावनाहरू छन्। ती सम्भावनाहरू उजागर गर्न सकिन्छ। तर यसका लागि केही समय लाग्छ, तत्काल सम्भव हुँदैन।

अर्को, प्राप्त रेमिट्यान्सको उत्पादनमूलक उपयोगको सवाल पनि छ। नेपालमा रेमिट्यान्स उत्पादनशील क्षेत्रमा गएर भन्ने चौतर्फी सुनिन्छ। त्यो सीधै जलविद्युत् वा अन्य ठूला पूर्वाधार निर्माणमा गएर, त्यो एउटा पाटो हो। तर सामाजिक उत्पादनशील क्षेत्रमा यसको व्यापक प्रयोग छ। गुणस्तरीय शिक्षा, स्वास्थ्य लगायत गुणस्तरीय जीवनयापनमा त्यो प्रयोग भएको छ। हाम्रो मानव विकास सूचकांकमा प्रगति भएको छ। यो राष्ट्रका लागि

ठूलो सम्पत्ति हो। रेमिट्यान्समार्फत उपभोग बढेकाले नै सरकारको राजस्व पछिल्ला १० वर्षमा वार्षिक औसत २० प्रतिशतले बढेको छ। प्राप्त राजस्वलाई सरकारले प्रभावकारी ढंगले विकास निर्माणमा लगाउन सकेको भए त्यसले मुलुकको कायापलट भइसक्ने थियो। त्यसकारण उपभोगबाट सिर्जित राजस्वबाट पनि अप्रत्यक्ष रूपमा रेमिट्यान्सको उत्पादनशील क्षेत्रमा उपयोग हुन सक्छ। वैदेशिक रोजगार बचतपत्र वा अन्य स्कीममा लगानी गर्न वैदेशिक रोजगारीमा रहेका वा तिनका परिवारलाई चेतनाको अभाव वा आफ्नो घर खर्च चलाउने बाध्यताले बचत कम भएर

बचतका स्कीममा खर्च गर्न नसकेको हुन सक्छ। अर्थतन्त्रको सन्तुलित विकास र विस्तारका लागि उपभोग कति महत्वपूर्ण छ भन्ने त आज हामी महसुस गरिरहेकै छौं। सरकारलाई राजस्व प्राप्तिमा सकस हुनुको मुख्य कारण मानिसहरूको आम्दानी र उपभोग घट्नु नै मुख्य कारण हो।

यसका अतिरिक्त, रेमिट्यान्सले बैंकमा निक्षेप बढाउन मद्दत गरिरहेको छ। त्यो निक्षेप ऋण लगानीका लागि निजीक्षेत्रमा कर्जाको रूपमा जान्छ। यसले औद्योगिक उत्पादन, देशमा उद्यमशीलता विकासमा सहयोग गरिरहेको छ। यद्यपि, वैदेशिक रोजगारीमा जानेहरूले नै वैदेशिक रोजगार बचतपत्र, म्युचुअल फण्ड जस्ता लगानीका स्कीममा प्रत्यक्ष सहभागी भएको भए उनीहरू

फर्केर आएपछि पनि उनीहरूको बचत सुरक्षित हुन्थ्यो। त्यसले भविष्यमा उनीहरूलाई एकखालको सुरक्षा प्रदान गर्ने थियो। यो विषय कतिपयलाई बुझाउन नसकेर या कतिपयसँग पर्याप्त बचत नहुनाले पनि प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन हुन सकिरहेको छैन।

समग्र अवस्था विश्लेषण गर्दा नेपालको मात्र होइन, संसारकै अर्थतन्त्र समस्यामा छ। आर्थिक विस्तार भन्दा पनि भएको उपलब्धि टिकाउन पनि निकै चुनौतीपूर्ण छ। त्यसैले अर्थतन्त्रलाई स्थिर मात्र राख्न सके पनि ठूलो उपलब्धि हुन्छ। अहिलेको समस्यालाई हामीले रेमिट्यान्समा अधिक निर्भरताको स्थितिबाट कस्ता विकल्पहरूमा जान सकिन्छ भन्ने विकल्पहरू अवलम्बन गर्ने अवसरका रूपमा लिनुपर्छ। रेमिट्यान्समा निर्भर उपभोगमुखी प्रणालीबाट उत्पादनमा जान यो एकदमै राम्रो अवसर हो। यहाँको जनशक्तिलाई साना-मझौला उद्यम, कृषि लगायत उत्पादनमूलक क्षेत्रमा परिचालन गर्न सक्छौं। विदेशबाट फर्किएर आएकाहरूमध्ये केही पुनः विदेश नजाने मनस्थितिमा पनि हुन सक्छन्। यहीं केही गर्ने उनीहरूको योजनामा सरकारले साथ दिनुपर्छ। यसले आत्मनिर्भर अर्थतन्त्र निर्माणमा सहयोग पुऱ्याउँछ, र रेमिट्यान्स माथिको परनिर्भरता कम गर्दै लैजान पनि सफलता मिल्छ।

यद्यपि, वैदेशिक रोजगारीमा जानेहरूले नै वैदेशिक रोजगार बचतपत्र, म्युचुअल फण्ड जस्ता लगानीका स्कीममा प्रत्यक्ष सहभागी भएको भए उनीहरू फर्केर आएपछि पनि उनीहरूको बचत सुरक्षित हुन्थ्यो।

पूँजीबजारमा स्थायित्व

भरत सिंह थापा
उप-प्राध्यापक, वित्तशास्त्र त्रि.वि.

धितोपत्र दलाल (ब्रोकर) हरूको कमजोर व्यावसायिक तथा संस्थागत क्षमताले हाम्रो पूँजीबजार केही सीमित व्यक्ति तथा शहरी क्षेत्रमा मात्र सीमित गरेको छ ।

गतिशीलता पूँजीबजारको स्वभाव हुँदा हुँदै पनि अपरिपक्व पूँजीबजारको विकासका लागि स्थायित्व अपरिहार्य छ । नेपाल जस्तो सानो र अतिकम तरलता भएको पूँजीबजारमा देखिने अस्थिरता र अनिश्चितताले अर्थतन्त्रको विकास र लगानीकर्ताको मनोबलमा नकारात्मक असर पर्ने कुरालाई नकार्न सकिँदैन । तसर्थ नेपालको पूँजीबजारमा स्थायित्वको लागि पर्याप्त नीतिगत र पूर्वाधार विकासमा ध्यान दिनुपर्ने देखिन्छ ।

पूँजीबजारको विकासले धेरै हदसम्म अर्थतन्त्रको विकासलाई इंगित गर्दछ । संसारका बलिया, ठूला अर्थतन्त्रको पूँजीबजार पनि बलियो, ठूलो, विश्वसनीय र धेरै हदसम्म स्थायित्व प्रदान गरेको देखिन्छ । अर्थतन्त्रमा रहेको खुद बचतलाई उत्पादनमुखी लगानीमा रूपान्तरण गर्न पूँजीबजारले पूँजी निर्माणकर्ताको रूपमा महत्वपूर्ण भूमिका खेलेको हुन्छ । यसले लगानीकर्ताहरू, उद्योगी व्यवसायी, संगठित कम्पनी र सरकारका लागि आवश्यक धितोपत्रहरू डिजाइन गरेर तिनीहरूको सजिलो खरीद, विक्री तथा उचित मूल्य निर्धारणका लागि संयन्त्र तयार पारी सहजीकरण गरिदिन्छ, जसले गर्दा एकातिर लगानीकर्ताहरूले आफ्नो लगानीको सुरक्षाको प्रत्याभूति तथा प्रतिफल आकलन गर्न सक्छन् भने अर्कोतिर उद्योग, व्यवसाय तथा कम्पनीहरूले आफूलाई आवश्यक पर्ने पूँजी विभिन्न वित्तीय उपकरणहरू, जस्तै- ऋणपत्र, साधारण शेयर निष्कासन गरेर संकलन गर्न सक्छन् ।

गतिशीलता पूँजीबजारको स्वभाव हुँदा हुँदै पनि अपरिपक्व पूँजीबजारको विकासका लागि स्थायित्व अपरिहार्य छ । नेपाल जस्तो सानो र अतिकम तरलता भएको पूँजीबजारमा देखिने अस्थिरता

र अनिश्चितताले अर्थतन्त्रको विकास र लगानीकर्ताहरूको मनोबलमा नकारात्मक असर पर्ने कुरालाई नकार्न सकिँदैन । तसर्थ नेपालको पूँजीबजारमा स्थायित्वका लागि पर्याप्त नीतिगत र पूर्वाधार विकासमा ध्यान दिनुपर्ने देखिन्छ ।

हाम्रो पूँजीबजारको क्षमता अभिवृद्धिको आवश्यकतालाई विश्वव्यापी रूपमा देखिएको कोभिड-१९ (कोरोना भाइरस महामारी)को नराम्रो असरले उजागर गरिसकेको छ । नेपालको एउटा मात्र धितोपत्र कारोबारको दोस्रो पूँजीबजार (नेप्से) भन्दा १०० दिन लामो बन्द हुनु विश्वको वित्तीय बजारको क्षेत्रमा आफैमा अचम्मको समाचार हो । बजार पूर्णरूपमा अनलाइनमा जान नसक्नु, बजार निर्माताको अभाव, दलाल व्यवसायीको संस्थागत विकास नहुनु, पूँजीबजारमा सर्वसाधारणको पहुँच हुन नसक्नु, लगानी विविधीकरणका लागि पर्याप्त वित्तीय उपकरण तथा क्षेत्रहरूको अभाव र बजारमा सुशासनको खडेरी लगायतका कारण लामो समय बजार बन्द हुनुमा जिम्मेवार देखिन्छन् ।

लगभग २० लाख लगानीकर्ताले डिम्याट खाता खोल्नसक्दा पनि मात्रै ३० हजार लगानीकर्ताहरू अनलाइन प्रणालीमा आवद्ध

भएका छन् र त्यसमा पनि कारोबारका लागि दलालकै मुख ताकेर बस्नुपर्ने अवस्थाले बन्दाबन्दी (लकडाउन)को समयमा शेयर बजार खोल्न नसकेको स्पष्ट हुन्छ। त्यस्तै क्लियरिङ प्रणाली पनि स्वचालित (विद्युतीय) हुन नसकेकाले यो समस्या अभै जटिल बनेको छ। अर्कोतिर धितोपत्र दलाल (ब्रोकर)हरूको कमजोर व्यावसायिक तथा संस्थागत क्षमताले हाम्रो पूँजीबजार केही सीमित व्यक्ति तथा शहरी क्षेत्रमा मात्रै सीमित गरेको छ। सानो पूँजी, कमजोर प्राविधिक र मानव संसाधनको अवस्था, सेवाको विभेदीकरण र दयनीय संस्थागत सुशासनको चपेटामा परेका दलाल व्यवसायीहरूले बजारको जोखिम व्यवस्थापनमा कुनै ठोस भूमिका खेलेको देखिँदैन। त्यस्तै, लगानीकर्ताका लागि केही हदसम्म म्युचुअल फन्डको उपलब्धता भए पनि प्रायः बैंक तथा वित्तीय संस्थाको साधारण शेयरहरू मात्र छन् भन्दा अतिशयोक्ति

सानो पूँजी, कमजोर प्राविधिक र मानव संसाधनको अवस्था, सेवाको विभेदीकरण र नाजुक संस्थागत सुशासनको चपेटामा परेका दलाल व्यवसायीहरूले बजारको जोखिम व्यवस्थापनमा कुनै ठोस भूमिका खेलेको देखिँदैन।

नहोला। विश्वको वित्तीय बजारमा ऋणपत्रको बजारले ठूलो हिस्सा ओगटेको छ, जसले बजारमा स्थायित्व मात्र ल्याउन मद्दत गर्दैन बरु देशको औद्योगिकीकरण र भौतिक पूर्वाधार विकासमा समेत महत्वपूर्ण भूमिका खेल्छ। जब कि हाम्रो बजारमा ऋणपत्रको कारोबार प्रायः शून्य छ। यसैगरी देशको अर्थतन्त्रमा ठूलो योगदान गर्दै आएको कृषि तथा उत्पादनमूलक क्षेत्रको उपस्थिति पनि पूँजीबजारमा हुन सकेको छैन।

बजारको स्थायित्व र यसमा व्यापक जनसहभागिताको बाधक अकुशल बजार पनि हो। एउटा कुशल बजारले पर्याप्त मात्रामा सन्दर्भ सामग्री सूचनाहरू सम्पूर्ण लगानीकर्तालाई समान रूपमा प्रवाह गर्नुपर्छ। तर, हाम्रो बजारले पहिलो कुरा त न्यूनतम सूचना पनि उत्पादन गर्न सकेको छैन। दोस्रो, सूचनाको गुणस्तर र असमान वितरण जताततै देख्न सकिन्छ। यसको परिणामस्वरूप व्यापक भित्र कारोबार (इन्साइडर ट्रेडिङ) हुने हुँदा सूचनाबाट वञ्चित साना लगानीकर्ताहरू जहिल्यै पनि मारमा परिरहेका छन्। यस्तो परिस्थितिमा बजारलाई विश्लेषण गर्ने विश्वव्यापी उपकरण

तथा सिद्धान्तहरू, जस्तै- प्राविधिक र आधारभूत विश्लेषण कुनैले पनि काम गर्न सक्दैन। मात्र केही सीमित र इन्साइडर ट्रेडर र तिनीहरूलाई पछ्याउन सक्ने लगानीकर्ताले सर्वसाधारण लगानीकर्तालाई भुक्त्याएर (जस्तो बुल ट्याप) सट्टाबाजी थाप्छन् भने दीर्घकालीन लगानीकर्ता निरुत्साहित हुँदै जान्छन्। बजारमा भित्री कारोबार (इन्साइडर ट्रेडिङ) पर्याप्त भएको थाहा पाउँदा पाउँदै नियामक निकाय नेपाल धितोपत्र बोर्ड (सेबोन) तथा फ्रण्टडोर नियामक नेपाल स्टक एक्सचेञ्ज (नेप्से) मुकदर्शक भएर बस्नुले पूँजीबजारको भविष्यमाथि कालो बादल मडारिएको भान हुन्छ। अब यो परिस्थितिलाई चिदै आगामी दिनमा नेपालको पूँजीबजारमा स्थायित्व र दिगो विकासका लागि केही सुझावहरू यहाँ प्रस्तुत गरिएको छः

- १) नेपालको एक मात्र दोस्रो पूँजीबजार (नेप्से)मा तरलता बढाउन पूर्णरूपमा अनलाइन ट्रेडिङ व्यवस्थापन र विद्युतीय माध्यमबाट क्लियरिङ तथा सेटलमेन्ट हुनुपर्छ। यसले पारदर्शिता बढाउने र भित्री कारोबारलाई पनि निरुत्साहित गर्नेछ।
 - २) पूँजीबजारको पहुँच बढाउन अहिले भएका दलाल कम्पनीहरूको क्षमता अभिवृद्धि गर्ने र बैंक तथा वित्तीय संस्थालाई दलाल व्यवसायको अनुमति दिने विद्यमान व्यवस्थालाई कार्यान्वयनमा ल्यायो भने पूँजीबजार गाउँदेखि शहर र अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा (गैरआवासीय नेपाली माझ)समेत पुऱ्याउन सकिन्छ।
 - ३) देशको बदलिँदो राजनीतिक प्रशासनिक व्यवस्थासँगै पूँजीबजारको संरचना पनि रूपान्तरण हुन जरुरी छ। अब केन्द्रीकृत पूँजीबजार संघीय, प्रान्तीय र स्थानीय तहसम्म पुगेर प्रत्येक तहको साधन स्रोतसँगै पूँजी परिचालनमा सहयोगी बन्नुपर्छ।
 - ४) अहिले पूँजीबजार र शेयर बजार पर्यायवाची भएका छन्। निकट भविष्यमा नेपालको पूँजीबजारको दायरा फराकिलो बनाउन जरुरी छ। त्यसका लागि ऋणपत्र, ईटीएफ, अप्सन, वारेन्स र फ्यूचरहरूको बजार निर्माण, प्रवर्द्धन तथा विस्तार गरिनुपर्छ। बजार निर्माता कम्पनीको स्थापना गर्ने म्युचुअल फन्डहरूलाई प्रवर्द्धन गर्ने र लगानी विविधीकरणका लागि पर्याप्त कदम चाल्नुपर्ने देखिन्छ।
 - ५) पूँजीबजारको विकासका लागि पूँजीबजार शिक्षाको विकास पनि अपरिहार्य छ। एकातिर साना लगानीकर्ताका लागि मूलभूत वित्तीय साक्षरताको आवश्यकता छ भने अर्कातिर पूँजीबजारसँग सम्बन्धित अध्ययन अनुसन्धान गर्ने एकेडेमीको आवश्यकता टड्कारो रूपमा देखिएको छ। छिमेकी मुलुक भारतमा नेशनल इन्स्टिट्युट अफ सेक्युरिटी मार्केट (एनआईएसएम)ले वित्तीय बजारको क्षेत्रमा आवश्यक पर्ने जनशक्ति उत्पादन गर्न निकै योगदान दिएको छ। त्यस्तै हामीले पनि वित्तीय बजारको प्रवर्द्धन, सुदृढीकरण र दिगो विकासका लागि एउटा अध्ययन संस्थान र अनुसन्धान केन्द्रको स्थापना गर्नुपर्ने आजको आवश्यकता छ।
- सम्बन्धित निकायले माथि उल्लेख गरिए बमोजिम समयमै नीतिगत परिमार्जन तथा प्रभावकारी ढंगले कार्यान्वयन गर्न सके नेपालको पूँजीबजारको विकास सम्भव छ।

महिला उद्यमशीलता अवसर र आवश्यकता

शारदा रिजाल

निवर्तमान अध्यक्ष, महिला उद्यमी महासंघ, नेपाल

महिला उद्यमीको उत्साहलाई दिगो बनाउन सहूलियत कर्जा, कर तथा उद्यम दर्तामा छुट जस्ता सहूलियत र क्षमता विकासमा प्राथमिकता दिनुपर्छ ।

नेपालमा उद्यम गर्न चाहने र आफ्नै पौरखमा बाँच्न चाहने महिलाहरूलाई उद्यमशीलतामा जोड्न आवश्यक छ । अझै पनि घरपरिवारले महिलालाई उद्यम वा व्यवसाय गर्न त्यति विश्वास गरेको पाइँदैन । माइतीघरमा छोरीलाई अर्काको घरमा जाने, उतै गएर जे गरे पनि गर भन्ने मानसिकता अझै पनि छँदै छ । बुहारी भएर आइसकेपछि पनि छोरीलाई जति विश्वास बुहारीलाई गरिँदैन । 'महिलाहरूले पनि केही गर्न सक्छन्' भन्ने सामाजिक जागरुकता अझै पनि कमी देखिन्छ । महिला उद्यमशीलता विकासका लागि एउटा समग्र पर्यावरण (इकोसिस्टम) तयार गर्नुपर्छ । विद्यालय र कलेजका पाठ्यक्रममा नै महिला उद्यमशीलताको विषयमा अध्ययनलाई अनिवार्य गर्नुपर्ने देखिन्छ । महिला गृहिणीमात्र होइनन्, उनीहरू उद्यमशील हुन्छन् भन्ने सामाजिक सोच स्थापित भएपछि मात्र महिला सशक्तीकरणको आधार तयार हुन्छ । त्यसपछि महिला उद्यमशीलता विकासका अतिरिक्त आवश्यकता- शीप, पूँजी, प्रविधि, बजार, प्रोत्साहनको व्यवस्था हुनुपर्छ ।

महिलाहरूलाई केन्द्रित गरी नेपाल सरकारले कार्यान्वयनयोग्य र व्यावहारिक कार्ययोजना ल्यायो भने उनीहरूको छिटो विकास हुन्छ । अझै पनि महिला उद्यमशीलता विकास अनुकूल वित्तीय पहुँच स्थापित हुन सकेको छैन । सम्पत्तिमा अधिकार नभएका कारण बैंक तथा वित्तीय संस्थामा धितो राखेर कर्जा लिन सक्ने क्षमता उनीहरूमा हुँदैन । घरपरिवारले पनि पूँजी नदिने र बैंक तथा वित्तीय संस्थाबाट समेत पूँजी प्राप्त गर्न कठिन परिस्थितिमा

महिला उद्यमशीलता फस्टाउन सक्दैन ।

वित्तीय अवस्था कमजोर भएका महिलाहरूका लागि महिला उद्यमी महासंघ, नेपालले 'महिला उद्यमशीलता विकास कोष' खोल्न सरकारलाई दबाव दिएपछि यो कोषको स्थापना गरियो । यो कोषले महिला उद्यमशीलता विकासका लागि केही सहयोग गर्‍यो । यसबाट केही महिलाहरूले शुरू गरेका उद्यम स्थापित भए । यसले के देखाउँछ भने सभासम्मेलनमा महिलाका पक्षमा बोलेर मात्र हुँदैन, नीतिगत सुधारले मात्र लक्षित उपलब्धि हासिल हुन सक्छ ।

अहिले सरकारले नीतिगत व्यवस्था गरेर नै महिलाहरूले सञ्चालन गरेका उद्योग दर्ता गर्न र आयकरमा विभिन्न किसिमका छुट दिएको छ । यस्ता छुट/सहूलियतका अतिरिक्त उनीहरूलाई उद्यम क्षेत्रमा टिकाइराख्न व्यावसायिक र व्यवस्थापकीय तालिमको आवश्यकता पर्दछ । सृजनशील क्षमताले महिलाहरू उद्यमी बन्न उत्प्रेरित भएका हुन्छन् । तर उद्यमशीलता विकासका लागि सृजनशीलताले मात्र पुग्दैन । यस क्षेत्रमा टिकिरहन उनीहरूलाई ज्ञान, शीप, लगानी र निरन्तरताको आवश्यकता पर्दछ । यस्ता ज्ञान र शीपको कमीले गर्दा उनीहरूमा देखिएको उत्साह केही समयमै समाप्त हुँदै जान्छ । उनीहरूको उत्साहलाई दिगो बनाउन सहूलियत कर्जा, कर तथा उद्यम दर्तामा छुट जस्ता सहूलियत र क्षमता विकासलाई प्राथमिकता दिनुपर्छ ।

पढेलेखेको मध्यम वर्गीय परिवारमा त छोरीलाई उद्यमी बन्न वा व्यावसायिक क्षेत्रमा प्रवेश गर्न कठिन छ भने ग्रामीण भेगका

महिलामा भन्ने समस्या छ। महिलाले व्यवसाय तथा उद्यम गर्नु भनेको एउटा ठूलो जोखिम निम्त्याउनु पनि हो। त्यही भएर पनि अहिले पनि कतिपय समुदाय र स्थानमा महिलाले उद्यम सञ्चालन गर्न सक्दैनन् भन्ने मानसिकता रहेको छ। त्यसैको चपेटामा ग्रामीण भेगका महिलाहरू परेका छन्।

अहिले तीन तहको सरकार बनेको छ। अब तीनै तहका सरकारले महिला उद्यमशीलता विकासका लागि आवश्यक नीतिगत प्रोत्साहन, महिलाले सञ्चालन गरेका उद्यमलाई छूट/सहुलियत तथा वित्तीय पहुँच विस्तारका कार्यक्रम ल्याउनुपर्छ। एक-दुई वर्ष अगाडिको बजेट निकास हेर्दा महिला उद्यमशीलताका लागि निकास भएको बजेट पनि सडक बनाउन खर्चिएको पाइन्छ। त्यसकारण बजेटको यथार्थ र प्रभावकारी कार्यान्वयनमा हामीले खबरदारी गर्नुपर्छ। जनप्रतिनिधिहरूलाई पनि उद्यमशीलताको महत्वबारे बुझाउन आवश्यक छ। विभिन्न पृष्ठभूमिबाट आउनु भएकाले सबैको उद्यमीलाई हेर्ने दृष्टिकोण फरक हुन सक्छ। जनप्रतिनिधिहरूले उद्यमशीलताको महत्वलाई बुझे, यसलाई प्राथमिकता दिनुभयो भने उद्यमशीलताको बजेट सडकमा खर्च हुने अवस्था नआउला।

महासंघले महिलाहरूलाई उद्यम क्षेत्रमा आएको बजेटमा खबरदारी गर्न अनुरोध गरेपछि अहिले स्थानीय तहका प्रमुख र वडाध्यक्षहरूले यसमा ध्यान दिन थाल्नुभएको छ। महिला उद्यमशीलता र आफ्नो गाउँठाउँमा उद्यमशीलता, उत्पादन र रोजगारीको महत्व बुझेपछि स्थानीय सरकारको मनस्थितिमा परिवर्तन आएको छ। महासंघको निरन्तरको पहलपछि उहाँहरूले समाजको विकासमा उद्यमशीलताको महत्वलाई ढिलै भए पनि बुझ्न थाल्नुभएको छ। महिलाले उद्यम तथा व्यवसाय गरेर आर्जन गरेको पैसा घरपरिवार धान्न खर्च भयो भने श्रीमानले कमाएको बचत हुन्छ। आवश्यकता परेको बेला बचत उपयोग गर्न सकिन्छ। विशेषगरी बच्चाहरूको लालनपालनमा खर्च बढी हुने भएकाले महिला उद्यममा लागे उनीहरूको रेखदेख गर्न सहज हुन्छ। महिला उद्यमशीलता वास्तवमा समाज रूपान्तरणको संवाहक हो।

अध्ययनहरूका अनुसार महिला उद्यमशीलताबाट भएको आर्जनले आगामी पुस्तालाई फाइदा पुऱ्याएको छ। किनभने उनीहरूले शिक्षामा खर्च गरे। एकजनाले मात्र कमाएको पैसाले बालबच्चाहरूलाई राम्रो शिक्षा दिन नसकिएको पनि हुन सक्छ।

महिला उद्यमशीलता विकासका लागि हरेक विकल्पहरूमा सरकारले उद्यमशीलता विकासका सम्भावनाहरू हेर्नुपर्छ। नेपाल सरकारले अहिले प्रत्येक प्रदेशमा औद्योगिक क्षेत्र स्थापना गर्ने कार्यक्रम अघि बढाएको छ। यस्ता औद्योगिक ग्राममा उद्योग स्थापना गर्न महिलालाई प्राथमिकता दिनुपर्दछ। प्रदेशमा मात्र होइन, अब प्रत्येक पालिकाहरूमा एउटा-एउटा औद्योगिक ग्राम स्थापना हुनुपर्छ।

अहिले महिला बालबालिका तथा ज्येष्ठ नागरिक मन्त्रालयले महिला उद्यमशीलता सहजीकरण केन्द्रको अवधारणा पनि ल्याएको छ। महिला उद्यमी महासंघले यस्तो किसिमको सहजीकरण केन्द्रका लागि वर्षौंदेखि माग गर्दै आएको छ। महिलाहरूसँग भएको शीपलाई कसरी उपयोग गर्ने भनेर अलमलिएको अवस्थामा सरकारले नै स्किमहरू ल्याएको छ भने त्यो स्किम प्राप्त गर्न प्रस्ताव तयार गरी पेश गर्ने शीप उनीहरूसँग हुँदैन। विगतमा महिला उद्यमशीलता कोषकै कर्जा उपयोग गर्न पनि प्रस्ताव तयार गर्ने शीपको अभावमा १ लाख रुपैयाँको कर्जा लिन १० हजार प्रस्ताव तयार गर्नेलाई खर्च गर्नुपरेको उदाहरण पनि छ।

सरकारले उद्यमशीलता सहजीकरण केन्द्र मार्फत महिला उद्यमीहरूलाई सहयोग गर्ने भएपछि अब त्यस्ता समस्या नआउन सक्छन्। उनीहरूले समय-समयमा तालिम लिएर शीप विकास गर्न र उद्यमशीलता विस्तार गर्न सक्छन्।

उद्यममा लाग्न महिलाहरूलाई प्रोत्साहन गर्न, उनीहरूलाई मानसिक रूपमा तयार हुनका लागि पनि घर परिवारबाटै सहयोग आवश्यक पर्छ। वित्तीय पहुँच पनि त्यस्तै अर्को महत्वपूर्ण उत्प्रेरक हो। उद्यमका लागि आवश्यक पर्ने सामग्री वा कच्चा पदार्थ जुटाउन पनि पूँजीको आवश्यकता पर्दछ। पारिवारिक व्यवसाय भयो भने महिलालाई प्रोत्साहन हुन्छ। किनकि प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष रूपमा परिवारका सबै सदस्यहरूको त्यसमा

सरोकार हुन्छ।

नेपाल राष्ट्र बैंकले अहिले महिला उद्यमशीलताका लागि उपलब्ध हुने सहूलियत कर्जाको आकार १५ लाख रुपैयाँ पुऱ्याएको छ। बैंकले पनि उनीहरूलाई कर्जा लिन आकर्षित गरिरहेका छन्। पहिले नीतिको अभावले बैंकले महिला उद्यमीहरूलाई कर्जा दिने अवस्था थिएन र साथीभाइ तथा नातेदारसँग सरसापटी लिएर व्यवसाय गर्नुपर्ने हुन्थ्यो। अहिले सरकारको अनुकूल नीतिका कारण महिलालाई सहज भएको छ। तर कहींकतै नातावाद र कृपावादले गर्दा महिलालाई व्यवसायमा असहज पनि भएको पाइएको छ। यस्तो अवस्थामा क्षमतावान् महिलाहरू पछाडि पर्ने सम्भावना हुन्छ। त्यसकारण पारदर्शी र स्पष्ट नीतिगत व्यवस्था भइदियो भने महिला उद्यमशीलता विकास छिटो हुन्छ।

विगत केही महिनादेखि कोरोना भाइरसको संक्रमण बढ्दै जाँदा महिला उद्यमीहरूलाई कठिनाई उत्पन्न भएको छ। कोरोना भाइरस संक्रमण महामारीको रूपमा फैलँदै गर्दा त्यसलाई नियन्त्रण गर्न सरकारले लागू गरेको देशव्यापी लकडाउनका कारण साना-मझौला उद्यमी व्यवसायी मारमा परेका छन्। यो अवस्थामा महिला उद्यमीहरूको संरक्षणका लागि सरकारले अन्य व्यवसायलाई भैँ महिला उद्यमीले स-सानो लगानीमा सञ्चालन गरिरहेका व्यवसायलाई पनि वित्तीय र मौद्रिक प्रोत्साहन दिनुपर्ने हुन्छ।

नेपाल राष्ट्र बैंकले अहिले

महिला उद्यमशीलताका लागि

उपलब्ध हुने सहूलियत कर्जाको

आकार १५ लाख रुपैयाँ

पुऱ्याएको छ।

बैंकले पनि उनीहरूलाई

कर्जा लिन आकर्षित

गरिरहेका छन्।

डिजिटल नेपाल कार्यान्वयन

संगीता पहाडी
निर्देशक, नेपाल टेलिकम

प्रविधिले व्यक्तिको भौतिक, सामाजिक र आर्थिक आवश्यकतालाई ठूलो फाइदा पुगेको हुन्छ। डिजिटल नेपालको परिकल्पना भनेको पनि सबै नेपालीलाई प्रविधिसँग जोड्नु हो।

सरकारले सम्पूर्ण नेपालीलाई सूचना र प्रविधिसँग जोड्न खोजेको छ। यसरी प्रविधिसँग सबै नेपाललाई जोड्ने परिकल्पनालाई डिजिटल नेपाल भनिएको हो। यसले दूरदराजमा भएका सर्वसाधारणलाई प्रविधिको पहुँचमा पुऱ्याउने परिकल्पना गरेको छ। यसलाई सरल भाषामा भन्दा मोबाइल आउनुभन्दा पहिला गाउँगाउँमा लाइनवाला फोन थिए। त्यो पनि निश्चित ठाउँमा २/३ घण्टा हिँडेर बल्ल मानिसले फोनमा कुरा गर्न पाउँथे। मोबाइल आएपछि सबैको हातहातमा जसरी मोबाइल बोक्ने प्रचलन शुरू भयो, त्यसले गर्दा हरेक मानिसको एक व्यक्तिबाट अर्को व्यक्तिसँग फोन (आवाज)बाट सम्पर्क हुन थाल्यो।

अर्को चरणमा इन्टरनेट आएपछि मोबाइल डेटाबाट विविध खालका काम हुन थाले। डिजिटल नेपाल भनेको हरेक व्यक्तिलाई सूचना प्रविधि उसको हातहातमा उपलब्ध गराउनु हो। यसमा शुरू चाहिँ भ्वाइसबाट हुन्छ। त्यसपछि डेटा र उसको पहुँचमा बैंक हुन्छ। बैंकको पहुँच भएपछि बत्ती, पानी, बिजुली लगायतको बिल घरबाटै तिर्न सक्छ। यसले एउटा स्थानबाट अर्को स्थान, एउटा गाउँबाट अर्को गाउँ र एउटा देशबाट अर्को देशको गतिविधिसँग जोड्ने काम गर्दछ। समग्रमा भन्दा विश्वलाई एउटै प्लेटफर्ममा ल्याउनु डिजिटल नेपालको परिकल्पना हो।

आजभन्दा करिब २५ वर्ष अगाडि नेपालमा मोबाइल आएसँगै डिजिटल नेपालले गति लियो। वि.सं. २०५६ सालदेखि मोबाइल फोन नेपालमा भित्रिएको हो। डिजिटल नेपालको शुरुवात पनि

त्यही समयदेखि अलि बढी भएको पाइन्छ। किनभने त्योभन्दा अगाडि फोनमा मात्र कुरा गरिन्थ्यो। मोबाइल फोन आएपछि सञ्चार सबैको हातहातमा भयो। यसले एक व्यक्तिबाट अर्को व्यक्तिसँग जतिबेला मन लाग्यो, त्यति बेला सजिलैसँग 'भ्वाइस'मा कुरा गर्न सकियो। त्यसपछि मोबाइलमा 'डेटा सर्भिस' आयो। डेटा सर्भिससँगसँगै इन्टरनेट कनेक्ट भयो। इन्टरनेट कनेक्ट भएसँगै पहिला जुन हुलाक कार्यालय थिए, अहिले तिनीहरू पहिले जस्तो सक्रिय छैनन्। इन्टरनेटको माध्यमबाट गरिने ईमेलको पहुँच बढ्न थालेपछि हुलाक कार्यालयको सक्रियता कम हुँदै गएको हो। पहिले चिठीपत्र आदान प्रदान गरिन्थ्यो। अहिले ईमेल वा स्क्र्यान गरेर पठाउन सकिन्छ। यसरी हेर्दा डिजिटलाइजेसनको विकासले सूचना प्रवाहलाई सहज बनाएको छ।

■ फाइदा

सूचना प्रविधिको पहुँच सबैको हातहातमा पुग्दा सबैलाई फाइदा नै भएको छ। फोनमा पैसा सकियो भने काउन्टरमा नगई घरमै बसेर मोबाइल बैंकिङमार्फत रिचार्ज गर्न सकिन्छ। पहिला फोनमा पैसा सकियो भने काउन्टरमा गएर पैसा तिरेर मात्र रिचार्ज गर्न सकिन्थ्यो। तर, अहिले त्यस्तो छैन। अझ अहिले त बजारमा पाइने सामान समेत कार्ड प्रयोग गरेरै खरिद गर्न सकिन्छ। प्रविधिको प्रयोग मानिसलाई समयको बचतसँगै अन्य कामका लागि सहज माध्यम भएको छ।

हाम्रो जस्तो कृषिप्रधान देशमा किसानलाई प्रशिक्षण पनि

शहरी क्षेत्रमा भने विस्तार गर्ने हो । टेलिकमले सेवा विस्तार गरेको ठाउँमा क्षमता बढाउने, पहुँच नपुगेका ठाउँमा पुऱ्याउने लक्ष्य राखेको छ । यस्तै जहाँ पहिले अलिअलि नेटवर्क छ, त्यहाँ गुणस्तर बढाउने विषयमा प्रथमिकता दिएर काम गरेको छ ।

फोनबाटै दिन सकिन्छ । किसानलाई आफ्नो उत्पादन बढाउन कुनै पनि प्रशिक्षण केन्द्रमा गएरै शिक्षा लिनपुग्नु भन्ने छैन । प्रविधिको क्षेत्रमा समावेश भई त्यहाँबाट विज्ञहरूसँग सीधा कुरा गर्न सकिन्छ । इन्टरनेटको सहायतामा कृषकले के विषयमा जान्न खोजेको हो, खोज्ने वित्तिकै सामग्री उपलब्ध हुने र आफूलाई आवश्यक सामग्री सहजै प्रयोग सकिन्छ । त्यस्तै, उत्पादित वस्तु र सेवालालाई बजारीकरण गर्न पनि सहजता प्रदान गर्दछ ।

■ हालसम्मका उपलब्धि

दूरसञ्चारको क्षेत्रमा स्याटेलाइटदेखि फिक्सड फोन, मोबाइल फोन, टुजी, थ्रिजी, फोरजी हुँदै फाइभजीसम्मका नयाँ नयाँ प्रविधिको विकास भइसकेको छ । यस्तो विकास क्रमलाई हेर्दा देशका दूरदराजमा भएका जनतालाई नै प्राथमिकतामा राखेर योजना बनाउने गरिएको पाइन्छ । अहिले दूरसञ्चार प्राधिकरणले स्याटेलाइट सिस्टम प्रचलनमा ल्याएको छ । यस्ता स्याटेलाइट सिस्टमहरू शहरमा भन्दा गाउँमा धेरै छन् । त्योभन्दा पनि नेपाल सरकारले नै ग्रामीण दूरसञ्चार विकास कोष भनेर नेपाल दूरसञ्चार प्राधिकरणमा पूर्व मेचीदेखि पश्चिम महाकालीसम्म उच्च व्याण्डविथ भएको अप्टिकल फाइबर बिच्छ्याउने योजना ल्याएको छ । त्यो योजनाले पहिला एक ठाउँबाट अर्को ठाउँमा कनेक्सन गर्दा माइक्रो वेव वा स्याटेलाइटबाट व्याण्डविथ बढी भएको इन्टरनेट सेवा उपलब्ध हुनेछ । यसबाहेक हाल नेपाल टेलिकमले गरेको फोरजी विस्तारको काम दूरदराजका विकट स्थानहरूमा पनि गरिरहेको छ ।

■ समस्या र चुनौती

अप्टिकल फाइबर बिच्छ्याउँदा सडक विभागसँग समन्वय गर्नुपर्ने देखिएको छ । विभागले सडक निर्माण गरिसकेपछि मात्र हामी जान सक्ने भएकाले अर्को निकायसँग समन्वयकारी भूमिकामा चाहिँ हाम्रो बढी मेहनत लागिरहेको हुन्छ । यहीले सरकारले सडक, ढल र टेलिकमलाई 'युटिलिटी डक्ट' भनेर छुट्टै व्यवस्था गर्ने भनेको छ । सडक, ढल र जमिनमुनि तार व्यवस्थापनमा समस्या नहोस् भनेर आवश्यक समन्वय संयन्त्रको विकास भइरहेको छ । त्यसो हुँदाहुँदै पनि हाम्रो आन्तरिक निकाय बाहेक अरू बाह्य निकायहरूसँगको समन्वयकारी भूमिका अलि बढी नै देखिन्छ । कतिपय विकट ठाउँमा भने आवश्यक सामग्री पुऱ्याउनै कठिन अवस्था छ ।

त्यस्तै टेलिकमले विस्तार गरिरहेको फोरजी सेवा सबैको पहुँचमा पुग्न नसकेकाले हामी सेवा विस्तारका लागि विभिन्न उपकरणहरूको प्रयोग गर्छौं । त्यसका लागि ऊर्जाको आवश्यकता पर्दछ । त्यी ठाउँहरूमा विद्युत् पुगेको हुँदैन । ग्रीडको विद्युत् नपुगेको हुँदा त्यहाँ हामीले सोलार, जेनेरेटर वा लघु जलविद्युत् प्लान्टबाट आवश्यक ऊर्जा लिएर उपकरण सञ्चालन गर्नुपर्ने हुन्छ । सौर्य ऊर्जाबाट उपकरण सञ्चालन गर्दा पानी परेको समयमा सोलारले काम गर्दैन । त्यसले गर्दा हाम्रो सेवामा बेला-बेला समस्या आउने गर्दछ ।

■ निष्कर्ष

सरकारले मुलुकका ७५३ ओटै स्थानीय तहहरूलाई नै प्राथमिकता दिएर प्रविधिको पहुँच पुऱ्याउन स्याटेलाइट वा अप्टिकल फाइबर जे उपलब्ध हुन्छ, त्यसको प्रयोग गरेर इन्टरनेट/डेटा पुऱ्याइरहेको छ । टेलिकमको उद्देश्य भनेको जहाँ सूचना र प्रविधिको पहुँच छैन, त्यहाँ त्यसको पहुँच पुऱ्याउने हो । शहरी क्षेत्रमा भने विस्तार गर्ने हो । टेलिकमले सेवा विस्तार गरेको ठाउँमा क्षमता बढाउने, पहुँच नपुगेका ठाउँमा पुऱ्याउने लक्ष्य राखेको छ । यस्तै जहाँ पहिले अलिअलि नेटवर्क छ, त्यहाँ गुणस्तर बढाउने विषयमा प्राथमिकता दिएर काम गरेको छ । त्यसबाहेक नयाँ-नयाँ सेवाहरू ग्राहकलाई दिने पनि गरेको छ, जुन फोनबाटै गर्न सकिने क्रियाकलापहरूमा पर्दछन् । यो विषयमा नेपाल दूरसञ्चार प्राधिकरणले ठूलो भूमिका खेल्नसकेको छ ।

समग्रमा भन्नुपर्दा प्रविधिले व्यक्तिको भौतिक, सामाजिक र आर्थिक आवश्यकतालाई ठूलो फाइदा पुगेको हुन्छ । डिजिटल नेपालको परिकल्पना पनि सबै नेपालीलाई प्रविधिसँग जोड्नु हो । नेपाल दूरसञ्चार प्राधिकरणले देशव्यापी रूपमा उच्च क्षमताको अप्टिकल फाइबर बिच्छ्याउँदै छ । त्यसले इन्टरनेट व्याण्डविथ बढाउनेछ ।

गरिबी निवारणमा लघुवित्त

जगत बहादुर पोखरेल
अध्यक्ष, लघुवित्त संघ, नेपाल

४६ लाख महिलाहरू मात्रै लघुवित्त कार्यक्रमबाट लाभान्वित भएका छन्। १८ देखि ४० हजारले प्रत्यक्ष रोजगारी पाएका छन्। आधारभूत जनताले लघुवित्तको सेवा लिएका छन्।

गरिबी विश्वव्यापी समस्या हो। यो समस्याबाट विकासोन्मुख राष्ट्र नेपाल अछुतो छैन। गरिबी निवारणका लागि राज्यका तर्फबाट विभिन्न समयमा विभिन्न योजना बनाएर लक्ष्यहरू निर्धारण गरी काम गरिँदै आएको छ। तर आशातीत रूपमा सफलता प्राप्त हुन सकिराखेको थिएन। यही समस्यालाई मध्यनजर गर्दै लघुवित्त कार्यक्रम शुरू भएको हो। भन्दाै चार दशकदेखि यो कार्यक्रम सञ्चालन हुँदै आएको छ। नेपाल राष्ट्र बैंकको पछिल्लो तथ्यांक अनुसार अहिले ९० वटा लघुवित्त संस्था सञ्चालनमा रहेका छन्।

यी संस्थाहरूले मुलुकको ग्रामीण भेगहरूमा लघुकर्जा, मासु तथा दूध उत्पादन कर्जा, पशुपालन कर्जा, स्वरोजगार कर्जा, कृषि लगायतका कर्जाहरू प्रदान गर्दै आएका छन्। सुनिश्चित भविष्य र सुखी जीवनका लागि बचत र लगानी अपरिहार्य छ। अझ त्यसमा पनि गाउँगाउँमा छरिएर रहेको पूँजीलाई संकलन गरी उत्पादनमूलक कार्यमा लगाउन सके आम जनताको जीवनस्तर सहज रूपमा माथि उठ्छ र राष्ट्रको समृद्धिको सपना साकार हुन्छ। त्यसैले लघुवित्त संस्थाका सदस्यहरू पिछडिएका नागरिक हुन्, जसलाई उद्यमशीलता र स्वरोजगारको भोक छ तर पूँजीको अभाव छ। यस्तो अवस्थामा गाउँगाउँमा पुगेका लघुवित्तहरू उद्यमशील सोच भएकालाई स्वरोजगार बनाउने बाटो तय गर्ने माध्यम बनेका छन्। साथै ती संस्थाहरूले महिला सशक्तीकरणका लागि समय-समयमा जनचेतनामूलक कार्यक्रम एवं व्यावसायिक तालिम सञ्चालन गर्दै आएका छन्, जसले सदस्यहरूको जीवनमा

सहजता ल्याएको छ। यो कार्यक्रमबाट अहिले लाखौं नागरिक गरिबीको चपेटाबाट माथि उठेका छन्।

विगतमा लघुवित्त कम्पनीहरूको संख्या कम थियो। अहिले संख्यात्मक उपस्थिति बढेको छ। ४६ लाख महिलाहरू मात्रै यो कार्यक्रमबाट लाभान्वित भएका छन्। १८ देखि ४० हजारले प्रत्यक्ष रोजगारी पाएका छन्। आधारभूत जनताले लघुवित्तको सेवा लिएका छन्। साना-साना व्यापार, व्यवसाय गर्न चाहनेका लागि लघुवित्त रोजाइमा पर्ने गरेको छ। गाउँगाउँमा बचत संकलन गर्न ठूला बैंकहरू पुग्न सक्दैनन्। त्यसले गर्दा लघुवित्त संस्थाहरूले उनीहरूको बचत पनि संकलन गर्ने गरेका छन्।

आम नागरिकलाई उत्पादन र पशुपालनमा जोड्ने विषयमा लघुवित्तहरू सबै सरोकारवालासँग सहकार्य गरेर काम गर्न तयार छन्। वैदेशिक रोजगारीबाट फर्केकालाई उनीहरूको शीप र क्षमता अनुसार लगानी गरेर उत्पादनमा जोड दिने हाम्रो योजना छ। लघुवित्त भनेको गरिबी निवारणको महत्वपूर्ण माध्यम हो। मुलुकको समृद्धि र आर्थिक सशक्तीकरणमा हामी क्रियाशील छौं। त्यसलाई साथ दिन विभिन्न कर्पोरेट लगानीकर्ताले लगानी गरेका छन्। जनताको बचत परिचालन भएको छ। यसले बचत संस्कारको पनि विकास गराएको छ। यो कार्यक्रमलाई थप प्रभावकारी बनाउन तीनै तहका सरकारसँग समन्वय गरेर हामी अघि बढ्न चाहन्छौं।

सबै लघुवित्तको साभ्ता उद्देश्य छ- गरिबी निवारण। तर पछिल्लो समय यो क्षेत्रमा केही विकृतिहरू पनि सृजना नभएका होइनन्। हिजो एक स्थानमा १-२ वटा संस्थाले सेवा दिइरहेका

साना-साना व्यापार, व्यावसाय गर्न चाहनेका लागि लघुवित्त रोजाइमा पर्ने गरेको छ । जब लघुवित्त संस्थाहरू थपिँदै गए, एकै स्थानमा सेवा दिने संस्थाहरूको संख्या पनि थपिँदै गयो । कहींकतै अस्वस्थ प्रतिस्पर्धा पनि बढायो । त्यसले लघुवित्तप्रति कसैकसैको नकारात्मक धारणा समेत विकास हुन गयो ।

थिए, त्यहाँ उनीहरूको सेवा राम्रो थियो । जब लघुवित्त संस्थाहरू थपिँदै गए, एकै स्थानमा सेवा दिने संस्थाहरूको संख्या पनि थपिँदै गयो । यसले कहींकतै अस्वस्थ प्रतिस्पर्धा पनि बढायो । त्यसले लघुवित्तप्रति कतिपयको नकारात्मक धारणा समेत विकास हुन गयो । यो गलत भयो र यसलाई व्यवस्थित गर्नुपर्छ भनेर हामीले लघुवित्त संघ, नेपाल गठन गर्यौं, जसले सरकार र नेपाल राष्ट्र बैंकसँग आवश्यक समन्वय गरी नीतिगत सुधारका कामहरूका लागि पहल गर्दै आएको छ । गरिवी निवारण गर्न खोलिएका संस्था अधिक ब्याज लिएर नाफामुखी भए भन्ने आम गुनासो छ । ठूला बैंक तथा वित्तीय संस्थाले जस्तो ठूलो आकारको कर्जा लघुवित्तले दिँदैनन् । स-सानो कर्जा धेरै ग्राहकमाभक्त सञ्चालन गर्नुपर्दा लघुवित्तको सञ्चालन लागत उच्च छ । लघुवित्तले दूरदराजमा घरघरमा गएर कर्जा दिइरहेका छन् ।

लघुवित्तका धेरै सुन्दर पक्षहरू छन् । लघुवित्तले वित्तीय पहुँच नपुगेका दूरदराजका जनताको जीवनस्तर सुधार ल्याउने, उनीहरूलाई उद्यमी र आयआर्जन गर्न सक्ने बनाई आर्थिक रूपमा सशक्त बनाउने सुन्दर परिचय बोकेका छन् । क्षणिक लाभ र हानिभन्दा पनि गरिवी निवारण गरी मुलुकलाई समृद्ध बनाउने लघुवित्त अभियानको मुख्य उद्देश्यमा दत्तचित्त भएर लाग्नुपर्छ । त्यसका लागि निषेध होइन, सरकार र राज्यका विभिन्न संयन्त्रहरूसँग मिलेर, समन्वय गरेर अधि बढ्नुपर्छ । अहिले संख्यात्मक हिसाबले पनि लघुवित्त संस्थाहरू धेरै भएकाले कार्यक्षेत्रमा आएको दोहोरोपना हटाउन अब मर्जरमा जानुपर्छ भन्ने हाम्रो निष्कर्ष छ । त्यसको थालनी भइसकेको छ । हिजो नाफामा गएका संस्थाहरू अहिले ब्याज नउठ्ने लगायतका समस्याबाट ग्रसित छन् । वित्तीय अनुशासन कायम गर्दै लघुवित्त संस्थाहरू काम गर्न तयार छन् । लघुवित्त कर्जाको दोहोरोपना हटाउन र यो अभियानमा स्वच्छताका लागि ग्राहकहरू पनि अनुशासित हुनुपर्छ । केही ठाउँमा विकृति पनि छन् । त्यसको निवारणमा हामी पहल गर्छौं । राम्रोलाई प्रोत्साहन र नराम्रोलाई निरुत्साहित गर्नुपर्छ भन्ने हाम्रो मान्यता छ ।

हामी लघुवित्तका लगानीकर्ताहरू समस्या समाधान गर्दै अधि बढ्न तयार छौं । हामीले लघुवित्तहरूलाई सामाजिक काममा पनि केन्द्रित गरेका छौं । ऋणीको मृत्यु भएको खण्डमा कर्जा मिनाहा गरी परिवारलाई राहत पुऱ्याएका छौं । परिवारका सदस्यलाई अध्ययनमा प्रोत्साहन गर्न विभिन्न प्रोत्साहनमूलक कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरेका छौं । त्यसले परिवारका सदस्यहरूलाई प्रत्यक्ष लाभ पुगेको छ । पछिल्लो समय कोभिड-१९ ले कम्पनीहरू घाटामा जान थालिसकेका छन् । त्यसमा सरकारले विशेष ध्यान दिन जरुरी छ । गाउँगाउँमा समूहको बैठक बस्न सकेको छैन, जसले गर्दा ऋण असुलीमा समस्या भइरहेको छ ।

मुख्यतः लघुवित्तहरूले अब समूह बनाउने, पैसा लगानी गर्ने मात्रै भन्दा पनि ऋणीको क्षमता अभिवृद्धि गर्दै उसको क्षमता हेरेर कर्जा विस्तार गर्न आवश्यक छ । नयाँ नयाँ प्रडक्टहरूमार्फत् सरकारले दिएका सुविधालाई गाउँगाउँसम्म पुऱ्याउन यी संस्था माध्यम बन्नुपर्छ । लघुवित्त संस्थाहरूको देशव्यापी सञ्जालबाट गरिवी निवारण सम्बन्धी कार्यक्रमहरू प्रभावकारी रूपमा लागू हुन सक्छन् । सरकारले यो सञ्जालको उपयोग गर्न सक्नुपर्छ । 'समृद्ध नेपाल, सुखी नेपाली'को राष्ट्रिय लक्ष्यलाई सघाउन हामी सधैं तयार र प्रतिबद्ध छौं ।

अर्थतन्त्रमा सहकारीको योगदान

के.बी. उप्रेती

अध्यक्ष, राष्ट्रिय सहकारी बैंक लिमिटेड

अर्थतन्त्रमा यो क्षेत्रको ठूलो भूमिका नदेखिए पनि तल्लो तहका जनताको जीवनस्तर माथि उकास्ने, उनीहरूलाई स्वरोजगार र उद्यमशील बनाउने काम सहकारी क्षेत्रले नै गरेको छ ।

विश्वभर महामारीको रूपमा फैलिएको कोरोना भाइरसका कारण अन्य मुलुकको भन्दा नेपाली अर्थतन्त्र पनि प्रत्यक्ष रूपमा प्रभावित भएको छ । सरकारले कोरोना भाइरसको संक्रमण फैलन नदिन लागू गरेको लकडाउनका कारण सबै क्षेत्रको आर्थिक गतिविधि शून्य भयो । लकडाउनको मार सहकारी क्षेत्रमा त भन्दा बढी देखिएको छ । राज्यको अर्थतन्त्रका तीन खम्बामध्ये एक खम्बाको रूपमा रहेको सहकारीको आर्थिक गतिविधि शून्य हुँदा अर्थतन्त्रमा प्रत्यक्ष प्रभाव त पर्ने नै भयो ।

नेपालको समग्र अर्थतन्त्रमा सहकारी क्षेत्रको महत्वपूर्ण योगदान रहेको छ । मुलुकका ७७ वटै जिल्लाका सबै वडामा सहकारीको पहुँच पुगेको छ । गत जेठसम्मको तथ्यांक अनुसार राष्ट्रिय सहकारी महासंघमा ३४ हजारभन्दा बढी सहकारी दर्ता भएका छन् । यसमा पनि स्थानीय तह, प्रदेश तह र संघीय तह अनुसार दर्ता भएका छन् । धेरै प्रकृतिका सहकारीहरू तृणमूल तह (ग्रासरूट लेभल) सम्मको वित्तीय कारोबार गर्न स्थापना भएको पाइन्छ ।

हालसम्म स्थापना भएकाहरूमध्ये ५० प्रतिशत वित्तीय र ५० प्रतिशत गैर-वित्तीय कारोबार गर्ने सहकारी छन्, जसमा कृषि सामग्री सहकारी, उत्पादन गर्ने सहकारी र वितरण गर्ने सहकारीहरू शहर बजारमा मात्र नभएर स्थानीय तहसम्म रहेका छन् । यस्ता सहकारीमा स्वतःस्फूर्त रूपमा सदस्यहरूको आकर्षण बढेको पाइन्छ । सहकारीले गाउँ र समाजलाई आर्थिक तथा सामाजिक हिसाबमा संगठित बनाएको छ । स्थानीय स्तरका

सहकारीमा महिला सदस्यहरू बढी छन् । समग्रमा भन्नुपर्दा सहकारीका कुल सदस्यको ५१ प्रतिशत महिलाहरू सदस्य छन् । तर, नेतृत्व तहमा भने महिलाको सहभागिता कम छ । अहिले नेतृत्व तहमा महिलाको सहभागिता ४० प्रतिशत छ । यसले के देखाउँछ भने ग्रामीण भेगका महिलाहरूलाई सहकारीले संगठित हुन, नेतृत्व विकास गर्न, सामाजिक सम्बन्ध कायम गर्न र व्यावसायिक बन्न मद्दत गरेको छ ।

राज्यको प्राथमिकता कम

सहकारी यस्तो क्षेत्र हो, जुन क्षेत्रले कुनै भेदभाव गर्दैन । यहाँ सदस्य हुनेहरूको कुन जात, धर्म, समुदाय, राजनीतिक आस्था भनेर हेर्दैन । तर राज्यले यो क्षेत्रमा जति सहयोग गर्नुपर्ने थियो, त्यति गरेको देखिँदैन । नेपालको संविधान, २०७२ ले पनि अर्थतन्त्रको तीनखम्बे नीतिअन्तर्गत सहकारी एउटा खम्बा ठहर्‍याएको छ । संविधानमा समेटिएका प्रावधानलाई व्यवस्थित गर्न ऐन, नियम, नियमावली, कार्यविधि र निर्देशिकाहरू बनाएर लागू गर्नुपर्ने हुन्छ । तर राज्यले यसलाई व्यवस्थित गर्न नसकेको आम बुझाइ छ । अझै पनि कतिपय ग्रामीण भेगका जनताले सहकारी भनेको नै बुझेका छैनन् । यसको बारेमा जनचेतना फैलाउन सकिएको छैन ।

सरकारले प्रत्येक वर्षको बजेटमा सहकारीका कार्यक्रमहरू समावेश गरेको हुन्छ । चालू आर्थिक वर्ष २०७७/७८ मा पनि सहकारीका विभिन्न कार्यक्रम समावेश भएका छन् । यो राम्रो पक्ष

हो । तर कसरी सहकारीलाई अगाडि बढाउने र सबै जनतालाई कसरी सहकारीको माध्यमबाट आर्थिक क्रियाकलापमा जोड्ने भन्ने स्पष्ट कार्यक्रम कुनै पनि वर्ष आएको पाइँदैन । जबसम्म हामीले यस्ता कार्यक्रमहरू लागू गर्न सक्दैनौं, तबसम्म भाषण र नीतिले मात्र ठूलो उपलब्धि हुन सक्दैन । सहकारी क्षेत्रलाई रूपान्तरण गरी गरिवी निवारणसँगै प्रशोधन, उत्पादन र बजारसँग पनि जोड्न आवश्यक छ ।

■ समस्या समाधान

समस्याहरू सहकारीमा मात्र होइन, ठूलो-ठूलो कारोबार गर्ने बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूमा पनि आएका इतिहास छन् । तर काम गर्दै जाँदा देखिएका समस्या र जोखिमहरूलाई न्यूनीकरण गर्दै जानुपर्छ । अर्थतन्त्रमा सहकारी क्षेत्रको भूमिका बैंक तथा अन्य

अर्थतन्त्रमा सहकारी क्षेत्रको, बैंक तथा अन्य वित्तीय संस्थाको जस्तो प्रत्यक्ष भूमिका देखिँदैन । सहकारीले कृषि उत्पादन विकासमा जस्तो भूमिका खेल्नुपर्ने हो, त्यो अनुसार काम गर्न सकेको छैन । गाउँ-गाउँमा कृषि सहकारी फैलन नसक्नु सहकारीसँग पर्याप्त पूँजी नहुनु नै हो ।

वित्तीय संस्थाको जस्तो प्रत्यक्ष देखिँदैन । अर्थतन्त्रमा यो क्षेत्रको ठूलो भूमिका नदेखिए पनि तल्लो तहका जनताको जीवनस्तर माथि उकास्ने, उनीहरूलाई स्वरोजगार र उच्चमशील बनाउने काम सहकारी क्षेत्रले नै गरेको हुन्छ । उनीहरूको आर्थिक विकास वा रोजगारी सृजनाको कुरामा यस क्षेत्रले प्राथमिकता दिएको हुन्छ । श्रमिक वर्गको आर्थिक अवस्था माथि उकास्ने काम सहकारी क्षेत्रले गरेको छ ।

सहकारी ऐन, २०७४ (संशोधन) सहकारी सञ्चालनको आधारभूत कानून हो । तर यो ऐनले सहकारीको प्रवर्द्धनभन्दा पनि सहकारी सञ्चालनमा धेरै अवरोध सृजना गरेको छ । यो ऐनले सहकारी सञ्चालनमा करिब २५ प्रतिशत अवरोध सृजना गरेको छ । यसलाई संशोधन गर्न आवश्यक छ । त्यस्तै सहकारीलाई व्यवस्थित गर्न सहकारी नियमावली २०७५, निर्देशिका र

कार्यविधिहरू पनि कार्यान्वयनमा छन् । यी नियमावली, निर्देशिका र कार्यविधिहरूमा पनि आवश्यक परिमार्जन गर्न आवश्यक देखिएको छ ।

■ सहकारी बदनाम गर्ने स्वार्थी प्रवृत्ति

सहकारी भनेको ग्रामीण भेगको विकासमा केन्द्रित हुनुपर्छ । मुलुकका ७७ वटै जिल्लाका वडामा बहुउद्देश्यीय सहकारी पुगेको भए पनि जनतामा वित्तीय साक्षरता अभावको कारण ती सहकारीले प्रभावकारी रूपमा काम गर्न सकेका छैनन् । अहिले शहरमा बचत तथा ऋण सहकारी बढी खुलेका छन् । शहर बजारमा खुलेका कतिपय वित्तीय सहकारीले स्वार्थी प्रवृत्ति पनि राखेको पाइएको छ । यस्ता प्रवृत्ति बोकेर स्थापना भएका सहकारीले राम्रो सेवा दिने र सहकारिताको उद्देश्यबाट प्रेरित सहकारीको बदनाम गरेका छन् । अहिले संख्यात्मक रूपमा पनि हामीकहाँ धेरै सहकारी छन् । सहकारी एक आपसमा गाभेर (मर्ज) वित्तीय पहुँच नपुगेका स्थानीय तहका वडाहरूमा शाखा वा सेवा केन्द्र स्थापना गरी सेवा दिनुपर्ने देखिन्छ ।

सहकारी क्षेत्रले भण्डै १ लाख जनशक्तिलाई प्रत्यक्ष रोजगारी दिएको छ भने अप्रत्यक्ष रूपमा ४ देखि ५ लाखलाई रोजगारी दिएको छ । सहकारीले शहर बजारमा मात्र नभएर गाउँगाउँमा रोजगारी सृजना गरेको छ । सहकारीले कृषि उत्पादन विकासमा जस्तो भूमिका खेल्नुपर्ने हो, त्यो अनुसार काम गर्न सकेको छैन । गाउँगाउँमा कृषि सहकारी फैलन नसक्नु सहकारीसँग पर्याप्त पूँजी नहुनु नै हो । सरकारले गैरवित्तीय सहकारीलाई वीउ पूँजी, सहूलियत कर्जाको व्यवस्था र कृषि क्षेत्रमा लाग्ने करमा सहूलियत दिनु आवश्यक छ । वस्तु उत्पादन गर्ने सहकारीलाई सस्तो व्याजमा ऋण उपलब्ध गराउने नीतिगत व्यवस्था गर्नुपर्छ । यसो भएमा कृषिक्षेत्रमा सहकारीको लगानी आकर्षण बढ्न सक्छ । सहकारीलाई सहूलियत ऋणको व्यवस्था भयो भने अनुदान चाहिँदैन । सहकारीका बचत ऋण, उपभोक्ता, तरकारी फलफूल, दुग्ध, कृषि, पशुपक्षी, जडीबुटीलगायत २० वटा केन्द्रीय संघ रहेका छन् । यस्ता संघहरूले आफ्नो क्षेत्राधिकारभित्र पर्ने सहकारीलाई व्यवस्थित गरी परिचालित गरेका हुन्छन् ।

■ मर्जरपछिका फाइदा

सहकारीको संख्या वृद्धिभन्दा पनि शाखा कार्यालय विस्तार गरी गुणस्तर बढाउन आवश्यक देखिएको छ । सरकारले वित्तीय संस्थाको मर्ज गर्ने नीति त अवलम्बन गरेको छ । तर मर्जरपछि उचित सुविधाको घोषणा नगरिदिएकाले अहिले पनि संस्थाहरू मर्ज हुन उत्प्रेरित छैनन् । सहकारी मर्ज भएर काम गर्ने हो भने कर्मचारीको क्षमताको विकास गर्न सहज हुन्छ । अहिले देखिएका विकृतिहरू कम हुँदै जान्छन् । कर्मचारी र व्यवस्थापकीय खर्च कम हुन्छ । त्यसैगरी एकअर्का संस्थामा भएका कर्मचारीको क्षमता पहिचानमा सहजता पनि हुन्छ । यसले संस्था बलियो हुने र ग्रामीण भेगमा शाखाको रूपमा जाँदा जनविश्वास वृद्धि भई ग्रामीण क्षेत्रको आर्थिक रूपान्तरणमा सहकारीले महत्वपूर्ण भूमिका निर्वाह गर्न सक्छन् ।

व्यावसायिक जनशक्ति विकास र हाम्रो शिक्षा प्रणाली

कुसुम शाक्त्य

प्रमुख, अर्थशास्त्र विभाग (त्रि. वि.)

हाम्रो शिक्षाले उत्पादन गर्ने दक्ष जनशक्ति र
बजारमा उपलब्ध रोजगारीबीच शीप र दक्षताको
हिसाबले धेरै ठाउँमा तालमेल मिलिरहेको छैन ।

आज विकसित देशहरूमा जनशक्ति (ह्युमन रिसोर्स) लाई मानव पूँजी (ह्युमन क्यापिटल) भन्न थालिएको छ । वास्तवमा अर्थतन्त्रको विकास र विस्तारका लागि पूँजी, प्रविधि र श्रम आवश्यक छन् । श्रम-सघन कतिपय कामलाई अब प्रविधिले सहज बनाइदिएको छ । चौथो चरणको औद्योगिक क्रान्ति श्रीडी प्रिन्टिङको युगसम्म आइपुग्नुमा प्रविधिका क्षेत्रमा भएको निरन्तरको अध्ययन, अनुसन्धान र खोज प्रमुख कारण हुन् । त्यसकारण आजको युगमा मानव पूँजीको ठूलो महत्व छ ।

खासगरी हामीजस्ता तेस्रो विश्वका मुलुकहरूले आज पनि दक्ष जनशक्ति विकासका लागि काम गर्न सकिरहेका छैनौं । हाम्रो शिक्षा प्रणाली दक्ष र व्यावसायिक जनशक्ति उत्पादन अनुकूल छैन । सर्वप्रथम त दक्ष जनशक्ति भनेको के हो भनेर बुझ्नुपर्छ । वस्तुतः मानिस अर्थात् जनतामा रहेको शक्ति या काम गर्न सक्ने क्षमता नै जनशक्ति हो । दक्ष भन्नाले शारीरिक, मानसिक, बौद्धिक गुण, शीप तथा क्षमताले युक्त भन्ने बुझ्न सकिन्छ । समग्रमा दक्ष जनशक्ति भनेका निश्चित क्षेत्रमा काम गर्न सक्ने विशिष्ट ज्ञान र शीप भएका नागरिक हुन् ।

कुनै खास क्षेत्रमा विशेषज्ञता हासिल गरेका व्यक्तिहरू त्यस क्षेत्र वा कार्यका लागि विशिष्ट जनशक्ति हुन् । देश विकासका लागि दक्ष जनशक्ति अनिवार्य शर्त हो । यस्ता जनशक्ति देशको सामाजिक-आर्थिक विकास र समृद्धिका लागि अभिन्न अंग पनि हुन् । हुन त देश विकासका लागि अर्धदक्ष वा अदक्ष व्यक्तिको

पनि महत्वपूर्ण भूमिका हुन्छ । यद्यपि विशिष्ट कार्यदक्षता भएको जनशक्ति देश विकासको भरपर्दो आधार हुन् र उनीहरूले विकासको गतिलाई तीव्रता दिन सक्छन् । यस्तो जनशक्तिको उत्पादनमा शिक्षाको अतुलनीय सम्बन्ध र योगदान हुन्छ । दक्ष जनशक्ति विकासका लागि सो अनुकूल शिक्षाको खाँचो पर्छ । परम्परागत र सैद्धान्तिक शिक्षाले व्यक्तिलाई दक्ष बनाउन सक्दैन । देशको आवश्यकता र सम्भावनामा आधारित प्रयोगात्मक शिक्षाको कार्यान्वयनले दक्ष जनशक्ति विकासको लक्ष्य हासिल गर्न सकिन्छ । अहिले विद्यमान हाम्रो शिक्षा प्रणालीका कारण उच्च शिक्षा हासिल गरेर पनि मानिसले विषय अनुसारको पेशा व्यवसाय वा जागीर गर्न सक्ने अवस्था एकदम कम छ, जसले गर्दा औपचारिक रूपमा जुन विषय पढेको भए पनि अधिकांशले अन्ततः शिक्षण पेशा रोज्ने गरेको पाइन्छ ।

यस्तो हुनुमा मुख्यतः शिक्षा र रोजगारीबीच तालमेल हुन नसक्नु मुख्य समस्या हो । बजारको माग अनुरूप शैक्षिक कार्यक्रम नहुँदा पढेलेखेका जनशक्तिलाई पनि रोजगारी पाउन मुश्किल भएको स्थिति छ । कतिपय व्यावसायिक तथा प्राविधिक शिक्षा हासिल गरेकाहरूलाई समेत सम्भाव्य रोजगार क्षेत्रको पर्याप्त व्यावहारिक ज्ञान नहुँदा रोजगारी पाउन कठिन भइरहेको देखिन्छ । यसमा शिक्षित दक्ष जनशक्ति रोजगारदातासम्म पुग्ने वातावरण नबन्नु एउटा कारण हो । यस्तै उच्च शिक्षा हासिल गरेका श्रमशक्तिको माग सेवा क्षेत्रको वृद्धि अनुसार बढेको छैन ।

यस्तै तालिम प्राप्त दक्ष जनशक्तिको कमी छ। हाम्रो शिक्षाले उत्पादन गर्ने जनशक्ति र बजारमा उपलब्ध रोजगारीबीच शीप तथा दक्षताको हिसाबले धेरै ठाउँमा तालमेल मिलिरहेको छैन।

शिक्षा र रोजगारीको समन्वयकै चर्चा गर्दा सबैभन्दा पहिला कुन क्षेत्रका लागि कति जनशक्ति आवश्यक पर्छ र त्यो माग प्रतिवर्ष कुन दरले पूरा गर्ने भन्ने अभ्यास हामीकहाँ हुन सकेको छैन। श्रम बजारको प्रक्षेपणविना नै धमाधम जनशक्ति उत्पादन मात्र भइरहेको छ। त्यसैले अनुमान र तथ्यांकमा आधारित मूर्त योजना बनाएर काम गर्न सके दक्ष जनशक्ति सजिलै रोजगार बजारमा खपत हुन सक्छन्। यस्तो योजना बजार मागमा आधारित हुनुपर्छ, जसले शैक्षिक बेरोजगारको समस्या समाधानमा सघाउन सकोस्।

दक्ष जनशक्ति उत्पादनको सन्दर्भमा वस्तुतः शिक्षा श्रम, शीप र उत्पादनसँग जोडिने खालको हुनैपर्छ। परम्परागत प्रणालीको शिक्षाबाट दक्ष जनशक्ति उत्पादन नहुने हुँदा यस्तो शिक्षाले देशको समृद्धिमा योगदान दिन सक्दैन। देशको उत्पादकत्व वृद्धिका लागि पनि दक्ष जनशक्तिको गुणात्मक विकास आवश्यक हुन्छ। निश्चित तहको शिक्षा हासिल गरेपछि यस्तो जनशक्तिलाई सजिलै रोजगारी पाउने वातावरणका लागि पर्याप्त व्यावहारिक अभ्यास हुनुपर्छ। यसका लागि पढ्दापढ्दै उत्पादनमा सहभागी हुने वा कुनै तह पार गर्न निश्चित परिणामको उत्पादन गरेको हुनैपर्ने नीति अँगाल्नु अपरिहार्य देखिन्छ। देशका हरेक प्राविधिक शिक्षालय, क्याम्पस, विश्वविद्यालय जस्ता शैक्षिक प्रतिष्ठानले आफ्ना विद्यार्थीलाई सम्बन्धित विषय अनुसारको कुनै न कुनै उत्पादनमा जोड दिए मात्र त्यहाँबाट निस्किएका विद्यार्थी भोलिका दिनमा खास अर्थमा दक्ष जनशक्ति बन्छन्।

हामीकहाँ मुख्य समस्या नै शिक्षित नागरिकमा स्वरोजगारमैत्री र आयआर्जनमूलक ज्ञान र शीपको अभाव हो। यसो हुनुमा माथि उल्लेख गरिए जस्तै समयसापेक्ष शिक्षाको कमी पनि हो। त्यसैले समयानुकूल, गुणस्तरीय र व्यावहारिक शिक्षा आजको मुख्य आवश्यकता हो। यीमध्ये कुनै पनि शिक्षा नेपालमा पूर्णतः कार्यान्वयन हुन सकेको छैन। हाम्रो शिक्षा व्यावहारिक भन्दा बढी सैद्धान्तिक छ। त्यसैले शिक्षाको सैद्धान्तिक पद्धतिलाई परिमार्जन गर्न अति आवश्यक छ।

राज्यले उपलब्ध दक्ष जनशक्तिको उपयोग गरी अधिकतम लाभ हासिल गर्ने कार्यक्रम बनाउनुपर्छ। जनशक्तिले अध्ययन गरेको विषय वा सिकेको शीप अनुसारको क्षेत्रमा रोजगारीका अवसर सृजना गराउन पहल गर्नुपर्ने हुन्छ। अन्यथा मुलुकमा रहेको जनशक्ति अन्य वैकल्पिक बाटो अपनाउन बाध्य हुन्छन्। मुलुकमा रोजगारीको अवसर नदेखेकै कारण ठूलो संख्यामा श्रम शक्ति वैदेशिक रोजगारमा जानुको कारण पनि यही हो।

नेपालको संविधान, २०७२ मा प्रत्येक नागरिकको मौलिक हकमा रोजगारी पनि राखिएको छ, तर यसको कार्यान्वयन हुन सकेको छैन। सोही कारण अहिले नेपाली युवा जनशक्ति विदेश पलायनले विकराल रूप लिएँदै छ, जसलाई हामी 'ब्रेन ड्रेन सिण्ड्रोम' भन्छौं। दक्ष जनशक्ति उत्पादन भए रोजगारीका अवसर नहुँदा

जनशक्ति 'ब्रेन ड्रेन' अर्थात् प्रतिभा पलायनको समस्या छ। यस्तै दक्षता, शीप, सहयोग र सोचको कमीले पनि धेरै ग्रामीण युवा रोजगारी नपाएपछि निर्वाहमुखी जीविकोपार्जन हुने खालका स्वरोजगारतिर लागेका हुन्छन्। ती युवा विदेशिएपछि धेरैजसो उतै बस्ने गरेका छन्।

यस्तै नेपाली विद्यार्थीहरू उच्च शिक्षा अध्ययनका लागि विभिन्न मुलुक जाने क्रम वर्षेनि बढ्दा नेपालबाट विदेशिने रकम पनि बढ्दै गएको छ। उच्च शिक्षाका नाममा अधिल्लो आर्थिक वर्षमा ४० अर्ब रुपैयाँ बाहिरिएको तथ्यांक छ। यो क्रम वर्षेनि बढ्दै गएको पाइन्छ। देशमै गुणस्तरीय शिक्षा सुनिश्चित नगरेसम्म विद्यार्थी विदेश जाने प्रवृत्ति रोक्न सकिँदैन।

हाम्रोमा शिक्षा व्यावहारिक रूपमा राज्यको प्राथमिकतामा परेको पनि देखिँदैन। शैक्षिक संस्थामा हुने राजनीति, शिक्षामा भएको नीतिगत लगायतका कैयौं भ्रष्टाचार, व्यापारीकरण, माफियाकरणले पनि हामीले खोजेको जस्तो शिक्षा प्राप्तमा चुनौती भइरहेको छ। अतः यस्तो प्रवृत्तिको अन्त्य गर्दै उच्च शिक्षालाई अनुसन्धान र ज्ञानमा आधारित बनाएर अर्थतन्त्रमा टेवा पुऱ्याउन सक्ने जनशक्ति उत्पादनमा केन्द्रित गर्नुपर्ने टड्कारो आवश्यकता छ। छिमेकी राष्ट्रमा विद्यालय शिक्षालाई रोजगारमैत्री बनाइसकेको अवस्थामा नेपालले पनि सोही मोडलमा विद्यालय शिक्षा शुरू गर्नुपर्छ। उच्चमशीलता र रोजगारी विकास गर्न प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षाको विस्तार गरी शीपमूलक शिक्षामा जोड दिन सबैले सुझाव दिए अनुसार कार्यक्रम अघि बढाउनुपर्छ। स्नातकोत्तर उपाधि विद्यार्थीको पाठ्यक्रमकै अंगको रूपमा इन्टरशिप (प्रशिक्षार्थीका रूपमा काम गर्ने) सेवाको प्रबन्ध गरी शिक्षालाई राष्ट्र निर्माणमा आबद्ध गराउने योजना अघि बढाउनुपर्छ।

विद्यमान शिक्षा पद्धतिमा साधारण शिक्षा प्रधान छ। परिणामस्वरूप, जसले जुन विषय अध्ययन गरेको छ, सोही विषयको शिक्षक उत्पादनको काम मात्र हुन्छ। वर्षेपिच्छे लाखौंको संख्यामा शैक्षिक उत्पादन भइरहेको छ। रोजगारीको अभावमा शैक्षिक जनशक्तिमा ठूलो निराशा छ। न त उनीहरू स्वरोजगार हुने योग्यता राख्छन्, न राज्यले नै उनीहरूको क्षमता अनुसारको रोजगारी दिन सक्छ। शिक्षा क्षेत्रमा रहेको यो अन्यौलको अवस्थामा परिवर्तन हुन जरुरी छ। साधारण शिक्षा बहुल विद्यमान शैक्षिक परिपाटी अन्त्य गरी प्राविधिक र व्यावसायिक शिक्षामा केन्द्रित गर्नुपर्छ।

विशेषगरी शैक्षिक एवं भौतिक अवस्थामा सुधार ल्याउन सरकारले शैक्षिक लगानी बढाउन आवश्यक छ। सरकारी शिक्षण संस्थाको स्तर वृद्धिका लागि शिक्षक र भौतिक संरचनामा लगानी बढाउनुपर्छ। शिक्षक प्राध्यापकको सेवा-सुविधामा न्यूनतम नघट्ने गरी व्यवस्थापन गर्न जरुरी छ। शिक्षण पेशा मर्यादित र सम्मानित बनाउनुपर्ने खाँचो पनि छ। उल्लिखित सबै पक्षलाई ध्यानमा राखेर सरकारले शिक्षामा लगानी बढाउनु पर्छ, जसले गर्दा शैक्षिक दक्ष जनशक्ति उत्पादन भई मुलुकको विकास र समृद्धिमा ठोस योगदान पुग्नेछ।

आईविएन मिडिया एण्ड रिसर्च प्रा.लि.

अर्थको अर्थ

परिवार

हृदयराज गौतम

प्रबन्ध निर्देशक/प्रमुख कार्यक्रम निर्माता

सर्तिला श्रेष्ठ
प्रशासन प्रमुख

रमेश के.सी.
बजार व्यवस्थापक

शंकर पण्डित
कार्यक्रम निर्माता

अनिल श्रेष्ठ
दृष्य सम्पादक

दिवाकर जि.सि.
क्यामराम्यान

बासुदेव न्यौपाने
प्रशासन सहायक

आकांक्षा उपाध्याय
कार्यक्रम प्रस्तोता

बलराम बुढाथोकी
संवाददाता

करुणा कटेल
संवाददाता

प्रदेश संवाददाता

- ▶ शम्भु शर्मा प्रदेश नं. १ ▶ कुबेर गौतम प्रदेश नं. २ ▶ सुवर्ण श्रेष्ठ बागमती प्रदेश ▶ पि. पौडेल गण्डकी प्रदेश ▶ दिपक परियार/रघु. ढकाल प्रदेश नं. ५ ▶ नरेन्द्र थापा कर्णाली प्रदेश ▶ विवेक नगरी सुदूरपश्चिम प्रदेश

अर्थको अर्थ

विगत १८ वर्षदेखि निरन्तर प्रसारण

प्रत्येक आईतबार बेलुकी ९:३० बजे र पुनः प्रसारण सोमबार विहान ११:३० बजे मात्र नेपाल टेलिभिजनमा

ताजा आर्थिक सामाग्रीहरूका लागि
www.arthakoartha.com

नेपाल बैंक VISA DEBIT कार्ड
जहिले पनि जहाँ पनि

Valid only in Nepal, India & Bhutan

सम्पर्कको लागि : ०१-४२४७९९९ टोल फ्री नं. : १६६००९३७३७३
www.nepalbank.com.np

NBL SMART BANKING

बैंक अब तपाईंको मोबाईलमा.....

खातामा रहेको ब्यालेन्स बुझ्न
खातामा रकम पठाउन
बिल भुक्तानी गर्न
wallet मा रकम load गर्न

सम्पर्कको लागि : ०१-४२४७९९९ टोल फ्री नं. : १६६००९३७३७३
www.nepalbank.com.np

तपाईंलाई खुशी
दिने आफ्नैले त
हो नि !

आफ्नो भन्नेको
आफ्नै हुन्छ

आफ्नै गाडी चढ्ने सपना
साकार पारी खुशी हुनुहोस् ।

- » विद्युतीय सवारी साधनको Net Vat Invoice मुल्यको ८०% नबढने गरि अधिकतम कर्जा सीमा रु. १ करोड सम्म कर्जा ।
- » कर्जा प्रशोसन निःशुल्क र व्याजदर आधार दरमा २% प्रिमियम ।

- » निजी प्रयोजनको लागि : विजक (Invoice) मुल्यको ५०% सम्म र बढीमा रु. १ करोड सम्म
- » व्यवसायीक प्रयोजनको लागि : विजक (Invoice) मुल्यको ७०% सम्म र बढीमा रु. १ करोड सम्म
- » ब्याज दर रेट : BASE RATE + Premium

तपाईंको आफ्नै बैंक

...तपाईंको आफ्नै बैंक

राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक लि. केन्द्रिय कार्यालय, सिंहदरबार प्लाजा काठमाडौं
फोन : (९७७-१) ४२५-२५९५ । फ्याक्स : (९७७-१) ४२५-२९३१ । इमेल : rbb.info@rbb.com.np